

VB 28179

2357

CSANÁDVÁRMEGYEI KÖNYVTÁR

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK:

Dr. EPERJESSY KÁLMÁN ÉS ÁRVA JÁNOS

39.

A 100 ÉVES KÜBEKHÁZA

(1844—1944)

IRTA:
JUHÁSZ KÁLMÁN

A NM. M. KIR. FÖLDMIVELÉSÜGYI MINISZTERIUM TÁMOGATÁSÁVAL
KIADJA:

KÜBEKHÁZA KÖZÖNSÉGE.

1944

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000424084

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Magyar Történelmi Intézetének Könyvtára

Lelt. napló:
Or csoport: 2358. szám.

Sz 1/91: ☒ ☐ 128179

Bevezetés

Húsz évvel ezelőtt még a következő megállapítás és felhívás hangzott el a helytörténeti kutatásokra vonatkozóan: „Az olvasó-közönség részéről teljes a közönbösség, tudományos szempontból pedig alacsony nívó jellemzi helytörténelmi irodalmunkat. Ebben a szomorú helyzetben a tudomány és közönség közötti kapcsolatot oly módon kell megtalálnunk, hogy a jövőben megjelenő művek megfeleljenek a tudományosság minden fokozott követelményének, másrészt alkalmasak legyenek a közönség érdeklődését felhívni, azt olvasásra bírni, neki olyan ismeretanyagot nyújtani, amely új, hasonló könyvek olvasására ösztönzi s ezzel egyáltalán olvasásra szoktatja”.¹ Az immár 39 füzetet magában foglaló „Csanádvármegyei Könyvtár” és az új életre kelt Csanádvármegyei Történelmi és Régészeti Társulat a helytörténeti kutatásokat iparkodott elősegíteni. Eppen az utóbbi években jelent meg a Csanádvármegyei Könyvtár kiadásában az ősi Torontálvármegye egyik legrégibb helységének, Kiszombor története. Kübekháza alapításának századik évfordulója alkalmul szolgált a község multjának és jelenének, legalább vázlat-szerű, rövid összefoglalására.

A község 50 éves fennállásakor egy négytagú szerkesztőbizottság közreműködésével Kempf Géza iskolaigazgatótól megjelent: „Emlékkönyv Kübekháza község ötvenéves fennállása alkalmával. 1844—1894.” Kübekháza község előljárósága úgy vélte, hogy a száz-éves forduló alkalmával kiadandó füzet az első 50 év történetére is kiterjeszkedjék. Eppen mivel az első 50 év multját röviden felöleli az Emlékkönyv, utóbbinál tökéletesebb módon szándékoztam az első 50 év történetét feldolgozni az Emlékkönyvben fel nem használt források segítségével. A M. Kir. Országos Levéltárban sikerült is hozzáférnem a község telepítésére vonatkozó iratok tárgymutatójához. Ezek alapján az eredeti iratokat kerestem. A tartalmi kivonatok arra engedtek következtetni, hogy oly bő forrásokra fogok akadni, melyek a telepítés történetét a legvilágosabban fogják előtárni. Azonban a tárgymutató alapján a vonatkozó iratok előkeresésekor kiderült, hogy azokat egytől-egyig kiselejtezték. Így a telepítéstörténet részletes megírásának terve füstbement. Hamarosan meg kellett tudnom azt is, — erről egyébiránt Csanád-A.-T. k. e. e. vármegyéék főlevéltárnoka hivatalos kimutatást készített, — hogy a legtöbb vármegyei községre, nevezetesen Kübekházára vonatkozóan, csak az 1921. évtől vannak meg a hivatalos iratok, az előzők az impériumváltozáskor veszendőbe mentek. Csak a községi képviselő-testületi gyűlések jegyzőkönyvei vannak meg az 1881. évtől. Eszerint az utolsó 50 évről is hiányzanak a szükséges források a község

történetének méltó feldolgozásához. Nemcsak a m. kir. kancelláriából, hanem a vármegyei és járási hivatalok levél- és irattáraiból is eltűntek a Kübekháza történetére vonatkozó hiteles feljegyzések. A nagybecskereki vármegyei, úgy szintén a törökkanizsai főszolgabírói és egyéb hatóságok levéltárai impériumváltozáson mentek át és ezért ezekből a Kübekházára vonatkozó, gyakorlati értékkel nem bíró iratokat kiselejtezték. Hasonlóképpen részben teljesen elpusztultak, részben erős selejtezésnek áldozatai lettek a Kübekháza multjára vonatkozó egyéb jelentős levéltárak, mint a nagybecskereki m. kir. államépítészeti hivatal, a temesvári m. kir. kincstári ispánság, az aradi m. kir. kincstári jószágigazgatóság levéltárai. Ezeknek, úgy szintén a temesvári adóhivatalnak, továbbá a református-kovácsközi m. kir. kincstári telepkezelőségnek a községre vonatkozó iratainak egy részét sikerült a kübekházi² plébánia irattárában megtalálnom. Egyéb figyelemre méltó egyházi levéltárak: a csanádi püspökség régi levéltára Temesvárott, továbbá az óbébai plébánia irattára, utóbbi az 1853. év előtti időből. Ismeretes, hogy az egyházi szabályrendeletek szerint kötelező a plébániai évkönyv (plébánia-krónika, plébánia-napló, historai domus, historia parochiae) vezetése. Bármennyire is feltételezhető e krónika előadásának hitelessége, mégis a történészek általában többrebecsülik azokat a forrásokat, melyeknek nem célja a mult leírása, hanem ettől függetlenül készültek; ilyenek: okmányok, hivatalos jelentések, kimutatások, anyakönyvi feljegyzések. Ez a szerény dolgozat is első sorban ezekre támaszkodik. Történészeink már évtizedekkel ezelőtt figyelmeztettek „a dülönevekben rejlő, néha sokszázados fejlődés kezdőfokait feltűntető adatokra”³. Ezért elengedhetetlenül szükségesnek véltem, a község határában és környékén elpusztult falvak felsorolását. Általában iparkodtam a község közvetlen környékének multjába beleilleszteni a község történetét.

Figyelemmel voltam e könyvsorozat kiadójától kitűzött nézőpontokra. Ezek: a keletkezés problémája, az alapítás mozzanata, a település folytonossága és annak megszakadása; a helységnév, dülő- és utca nevek; a belterület, a falukép, a külterület és a falu határának kialakulása; a népmozgalmi viszonyok, a lélekszám emelkedése és csökkenése, a lakosság foglalkozása; a falu jogi helyzete, közigazgatása, lelki élete, népi szokásai és kultúrája, a telepítő kincstárral való kapcsolata.⁴ Utóbbi tekintetben kutatás közben oly adatok kerültek felszínre, melyek már teljesen feledésbe merültek. Így azonban felelevenítik a kincstár messzemenő anyagi támogatását. Okmányok bizonyossága szerint közvetlenül az első világháború kitörése előtt a m. kir. földművelésügyi minisztérium 27.300 korona segélyt nyújtott a községnek. (Ovódára 10.000, községi műkútra 3000, az egyházi épületek tataroztatására 11.800, új orgonára 2.500 kor.) Ma sem vette le kezét e telepesközségről: évenként jutalomképpen könyveket osztat ki a tanulóifjúság közt.

Az időközben kitört és egyre nagyobb arányokat öltött második világháború, a könyvkiadás elé támasztott nehézségeivel már azt az érzést keltette a szerzőben, hogy a jubileumi megemlékezés és „A százéves Kübekháza” megjelenése kedvezőbb időkre marad. De-

még közvetlenül a századik év végén, 1943 derekán felkeresték e sorok íróját: a torontáli járás főszolgabírája, dr. lögerpatonyai *Hervey* Kálmán,⁵ továbbá *Balogh* Kálmán községi főjegyző és *Póth* Antal községi bíró és megbízták, hogy az összegyűjtött anyagot a háborús viszonyok ellenére rendezze sajtó alá. E lépésre kétségkívül az a megállapítás vezette az illetékes tényezőket, hogy a településrajzi és a tőle elválaszthatatlan történelmi kutatások eredményeinek közlése, a legnagyobb mértékben hozzájárulnak a faluközösség faluöntudatának, mégpedig helyi öntudatának kialakításához.⁶ E célt óhajtja szolgálni e kis dolgozat is. Az 50 évvel ezelőtt megjelent „Emlékkönyv” azóta a különböző hivatalokból előírt kimutatások készítésénél megbecsülhetetlen szolgálatot tett. Nemcsak a közigazgatási és iskolai hatóságok részéről, de pl. a Központi Egyházművészeti Hivattól⁷ kívánt kérdőívek kiállítása is ennek alapján történt. Helytörténéskutatók többször érdeklődtek ez Emlékkönyv iránt telepítéstörténelmi tanulmányaik céljából. Akkor tűnt ki, hogy ez a füzet szinte teljesen elfogyott.⁸ Főleg az első telepések családnévei és származási helyére vonatkozó érdeklődések indítottak arra, hogy ezeket a száraz neveket, ha apróbetűvel is, felvegyem dolgozatomba. Az Emlékkönyvben közölt okmányszövegek, annak idején az akkori olvasóknak bizonyára a legkevésbé élvezhető részleteknek tűntek fel. Azóta ezek becsesekké, sőt közkinccsé váltak és sok vitát megelőztek. A mai kor nemzedéke az itt közöltek legnagyobb részét épp ily jól, sőt talán jobban ismeri; de emberöltő vagy újabb fél-század múltán e kis füzet megrögzítés nélkül, már feledésbe merülnének.

Kübekháza község előljáróságán és közönségén kívül hálával tartozom az országos telepítésügyi főigazgató úrnak, *vitéz Vass Elek dr.* öméltségének, e dolgozat kinyomtatásáért. A községnek nevet adó báró Kübeck család ma élő sarja, *Adalbert Freiherr Kübeck von Kübau* (Lechwitz bei Znaim, Niederdonau) eljuttatta hozzám a család származási tábláját. A község lakosai szíves készséggel tájékoztattak. Vajha ez a kis mű is hozzájárulna a lakosok egybeforrásához a következő századnak előreláthatóan szintén nehéz küzdelmeiben.

JEGYZETEK. ¹ *Mályusz* Elemér, A helytörténelmi kutatás feladatai. Századok 1924, 542. — ² *Pintér* Jenő szerint: a -háza összetételű helynevekből az -i képző előtt elmarad a szóvégi a. Helytelen: félegyházai; helyes félegyházi. (Magyar nyelvvédő könyv. Bp. é. n. 4. kiadás 21.) — ³ Id. h. 546. — ⁴ *Eperjessy* Kálmán, A magyar falu településtörténete. Bp. 1940, 6. — ⁵ A nemesi előneveket eddig nagy kezdőbetűvel írtam. Ezt tartja helyesnek a *Pintér-féle Magyar nyelvvédő könyv* (id. h. 27). Időközben hivatalos használatra kormányrendelet szabályozta a nemesi előnév, vitézi, doktori és egyéb címek írásmódját. (280.932/1940. B. M.) Ehhez alkalmazkodom. — ⁶ *Ujszászy* Kálmán, A falu. Sárospatak, 1936, 13. — ⁷ Bp. Ferenciek tere 7. II. lépcső. I. em. 5/a. — ⁸ Más községekkel foglalkozó feldolgozásoknál ugyanez tapasztalható. Pl. *Szedes* Pál „Kunágota község agrárpolitikája” (Homok 1933) c. 10 évvel ezelőtt megjelent munkája sehol sem kapható. Kikölcsönzés útján tudtam ehhez hozzáférni *Seres* József úrnak, a „Kunágota község társadalomrajza” (Bp. 1937) érdemes szerzőjének szívesességéből.

Helységek Kübekháza területén

A mai Kübekháza területén hajdan négy helység állott fenn: Baromlak, Béb, Buzsák és Százegyház. *Baromlak* kettő is volt itt a Maros-Tisza szögletében: egyik a mai Kübekháza helyén, tehát a Marosvidéken, a másik a szintén torontálmegyei Csóka mellett, a Tisza partján. *Béb* nem a mai Óbéba helyén, hanem a mai Kübekháza területén feküdt; még mintegy ötven évvel ezelőtt Kisbéb néven önálló adózó község volt és csak akkor olvadt bele Kübekháza községbe. *Buzsák* vagy *Budzsák* nevét ma is őrzi nevében Kübekházán a Budzsák-dűlő. Baromlak és Béb fennállásáról már a török hódoltság előtt vannak bizonyosságaink. Buzsák helység emlékét az említett dűlő nevén kívül csak a kübekházi anyakönyvek tartották fenn. *Baromlak* neve nem szorul magyarázatra. *Béb* valószínűleg ősi személynév és így a község alapítójának nevét viseli. Hasonló nevű község van Veszprémmegyében. *Buzsák* talán szintén személynév. Hasonló nevű község van szintén a Dunántúl, Somogyvármegyékben és ez már a 14. század közepén egyházas-hely. *Százegyház* a katonai térképen mint „Szegyház“ fordul elő. Kétségkívül templomától vette ősi nevét. Ezt a török hódoltság utáni korban a hivatalos iratok és térképek annyira eltorzították („Scheetiosch“, „Satias“, „Zaitios“), hogy jeles történészek sem ismerhettek rá és kénytelenek voltak a marosjobbparti Sajtény községgel azonosítani¹⁾, jöllehet ez is egyike lett ama „bánati puszták“-nak, melyeket Szeged városa haszonbérelt.

Valamikor itt terült el a hatalmas *Ajtony fejedelem tartománya*. Midőn vele Csanád vezér Szent István király megbízásából erejét összemérte, az első összecsapás Csanádra nézve vereséggel végződött, úgyhogy kénytelen volt visszavonulni. A legenda szerint Csanád vezér a beállott éjszakát a mai Kübekháza község közelében egy dombon ütött sátorban buzgó imádsággal töltötte. Fogadalmat tett a vitézek égi pátronusának, Szent György lovagnak, hogy ha győzelmet arat, azon a helyen, ahol térdével a földet érinti, monostort emel tiszteletére. Szent György megsegítette. Álmában orszlán jelent meg előtte, unszolta őt, hogy keljen fel és támadja meg legott Ajtonyt. Feleszmélve, két ember erejét érezte tagjaiban. Csodálatos látomását elmondja kapitányainak. Ezek „Kyrie elejson“-t kiáltva, lóra kapnak s még ugyanaz éjjel megtámadják az ellenséget. A sötétben vívott rövid, véres ütközet Csanád vezér győzelmével végződött. Ajtonyt maga Csanád ejti el, leüti fejét, hogy diadala jeléül átadhassa a királynak. Ütközet után az elesettek temetésére Marosvárra ment Csanád. Ott állott Keresztelő Szent János (Iván) monostora, melyet Ajtony vezér épített. E templom körül hantolták el az ütközet halottait. A monostort görög szerzetesek lakták. A nagy egyházszakadás Róma és Bizánc között ekkor még nem történt meg. A római és keleti egyház csak szertartásaiban különbözött egymástól. E szerzetesek apátját vitte magával temetés után Csanád vezér arra a helyre, ahol álmában az orszlánt látta. Odaérkezve, megjelölte a halmot és azt „Oroszlámos“-nak nevezte el. Azután elment Esztergomba, a királyhoz. A király ünnepélyllyel fogadta, dicséretekkel halmozta el és így szólott hozzá: „E naptól fogva a várost nem Ma-

rosvárnak, hanem Csanád városának hívják, azért, hogy ellenségeimet belőle kiöltöd. Ama vármegye („provincia“) ispánja leszel és azt a magad nevére fogod nevezni. Csanád vármegyének hívják nemzedékről nemzedékre.“ Esztergomból Szent Gellérttel és a melléje adott bencésekkel Rév-Kanizsánál átkelvén a Tiszán, Csanád ispán mindenekelőtt a mai Majdán helyén épült *Oroszlámos-ra*² vitte a püspököt, hogy a Szent György vértanú tiszteletére épített apátsági monostor-egyházat felszentelje.

A legendás kiszínezés nem takarja el a tárgyilagos történet adatait³. Az Ajtony-nemzetség uradalmát Szent István király Csanád vezérnek és utódainak ajándékozta. Ezentúl tehát a későbbi *Kübekháza község területe is a Csanád-nemzetség birtoktestébe olvadt bele és osztozkodott ennek sorsában*. Bizonyos, hogy a közelben fekvő Oroszlámos egyike a Csanád-nemzetség legrégebbi alapításainak. A későbbi idők folyamán is különös kegyelettel ragaszkodott Oroszlámosmonostorához. Midőn a görög szerzetesek helyébe benedekrendiek jöttek, gazdag alapítványokkal halmozta el az apátságot, díszesen kiépítette és kis várral vette körül. Végül temetkező helynek szánta. *Oroszlámosmonostora* a Csanádnemzetség közös sírboltja volt még a tatárjárás után is. Ekkor, 1256-ban a nemzetség megoszltozkodott az ősi jószágokon, azonban ezt a monostort nem osztották meg, hanem megtartották közös monostornak. A bencés-szerzetesek viszont az emelkedett helyen fekvő monostor körül elterült mocsarakat, melyeket a Tisza és a Harangod (Aranka) kiáradásai okoztak, kiszáritgatták és termékeny szántóföldekké tették. Több évtizeddel ezelőtt a Majdán melletti kihalt vízmederben el-súlyodt hajóra és ebben kölesre akadtak. Ez a lelet arra mutat, hogy *a mai Kübekháza egykori területét hajdan hajózható folyó övezte*. E folyó, vagy helyesebben ér neve: *Kövecses* volt.⁴ Ezen szállították a termésköveket, melyekből az oroszlámosi monostor és a körülötte emelt bástyafal készült, úgyszintén az élelmi cikkeket.

Baromlak és *Béb* kétségkívül már a tatárjárás előtt fennállot-tak. A tatárjárás utáni időszak ugyanis nem volt alkalmas új hely-ségek alapítására, legfeljebb a régi helységek újraépítésére. Így tör-ténhetett *Baromlakkal* és *Bébbel* is. A tatárjárás (1241—1242) ezt a vidéket is elpusztította, — Rogerius mester leírja a marosbalparti eg-resi monostor pusztítását, — de a Csanádnemzetség idézett osztály-levele e vidék bámulatos gyors felvirágzását tárja elénk. Ekkor (1256 december 17.) *Baromlakot* és *Bébet* a Vaffa-fiak: Csanád, Bar-nabás és Fülöp nyerték.⁵

Kinek köszönhatték *Baromlak* és *Béb* alapításukat? E vidék leghatalmasabb nemzetsége, egy nevezetes városnak, akkor nagykiterjedésű vármegyének és püspökségnek névadója, *a híres Csanád-nemzetség volt Baromlak és Béb alapítója*.

Itt terültek el a hatalmas nemzetség uradalmai. Ez az ősi nem-zetség e vidéken egymaga öt monostort alapított. Ezek a Marostól északra: Tömpösmonostora, a Marostól délre, a mai Torontálban: Pordány-, Kemece-, Kanizsa- és a már említett Oroszlámosmonosto-ra. E monostorokon kívül a nemzetség egyes tagjai uradalmaik hely-ségeiben számos egyházat emeltek, melyre a helységek nevei is mu-

tatnak. *A falvak annak idején sűrűbben sorakoztak egymáshoz, mint manapság.* A lakosság azonban gyér volt. Egy-egy falu — helyesebben tanya — csak 20-30 házból állott. Mintegy 200-300 lakosa lehetett tehát Baromlaknak és Bébnak. A templomok a lakosok csukély száma miatt alkalmasint fából készültek. Baromlak és Béb mint fiókegyházak valószínűleg a rábé-i plébániához tartoztak, ahol annak idején önálló parochia állott fenn és lelkipásztora, Domokos 1333-ban a Szentföld céljaira öt garast fizetett.

Baromlakot és Bébet a kunok elpusztították, mégpedig úgy, hogy Baromlak ezentúl nem fordul elő többé történeti emlékeinkben. Bébet a kún Kór-nemzetség később újból benépesítette. Károly Róbert király három évre adómentességet engedélyezett az oda betelepülő jobbágyoknak, Nagy Lajos király pedig polgári ügyekben a vármegye törvényszékének hatósága alól kivette és közvetlenül a király ítélőszéke alá rendelte őket. Azonban mind e kiváltságok nem mozdították elő Béb fejlődését. Kún lakosai elszegényedtek. 1383 július 3.-án a csanádi káptalan előtt megjelentek a Kór-nemzetségbeli Csuka Pál kún kapitány fiai: Benedek, Antal és Jakab, valamint néhai atyafiuk, Texa kiskorú fia, Antal és négyszáz forintért eladták a „lakosok nélkül álló“ Béb falut minden tartozékával együtt néhai Himfi Pál fiainak, Benedek bolgár bánnak, Miklósnak és Péternek, valamint János fia Lászlónak és szavatosságot vállaltak arra nézve, hogy a Himfiakat esetleges támadók ellen megvédelmezik. A Himfiak beiktatásának azonban a Telegdy-család ellentmondott. Erre pörre került a sor, mely sokáig elhúzódott. Az országbíró olyértelmű ítéletet hozott, hogy a szavatosok mutassák elő okleveleiket, melyek alapján Bébet bírták. Azonban a szavatosok nem jelentek meg. Erre a csanádi székeskáptalan az országbíró rendeletéből a három közel eső piacon, Nagyfaluban, Szenteltegyházon és Csanádon kikiáltás útján megidézte őket. Mivel erre sem jelentek meg, pervesztesek lettek és a Telegdy-család lett a helység földesura, míg a törökök azt e területtel együtt el nem foglalták.

Százegyház legrégibb ismert birtokosa Bernát-fia Lőrinc volt, Erről az aradi társaskáptalan 1330. évi kiadványa tájékoztat. Serkedi Mátyás és Serkedi Gergely 1453. december 10.-én megjelentek a csanádi székeskáptalan előtt és előadták, hogy Százegyháza faluban levő birtokrészüket 100 forint örökáron eladták Szeged városának. Ezentúl tehát Szeged város is földesúr volt e tájon.

Ezután alig múlt el ismét száz esztendő és a török lett az úr az egész vidéken. *Az egész vidék elnéptelenedett.* Az adófizetőket név szerint is pontosan előszámláló török adórajstromok, az úgynevezett defterek megbízható felvilágosítást nyújtanak az itteni lakosok fokonkinti pusztulásáról. Bében a török adóróvó 1557—1558-ban csak 15 házat talált a következő adózókkal: Borbás Péter, Csanádi Gergely, Csánki Benedek, Csató Balázs, Csató Tamás, Ecsés János, Farkas Jakab, Gyurás Demjén, Kis Lukács, Páska Sebestyén, Patkós Imre, Uzsorás Ferenc, Uzsorás István, Vajas Gergely, Vajas András. Ezek voltak tehát a mai Kübekháza területén lakó családok fejei. Alig egy emberöltő múlva (1582) már csak három gazda lakott ezen a területen. Belterjes földművelés helyett most már kizáróan juhte-

nyésztéssel foglalkoztak. Összesen 1555 darab juhot tartottak. Élt még ekkor az 1557—1558-i adólajstromba felvett öreg *Csató Tamás*, kinek juhállománya 536 darab volt. E lakosok napjai is meg voltak számlálva és az egykor virágzó helységek pusztasággá váltak.

A szegediek nem felejtették el jogukat Százegyházhoz és a török világban is ragaszkodtak hozzá. Szabó Tamás szegedi főbíró 1668 augusztus 16.-án jelenti a királyi kamarának, hogy van nekik egy Százegyház nevű falujuk, melyet régi atyáik „aranypénzen” vásároltak. Azonban ez a falu is a török hódoltság korában pusztáva süllyedt. A törökök kiűzése után mint „pusztát” („praedium”) a csanádi tiszttartóság 1718-ban *Veliki Vászó*-nak, a szegedi szerb katonaság kapitányának, majd őrnagyának adta haszonbérbe. A több éven át élvezett bérlethez Százegyházon kívül általában a következő hat pusztta tartozott: *Szőreg*, *Rábé*, *Deszk*, *Budzsák*, *Szent-Iván* és *Kláralfalva*. Mindezek a középkorban lakott helységek voltak, — Szőreg tatárjárás előtti híres apátsággal,⁶ — bár *Budzsák* akkor, midőn nevével a tárgyalásokra vonatkozó iratokban, majd a haszonbérleti szerződésben először találkozunk, már „puszta” volt.⁷ Idővel Szeged városa kérte e „bánati puszták” („Banater Praedien”) haszonbérletét. Sikerült is haszonbérllőnek lennie azon a területen, melyen a középkorban földesúr volt.

Béb neve a török világban „Béba” alakra változott. A kübekházi magyarok ma is „Béb”-nek mondják. Kiszomborból telepítettek ide lakosokat.⁸ A töröktől való visszafoglalás utáni korból származó térképek szerint közlekedési fő-útvonal húzódott itt végig és az akkori viszonyok figyelembevételével jelentékeny „állomás” állott itt fenn.⁹ A Mercy-féle térkép az 1723. évből e helyen „pósta-állomás”-t („Post-Haus”) tüntet fel. A rajta áthaladó közlekedési fő-útvonal irányát is megnevezi: Szeged, Szőreg („Sireck”), Százegyház („Saikias”), Post-Haus, (a mai Kübekháza helyén), Porgány („Burgan”), Nagyszentmiklós („St.-Micklos”), Sáralfalva („Sarafolla”), St.-Peter (a Perjámos melletti Nagyszentpéter), Varjas, Knéz és Temesvár. Az 1761. évi térképen is ott találjuk a mai Kübekháza helyén e bejegyzést: „Posthaus”.

Ennek akkora jelentősége volt, mint manapság a vasúti állomásnak. Mint ismeretes, „pósta-állomás”-okon bonyolították le annak idején a teher-szállítást és a személy-forgalmat. Ezeken általában 6 ökrös teherszállító- és 4 lovas személyszállító-kocsi állott rendelkezésre. Az utasokat a póstamester szállásolta el. A már említett Veliki Vászó kapitány 1727 június 18.-án ajánlkozott e póstamesterség („cambiatura”) elvállalására oly feltétellel, hogy ennek fejében a környéken bérelt puszták haszonbére engedékenység el neki.¹⁰ Azonban ezt az állást a temesvári kormányzék Maxwald újszegedi vámszedőnek adományozta, aki 1727 június 25.-én jelenti, hogy hivatali elődje, Veliki Vászó a „cambiatura-puszták” után 40 forint legeltetési díjat bevételezett.¹¹ A temesvári kormányzék (1727 június 19.) elrendelte, hogy a Vászótól bírt „bánati pusztákat” Vászó hivatali utódjának adják haszonbérbe.¹² Két év múlva (1729 július 30.) Maxwald átadja hivatalát Schick János újszegedi hivatalnoknak.¹³ Midőn néhány év múlva Bébán a póstamesteri állás („cambiatura”)

megüresedett, a pályázók közül ezt ismét az újszegedi vámos nyeri el.¹⁴ A személyforgalom emelkedésével a póstamester nem rendelkezett az utasok elszállásolására megfelelő helyiségekkel. Ezért Béba község elhatározta, hogy három szobából, konyhából, pincéből és istállóhelyiségből álló vendéglőt épít.¹⁵

Nagyfontosságú volt az említett fő-útvonal karbantartása. 1723 március 10.-én jelenti a csanádi kamarai tiszttartóság, hogy javításra szorul a Béba és „Budavalla“ közt épült híd, továbbá a „Haranga“ feletti második híd.¹⁶ Néhány év múlva jelenti a szegedi vámos, hogy Bébától Nagyszentmiklósig a töltések és hidak javításra szorulnak, mert a tutajok ezeket megrongálták.¹⁷ Erre a temesvári kormányshoz elrendelte, hogy egy mérnök és egy póstakocsi-vezető a póstautat felülvizsgálják és ezek kijavításáról költségvetést nyújtsanak be.¹⁸ Idővel ismét javításra szorultak az utak.¹⁹ Ezért Szeged városa (1752 július 30.) megkereste a temesvári kormányshoz, hogy javíttassa ki a Béba-Szőreg²⁰ közötti országutat és hidakat.²¹ A kormányshoz azonban kitért a megkeresés elől: ezek a javítások nem a kincstárt terhelik.²² — A közbiztonság az akkori zavaros időkben nem lehetett éppen bizalomkeltő: 1724-ben egy rablót fogtak el Bébán.²³

Bébához mint központhoz számították Tértvár pusztát. Az Újszentivánhoz tartozó szerény Tértvár községről szintén nem sejtenők, hogy ez a helység fennállott már a középkorban. Több tanult férfi került ki innen. Az aradi kanonok sorában találkozunk Tértvári Jakabbal (1453), Tértvári Mártonnal (1453—1456) és Tértvári Miklóssal (1453—1458). Mind a hárman ebből a helységből származtak. A középkorban kisnemes családok voltak a község földesurai. A török defter felsorolja lakosait 1557—1558-ból.²⁴ Ezek ivadéakai, az Irtó-, Vidák-, Barát-, Solti- és Petri családok lakták 1582-ben. Ekkor azonban ezek is, mint annak idején a bébiek, már nem annyira földműveléssel, mint inkább pásztorkodással foglalkoztak. Az öt család összesen 2067 darabból álló juhállománnyal rendelkezett. A török uralom alatt ez is „pusztává“, („praedium“) süllyedt, majd a csanádi tiszttartóság a „Béba melletti Tértvár“ pusztát haszonbérbe adja az újszegedi póstamesternek (kambiaturistának).²⁵

A mai Óbéba helyén a csanádi tiszttartóság új községet alapított. Ettől fogva ezt az új községet Bébának, a Kübekháza területén fennállott régi községet Kisbébának nevezték. Ez az elnevezés indokolt volt, mert az új községbe több lakost telepítettek és így a régi községre ráillett a „kis“ jelző. Később azonban ezt a másik, nagyobb Bébát Óbébának nevezték el, amely elnevezés azt a hiedelmet keltethetné, mintha ez a község volna a régi alapítású, pedig fordítva: Kisbéba helyén állott a török hódoltság előtt Béb. Eszerint Óbéba elnevezés hasonló Ószentivánéhoz. (Nem a mai Ószentiván, hanem a mai Újszentiván volt a régi alapítású község.²⁶) Óbébára románokat, a Kübekháza területén fekvő Kisbébára „biztosító-kötelezvény“, úgynevezett „Gewahrschein“ mellett szegedvidéki magyarajkú dohánytermelőket telepítettek. Eszerint Kübekháza területén már a jelenlegi község alapítása előtt dohánytermeléssel foglalkoztak.

Kübekháza alapítására csak több, mint félszázad múlva került

a sor. E község területén eszerint már sok évszázaddal azelőtt változatos élet folyt. A jelenlegi területén fennállott egyik helység, *Baromlak* már a 13. században végképpen elenyészett és neve is feledésbe merült; egy másik, az évszázadok viharával dacoló *Béb*, a későbbi *Kisbéb* csak mintegy félszázaddal ezelőtt szűnt meg; egy harmadik szerény falucska, a talán később létesült *Buzsák* emlékét egy dülő neve tartotta fenn. Olyasféle lehetett, mint a *Rábé* mellette ma is létező *Sas-üllés*, vagy a szintén *Rábé* mellett egykor fennállott *Kis-Sziget*, melynek nevét, épügy, mint *Kis-Bébét* és *Budzsákét* a kübekházi anyakönyvek gyakran említik. *Sasüllés* régebb történetére nincsenek támpontok, de a szerény „*Kis-Sziget*“ már a török hódoltság előtt fennállott. Akkor *Sziget* volt a neve. Emlékét („*Zygeth*“) megőrizte a csanádi káptalan egyik kiadványa.²⁷ Földesura e helységtől vette nevét: *Szigeti* („*Zygethy*“). A török hódoltság után új életre kelt és a 18. század elején, akkori birtokosa, *Batthyány gróf szegedvidéki magyarokkal* telepítette be. Azóta ez a község is megszűnt. A mai *Kübekháza* határában egykor fennállott negyedik helység: *Százegyháza* jelentékenyebb lehetett. Erre utal, hogy egyházas helység volt már a középkorban. Különös neve arra enged következtetni, hogy temploma kimagaslott a környék templomai közül és sok („száz“) részből álló díszítés ékesítette.⁸²

JEGYZETEK. ¹ Pl. Szentkláray Jenő, *Mercy* kormányzata a Temesi Bánságban. Akadémiai értekezés. Bp. 1909, 111. — ² Oroszlámoson még a török hódoltság első időszakában 45 magyar családfő lakott, kik név szerint ismeretesek. Ezek egyre fogytak és 1582-ben már csak 9 magyar család lakta, míg végre elenyésztek. A török hódoltság után az 1723. évből való térkép már mint pusztát tünteti fel. Az újból betelepült lakosok 1748-ban engedélyt kérnek arra, hogy déli irányba költözködhessenek és új községet alapíthassanak. Az így létesült falut *Oroszlámos*-nak nevezték, a régi *Oroszlámos* neve pedig *Majdán* lett. Majdán török szó és annyit jelent, mint vásár, piac, gyülekezet. Ugy látszik, egyideig a hajdani vár alján tartották a piacokat. — ³ *Oroszlámos* valószínűleg nem az *oroszlán* állattól, hanem *Oroszlámos* nevű alapítójától nyerte nevét. — ⁴ Borovszky Samu, *Csanádm. története* Bp. 1897. II. 463. — ⁵ Ez az oklevél említi először *Baromlakot* és *Bebet*. Az oklevél hasonmása: *Csanádmegyei Könyvtár* 24. sz. 32. lap. Előfordulnak ugyan e helységek egy 1247. évi oklevélben is, de az hamisnak bizonyult. (Id. h. 3—4 lap.) — ⁶ IV. Béla király 1239 november 22.-én megerősíti a szőregi apátnak Buzád bánnal kötött egyezséget, majd a tatárjárás után, 1247-ben Leontin szőregi apát beiktatja a szegedi polgárokat Tápe birtokába. — ⁷ Az is lehetséges, hogy ez a *Budzsák* nem azonos azzal a helységgel, mely a kübekházi anyakönyvekben később előfordul, de tény, hogy ezen a környéken, az említett községek szomszédságában feküdt. — ⁸ Az udvari kamara báró Engeshofen tábornok, temesvári parancsnokhoz 1742. március 31. Baróti Lajos, *Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez*. Temesvár 1900—1904. II. 356. — ⁹ E térképek jegyzékét kiadta: Eperjessy Kálmán, *A bécsi hadilevéltár magyar vonatkozású térképeinek jegyzéke*. Szeged, 1929. — ¹⁰ Baróti, *Adattár*, Pótfüzet 105. — ¹¹ Id. h. — ¹² *Adattár* I. 253. — ¹³ Pótfüzet 118. V. ö. Schmidt János kérvényét 1729. július 27.-ről. U. o. 119. — ¹⁴ A temesvári kormányshoz 1739. október 22.-i és 1740. július 3.-i ügyirata. *Adattár* III. 331,

Pótfüzet 108. — ¹⁵ A csanádi tiszttartóság jelentése a temesvári kormányshoz 1749. szeptember 13.-ról. Adattár I. 282. — ¹⁶ Adattár I. 237. — A felismerhetetlenségig eltorzult „Budavalla“ elnevezés alatt vagy *Klárafalvát*, vagy a Bébától ugyanolyan távolságra fekvő, egykori *Boldogfalva* helységet kell értenünk. Utóbbi helység ugyanebben az (1723.) évben készült Mercy-féle térképen hasonló módon („Budavalla“) fordul elő. A „Haranga“ elnevezés mutatja, miként alakult át a Harangod név a ma is használatos *Aranka* névre. — ¹⁷ 1735 augusztus 3. Adattár, Pótfüzet 106. — ¹⁸ 1736 február 4. Adattár I. 261. — ¹⁹ 1741 április 6.-i jelentés. Adattár, Pótfüzet 38. — ²⁰ Az alkori hivatalos német iratokban és térképeken következetesen: „*Szirek*“. — ²¹ Adattár II. 466. — ²² Adattár II. 466. — ²³ 1752 augusztus 9. Id. h. — ²⁴ A csanádi tiszttartóság 1742. május 7.-én kelt jelentése. Adattár I. 246. — ²⁵ Barát Gergely, Bene Péter, Bessenyei Pál, Boros Balázs, Dénes György, Dénes Pál, Csontos Ferenc, Csontos Mihály, Domokos János, Fekete Pál, Gáspár Mihály, Irtó Benedek, Irtó György, Kandó Máté, Kovács Máté, Szabó Gergely, Szabó Tamás, Veres Márton, Vértesi Balázs, Vidák Antal. — ²⁶ 1472. április 24.-én kelt szerződés. Adattár II. 607. — ²⁷ A mai Ujszentiván helyén már a középkorban fennállott Szent Iván nevű helység. Keresztelő Szent János tiszteletére épült templomának kegyura 1431-ben Barlafi István volt. Még a török világ kezdetén, 1582-ben magyarok lakták: a Tisza-, Ősze- és Szabó-családok. Ezek kipusztultak a török világban. 1746-ban szerbeket telepítettek a pusztává vált Szent-Iván ama részére, ahol ma Őszentiván áll. Ekkor ennek az új helységnek neve Szent-Iván lett. Ezt a részt Szeged városa 1738-ban megvásárolta a kamarától, amire a községet magyarok szállották meg, a szerbek pedig átköltöztek a török hódoltság előtti Szent-Iván község helyére. Ekkor nevezték el a régi, már a török hódoltság előtt fennállott Szent-Ivánt Új-Szentivánnak, az 1746-ban települt községet pedig Ó-Szent-Ivánnak. — ²⁸ 1484 július 9. — Országos Levéltár: Dl. 18.973. — ²⁹ Kübekháza környékén ismételtelen akadtak őskori és népvándorlási leletre. 1878-ban Kisbébától nyugatra mintegy 350 méterre, a Bara folyócska medrétől 30 lépésnyire őskori telepet, (Ambrus József, Obébai régiségleletek. *Tört. és Rég. Értesítő*, IV. 189—192, 207. Milleker Bódog, Délmagyarország régiségleletei. Temesvár 1897, 15. 17.), 1891-ben az „Anka-sziget“ nevű dombon 5 síngödörre, agyag-edénytöredékekre, (Reizner János, A rábái leletekről. *Arch. Ért. Új Folyam* VI. 46—47, 206—209, Milleker, id. m. 94—96. U. o. a rábái régiségek hasonmása és lelőhely rajza), továbbá ugyanott egyéb régiségekre. (Ezeket a szegedi múzeumba szállították. *Arch. Ért. Új Folyam*, XIX, 190. Milleker, id. m. III. 288.) V. ö. *Délvidéki Szemle* 1943, 486 sk.

Kübekháza alapítása és névadója

A szomszédos Obébát 1781. augusztus 1.-én gróf Batthyány József és testvérei megvásárolták a kincstártól a hozzá tartozó Oroszlámos és Valkány községekkel, úgyszintén Keresztur és Kocsorhát pusztákkal. Obéba lett az uradalom központja. Néhány év múlva egy másik uradalom keletkezett a későbbi Kübekháza mellett: a *szőregi*. Ezt Szeged városa vette meg (1783 március 5.) a pozsonyi kamarától 180.909 forint és 12 krajcárért. Ehhez az uradalomhoz

tartoztak: Szőreg, Szent Iván, Gyála és Ujszeged községek, továbbá Rábé és Tervár puszták. A későbbi Kübekháza területét egyik uradalomhoz sem csatolták, hanem ez megmaradt egyelőre a kincstár kezén.

A Kübekháza községbe 1891-ben bekebelezett Kisbéb (a hajdani Béb) község címerében még 1860-ban is *dohánylevél* volt látható. Ezt viselhetné Kübekháza község is címerében, mert *első telepesei dohánytermelők* voltak. Ismeretes, hogy a dohány hírért Európába Kolumbusz Kristóf, Amerika felfedezője (1492), Erdélybe pedig az első dohányt állítólag Bornemissza Pál erdélyi püspök (1568) hozta. Állami, sőt egyházi hatóságok eleinte tiltották a dohányzást, Oroszországban pl. orrcsonkítás büntetésének terhe alatt (1634), mindez nem használt, sőt később maguk az államok fejlesztették a dohánytermelést. Kübekháza területén, Kisbébán és környékén Rábén, Majdánon, Szegedről telepített magyarok termesztettek dohányt.

Kübekháza alapítását 1843. őszén határozta el a kincstár. A dohány- ültetvényesek vagy- kertészek más községekben sem voltak úrbéri jobbágyok, hanem bérlők. Általában más községekben minden ültetvényes évenként 2—3 ezüst-forint haszonbért fizetett holdankint és a haszonbérbe vett földből 4 holdon volt köteles dohányt termesztetni. A *telepítés* az 1844. év tavaszán ment végbe.¹ A község közepén, a templomnak kijelölt helyen, továbbá a temetőnek fenntartott telken, fakereszteket állítottak fel, annak jelképezésére, hogy a községbe római katolikusokat telepítenek. A telkek kiosztása sátorokban sorshúzás útján történt. Egy-egy „telep“ vagy telek, melyet itt „numerus“-nak hívtak, a következőkből állott: 12 hold szántóföld, másfél hold kaszáló, másfél hold legelő, fél hold beltelek és félhold pótkert, összesen tehát 16 katasztrális hold.² E területből 3 holdon *felesgazdálkodásban* tartoztak *dohányt* termelni, a többi 13 hold után pedig holdankint 4 forint haszonbért fizettek. Ez a megállapodás 20 évre szólt. Tíz év múlva (1854) annyiban történt változás, hogy a három hold dohányföldet nem *felesgazdálkodásra* adta át a kincstár, hanem a telepes köteles volt továbbra is három holdon dohányt termesztetni és ennek termését a kincstár beváltotta. Ettől az (1854.) évtől kezdve az egész telep („numerus“), azaz a 16 hold után a telepes 100 forint és 80 krajcárt fizetett haszonbér fejében a kincstárnak.³

Még nem telt el a kincstárral kikötött megállapodás 20 esztendeje, midőn (1862) híre járt annak, hogy a kincstártól más bérlők szándékoznak átvenni a község határát. Ez ekkor 3200 kat. holdra terjedt. E hírre a község legott küldöttség útján kért felvilágosítást Bécsben a királyi kancelláriától. A küldöttség megnyugtató válasszal tért vissza: a hír alaptalan, a királyi kancellária nem szándékozik a község jövőjének útját szegni.

Kübekháza telepítése idejében a dohánytermelés, mint más növényé „szabad“ volt, azaz nem volt különös engedélyhez kötve. A dohány-jövedéket vagy egyedárúságot („monopolium“), az 1850. évi november 29-én kelt császári nyílt-parancs rendelte el. A ki-

egyezés után, 1867-ben a magyar dohányjövedéket önállósították és kezelését a magyar kir. pénzügyminisztérium vette át. Az 1863. évi törvénycikk némi módosítással elfogadta az abszolút uralom idejében (1850) életbelépett szabályokat. Ezután 1876-ban és 1887-ben szabályozták a dohánytermelést. Ezek szerint a kizárólagos rendelkezési jog mind a nyers-, mind a feldolgozott dohányra nézve az államot illeti. Megszűnt a szabad termelés és külön engedély nélkül azóta nem szabad dohányt termelni, feldolgozni, vagy forgalomba hozni. Ezek a törvények hatottak Kübekháza lakosaira. Kezdetben egyesek külön engedéllyel még tovább üzték a dohánytermelést, míg végre teljesen megszűnt.

A telepítéskor nyert földeket a lakosok időközben örökaron szándékoztak megváltani. Már 1873-ban küldöttség járt a pénzügyminisztériumban. Hosszasabb tárgyalások után 1880-ban megkötötték az „örökmegváltási szerződés”-t. Ennek értelmében 36 és fél év alatt minden telepes évi 96 forintért, azaz félévi 48 forintért megválthatja az eddig haszonbérben élvezett földjét. A perköltségeket a kincstár elengedte és a megváltást 1880. évi november hó elsején megkezdték. A megváltás 1916-ban fejeződött be.

Kübekházával ugyanegy esztendőben alapította a kincstár a Bébától keletre fekvő *Keglevichházát* német lakosokkal 3181 holdnyi területen. A község nevét Keglevich Gábor gróf tárnokmester emlékére viseli. Kübekháza telepítése nemcsak a telepítés idejét tekintve hasonlít Keglevichháza telepítésére, hanem abban is, hogy nevét egy magas méltóság viselőjétől, az akkori kamarai elnöktől vette. Nem áll azonban az, hogy eredetileg Kübekházára is *németeket* telepítettek. Manapság is általában ez a nézet és jól értesült történelmi művek is így tüntetik ezt fel: „Béb közelében a kincstár 1843-ban Kübekháza telepítvényes községet létesítette és katolikus németekkel népesíté be”.⁴ Az anyakönyvekből megállapítható, hogy *kizáróan magyarok voltak az első telepesek.*

Az első családok nevei származási helyükkel:

Onozó (Szeged-Alsóváros), *Kerepes* (Zombor), *Bálint* (Szeged-Alsóváros), *Otskó* (Kiskundorozsma),⁵ *Dékány* (Kis-Szigeth), *Bálint* (Majdán), *Bodó* (Szent-Iván-Szigeth), *Szalai* (Dorozsma), *Kiss* (Térvár), *Molnár* (Majdán), *Kralusz* (Pusztá-Keresztur), *Ubori* (Majdán), *Tamás* (Majdán), *Hegyközi* (Szőreg), *Szűts* (Mezőhegyes), *Lakó* (Szőreg), *Bugyi* (Szerb-Keresztur),⁶ *Biró* (P.-Keresztur), *Albert* (P.-Keresztur),⁷ *Venus* (Majdán), *Szalai* (Magyar-Kanizsa), *Molnár* (Táppé), *Gombkötő* (Makó), *Sziróvitza* (Verbói sziget), *Fekete* (Budzsák), *Muhari* (Dorozsma), *Mészáros* (Szent Iván Sziget), *Papp* (Zombor), *Kováts* (Kecskemét), *Kárka* (Szeged-Alsóváros), *Palotás* (Táppé), *Kiss* (Zombor), *Berta* (Budzsák), *Mészáros* (Ujszeged), *Antók* (Beodra),⁸ *Bata* (Budzsák), *Faragó* (Kanizsa), *Kertész* (Szőreg), *Magyar* (Budzsák), *Káli* (Oroszlámos), *Szekeres* (Topo'ya), *Popity* (Sas-üllés), *Farkas* (Szeged-Alsóváros), *Pioker* (Majdán),⁹ *Bodó* (Makó), *Bálint* (Tiszaszentmiklós), *Molnár* (Szeged-Alsóváros), *Kovács* (Oroszlámos), *Gyöngyi* (Szeged-Rókus), *Horváth* (P.-Keresztur), *Radován* (Madaras), *Rátz* (Hantháza), *Lőrök* (Majdán), *Viola* (Monostor), *Faragó* (Lele), *Kováts* (Deszk), *Szeles* (Szőreg), *Török* (Szeged-Alsóváros), *Vezér* (Szőreg), *Frányó* (Deszk), *Csanády* (Klárafallva), *Szofrány* (Obesenyő), *Csepregi* (Kiszombor), *Puskás*

(Makó), Császár (Szeged-Aisóváros), Kollár (Dorozsma), Busa (Dorozsma), Kasza (Zombor), Pálfi (Szőreg), Doktor (Kiszombor), Furák (Tóba), Oláh (Kiszombor), Novák (Horgos), Kuczora (Szőreg), Oláh (Verbói sziget), Fazekas (Kis-Pongány),¹⁰ Füleki (Szent Iván Sziget), Gera (Majdán), Juhász (Budzsák), Vörös (Keresztur), Kasza (Keresztur), Sátor (Dorozsma), Gyöngyi (Ujhely), Nagy (Keresztur), Hódi (Zombor), Varga (Verbói-Sziget), Kiss (Jazova),¹¹ Barna (Dorozsma), Ábrahám (Oroszlámos), Tóth (Szent Iván Sziget), Basa (Monostor), Süveg (P.-Keresztur), Lörintz (P.-Keresztur), Erdei (Kiszombor), Kardos (P.-Keresztur), Czene (Lele), Vass (Makó), Tóth (Kisorosz), Kortsmáros (Torda), Furák (Magyar-Csernya), Tóth-Farkas (P.-Keresztur), Füleki (Makó), Bodó (Szent Iván Sziget), Szirvitza (Rátz-Keresztur), Pamuk (Dorozsma), Tankó (P.-Keresztur), Kontsik (Kis-Sziget), Kuruzsa (Lele), Medve (Béba), Kökény (Ószentiván), Kormányos Budzsák, Makay (Klárafalva), Bugyi (Térvár), Domonkos (Majdán), Pásztor (Szaján), Koszó (Firegyháza), Mészáros (Nagyiratos), Gáli (P.-Keresztur), Turi (Kistelek), Csorba (Verbicza).¹²

Az 1851. évtől kezdve német családok is megtelepedtek Kübekházán. A plébánia alapításakor, (1853-ban), mintegy 40—50 német család lakott itt. Családi nevük és születési helyük a következő:

Lung (Csanád), Klug (Monostor), March (Keresztur), Lenhard (Albrechtsflor),¹³ Stein (Marienfeld),¹⁴ Knopf (Marienfeld), Czerschi¹⁵ (Albrechtsflor), Müller (Nagyszentmiklós), Weber (Albrechtsflor), Weiss (Gottlob), Ernst (Marienfeld), Mayer (Albrechtsflor), Kleer (Lovrin), Wagner (Marienfeld), Windbacher (Marienfeld), Pfortner (Csanád), Heim (Dugoszello)¹⁶ Kapp (Marienfeld), Hinkl (Csanád), Wild (Albrechtsflor), Dove¹⁷ (Marienfeld), Drausch (Marienfeld), Marschall (Firegyház), Ortner (Albrechtsflor), Kinder¹⁸ (Béba), Feldhaus (Csanád), Morlo (Csanád),¹⁹ Grossberger (Gorwitz, Morvaország),²⁰ Towe (Marienfeld), Schütz (Csanád), Kiefer (Nagyszentmiklós), Buchholtz (Firegyháza), Alb (Albrechtsflor),²¹ Bauer (Csanád), Strak (Marienfeld), Keller (Dugoszello), Hermann (Nagyszentmiklós), Marschall (Nagyszentmiklós), Gintzinger (Marienfeld), Kolbusz (Marienfeld), Krachtusz (Albrechtsflor), Weiss (Gottlob), Rudits (Absdorf, Csehország), Annabring (Csanád), Trivald (Albrechtsflor), Ferling (Albrechtsflor), Tinesz (Nagyszentmiklós), Winkler (Obrovác).²²

A német családok száma 1856-ig mintegy nyolcvanra emelkedett. Miként a magyar telepesek, úgy a németek is kivétel nélkül római katolikusok voltak. Vegyes házasságok — magyarok és németek közt — általában nem fordultak elő.

Kübekháza névadója személyéről a nevét viselő községben a legkülönbözőbb nézetek terjedtek el. Némelyek szerint mint egy bécsi előkelő hivatal viselője, ő maga telepítette a községet. Mások szerint grófi földesúr és ilyen minőségben a helység alapítója. Ismét mások szerint: temesvári hadtestparancsnok. A „Magyar városok monográfiája” kiadásában megjelent „Makó és Csanád-Torontál vármegyei községek” c. műben²³ ezt olvassuk: „A község nevét gróf Kübek Károly után, akinek a falu alapítása körül érdemei vannak, kapta”. Mindezek nem felelnek meg a valóságnak. Röviden: Kübeck az udvari kamarának volt elnöke akkor, mikor a helységet telepítették. Ezért nevezték el róla a községet. A község alapításában közvetlen tevékenységet nem fejtett ki és valószínűleg sohasem járt a róla elnevezett helységben. Fia, Max Freiherr von Kübeck

úgy tudta, hogy Kübekháza ipartelep a Bánátban Steierdorf mellett.²⁴ Mégis helyénvalónak látszik, hogy éppen a nevét viselő községben róla elterjedt téves véleményekkel kapcsolatban, életrajzát röviden ismertessük.

Kübeck Károly Frigyes 1780. október 28-án született a morvaországi Iglauen iparos-családból. Miután a znaimi gimnáziumot kiváló sikerrel befejezte, atyja nagy áldozatok árán tanulmányai folytatására Bécsbe küldte. Jogi tanulmányai elvégzése után a fogalmazói gyakornoki állásból teljesen saját erejéből és szorgalmával emelkedett, fokról fokra, a közigazgatásnak csaknem valamennyi ágazatán át az államtanács élére. 1825-ben öccsével együtt bárói rangot nyert. 1827. május 5-én egybekelt *Lang* Juliával, egy znaimi vagyonos iparos leányával. Utóbbi kiváló művészi érzékével tűnt ki. A *Pyrker* László egri érsek számára készült Madonna-festménye az egri székesegyház ékessége. Kübecket V. Ferdinánd császár 1840. november 25-én az udvari kamara elnökévé nevezte ki. A következő évekre esik Kübekháza telepés község alapítása. Éppen ezekből az évekből (1844—1855) csak töredékes feljegyzések maradtak fenn Kübeck naplójából. 1847-ben elnyerte a magyar honosságot.

Midőn 1848. október 6-án gróf Latour hadügyminiszter meggyilkoltatása után, az udvar Bécsset elhagyta, Kübeck is családjával együtt felesége jószágára, a morvaországi Lechwitzbe vonult. Még ez év decemberében *Olmützbe* sietett, ahol az udvar tartózkodott és jelentkezett I. Ferenc Józsefnél. Az év végén visszatért Bécsbe. 1850. november 1-én a császár kinevezte a *birodalmi tanács elnökévé*. Ebben a minőségben egész haláláig jelentőségre, befolyásra és sokoldalúságra nézve csaknem miniszterelnöki működéssel felérő tevékenységet fejtett ki.

A nevét viselő község életében az 1855. év a válság esztendeje volt. A kolera elpusztítással fenyegette a községet. A község kiheverte a járványt. Névadóját azonban sirba vitte. Kübeck megemlíti naplójában, hogy Bécs külvárosaiából a belvárosba is utat tört a kolera. Szeptember 9-én ezt írja naplójába: „Komor hangulat!”²⁵ A következő napon rajta is kitört a kolera és a Bécs melletti Hadersdorf-ban egy nap alatt, szeptember 11-én 75 éves korában, kioltotta életét. A morvaországi *Lechwitz*-ben, a család sírboltjában temették el.

Kübekháza névadója, teljes nevén *Karl Friedrich Freiherr Kübeck von Kūbau* a közigazgatás különböző ágaiban alapos szakismeretekkel bíró, kiváló hivatalnok volt. Különösen a pénzügyi kérdésekben elsőrangú szaktekintély. Három császárt szolgált hűségesen: I. Ferencet, V. Ferdinándot és I. Ferenc Józsefet. Azt az elvet vallotta, hogy célszerűbb az állam és a népek életében a kor igényeihez és követelményeihez alkalmazkodni, mint veszélyes ellenhatásokat előidézni. Szerénysége és igénytelensége saját belső értékében gyökerezett. Önmagának szigorú bírója, mások gyarlóságaival szemben elnéző, az igazságtalansággal és csalárdsággal szemben kíméletlen. A katolikus egyház hú fia. Különféle állásaiban gyakran kellett tapasztalnia; az életben nem történik minden az ember óhaja

szerint. Ilyenkor latin mondásokban igyekezett borongós kedélynek megkönnyebbülést szerezni és „vallásos érzéseinél fogva megnyugodott a mennyei Gondviselés rendelkezéseiben.”²⁶

JEGYZETEK: ¹ A M. Kir. Országos Levéltárban a „Kincstári telepítés”-ről szóló iratok tárgymutatójában az 1844. évtől fogva csaknem minden esztendőben előfordul Kübekháza neve. Így 1844. év: 1293, 11492, 29584, 14981, 23019, 16721, 23038, 36390, 18429, 23019, 23546, 25603, 18429, 28980; 41591; — 1845. év: 8574, 15995, 18978, 32259, 22063, 36536, 27974, 33051. — 1847: 2414, 10266, 40477, 43542, 47313. — 1848. év: 1610, 6536, 2382, stb. A vonatkozó számok alatt feltüntetett ügyiratokat azonban kivétel nélkül ki selejtezték. — ⁴ Kempf Géza, Emlékkönyv Kübekháza község ötven éves fennállása alkalmával. Szeged, 1894, 3. — ² Az ugyanakkor újból alapított Kunágota telepesei körülbelül ugyanekkorra telket nyertek: 20 és fél kisholdat. Seres József, Kunágota község társadalomrajza. Bp. 1937, 17. — ³ Kempf, id. m. 9, 25. — ⁴ Szentkláray Jenő, A csanád-egyházmegyei plébániák története. Temesvár, 1898, 313. — ⁵ „Dorošma in Cumania minori”. — ⁶ „Rátz-Keresztur”. — ⁷ Albert Anna Sziróvitza Antalné. — ⁸ Antók József szülei: Antók István és Szalai Mária. — ⁹ Nem magyar hangzású családi neve ellenére magyar család volt. Pioker Rozália férje: Lévai Pál. Majdán lakossága ma is színmagyar. — ¹⁰ Halottak anyakönyve 1859. évvel bezáróan. — ¹¹ A középkorban „Hódegyház”. Ebből lett később Hodics és Jázova. — ¹² Eskettek anyakönyve 1859. évvel bezáróan. A Kereszteltek anyakönyve az egyes családok származására nézve nem nyújt támpontokat, mert az újszülöttek szüleinek származási helyét nem tüntetik fel. — Az anyakönyvekben gyakran előfordul a „Filialis Rábé” mellett a „Filialis Kis-Béb” megjelölés. Utóbbiakat helybelieknek számítottam. — ¹³ Kis-teremia, Torontálban. — ¹⁴ Máriafölde vagy Nagyteremia, Torontálban. — ¹⁵ A név írása valószínűleg helytelen. Czerschi Péter szüleinek neve: Czerschi Jakab és Frivald Mangit. — ¹⁶ Nyerő, Torontálban. — ¹⁷ Dove Károly szülei: Dove Péter és Tussinger Borbála. — ¹⁸ Valószínűleg eltorzított név „Günther” helyett. A Kübekházán ma is élő Günther-család nevét is általában „Ginder”-nek írják. Az 1857. szeptember 21-én elhunyt Kinder János szülei: Kinder Ferenc és Winkler Julianna. — ¹⁹ Az 1858. április 1-én elhunyt Morlo István szülei: Morlo Antal és Kopp Erzsébet. — ²⁰ Az 1858. szeptember 27-én 24 éves korában elhunyt Grossbenger Domokos neje: Windbach Julianna. Az esketési anyakönyv szerint utóbbinak családi neve: Windbacher. (1855. május 21.) — ²¹ Halottak anyakönyve 1859. évig bezáróan. — ²² Eskettek anyakönyve 1859. évvel bezáróan. — ²³ Szerkesztette Barna János. Bp. 1929, 335. — ²⁴ „In einer dieser Industriekolonien bei Steierdorf im Banate erhielt eine grosse Niederlassung den Namen Kübeckháza, den sie auch heute führt”. *Tagebücher des Carl Friedrich Freiherrn Kübeck von Kübau*. Herausgegeben und eingeleitet von seinem Sohne Max Freiherrn von Kübeck. Wien 1909, I. köt. XIX. lap. — ²⁵ „Trübe Stimmung”. (Id. m. II. 120.) Ezekkel a szavakkal végződik naplója. *Metternich und Kübeck. Ein Briefwechsel. Supplementband der „Tagebücher des Carl Friedrich Freiherrn Kübeck von Kübau*. Herausgegeben und eingeleitet von Max Freiherrn von Kübeck. Wien 1910. E művek beszerzését dr. Puskás Endre szegedi egyetemi könyvtár-igazgató úrnak köszönöm. — ²⁶ V. ö. Huszár Imre, Bárá Kübeck Károly Frigyes naplói. *Történeti Szemle*. Bp. 1912, 357—391. — Délvidéki Szemle 1944, 263—268.

A „rég, jó idők“

Kübekháza mai nemzedéke az utóbi évek egymásután megismétlődő vízárja idején dicsóíti a „rég, jó idők“. Amint az egyes ember, úgy a nép is hajlandó eszményesíteni a múltat. Általában inkább a kellemes élményekre emlékezik, mint a kellemetlenekre. Már az ókorban az első kort aranykornak, az utána következőket ezüstkornak, réz-, majd vaskornak nevezték. Minden kor magasztalja a „rég, jó idők“. Pedig, ha mélyebben beletekintünk e három nemzedék időszakát felölelő község történetébe, akkor hamarosan rájövünk arra, hogy a „rég, jó idők“ mekkora súllyal nehezedtek az akkori nemzedék vállára. Az első esztendők — a kezdet nehézségeit nem számítva — a legmegrázóbb megpróbáltatások éveit voltak. Az alapítást követő első évben, 1845-ben pusztító *felhőszakadás* tette tönkre a telepeselek vetését. E csapást megéreztek még a következő években. Az 1848—1849. évi szabadságharcban az a rémhír terjedt el, hogy „muskla tábor vonul át Szegedről Nagyszentmiklóstra“.¹ 1849 február 13.-án a honvédek a szomszédos Szőreg községben visszaverték az osztrák hadsereget. 1849 március 26.-án újabb ütközet volt ott a honvédek és a császáriak közt, míg végre Haynau tábornok, az osztrák hadsereg fővezére legyőzte a Dembinszky vezérlete alatt álló honvédsereget. *Kübekháza lakossága Szeged, Ujszeged és Makóra „szaladt“*. Ingóságait magával cipelte. Gazdátlanul maradt hajléka és dohánytermelése ezalatt bitangjósággá lett. A községben épült második utca, néhány házikó kivételével, porrá égett. A szabadságharc után lassankint visszaszállingózott a lakosság és újból nekilátott a békés munkának. De az a „szaladás“ nem egyhamar ment feledésbe. Az egész vidéken „szinte időszámítási pont lett a szaladás. Nagy tűzvészek idején pl. az öregek megállapították: Ilyen nem volt csak szaladáskor“.²

Az elemi csapásokat és a háború borzalmait alig heverte ki a község és alig ünnepelte fennállása tízéves fordulóját, midőn 1855-ben *kettős szerencsétlenség* érte. Ez év tavaszán (1855 április 11.) a Tisza Vedresházánál medréből kiöntött, a szőregi határon a „Kis-rét“-en át Kübekháza területére áradt és a vetéseket elpusztította. Néhány nap alatt „*ölnyi magasságban feküdt a víz a határban*“. A község belterületét, az épületeket is elnyeléssel fenyegette az árvíz és a lakosság csak a legnagyobb erőfeszítések árán, éjjel-nappal szorgos munkával épített vízgáttal tudta ezt a szerencsétlenséget feltartóztatni. A félelmes csapás annyira megrettentette a lakosságot, hogy egy része, a magyarok-németek egyaránt, biztosabb helyre költözött. Némelyek közülök a veszély elmúltával visszaköltöztek, míg mások soha sem tértek vissza az árvízről süjtött Kübekházára.

Még az árvízkar hatása alatt állott a lakosság, midőn ugyanaz év (1855) őszén kiütött a kolera. Több áldozatot szedtek a kolera-járványok, mint a régibb háborúk, sőt mint az első világháború.³ Európában ismeretlen volt 1830 előtt. Ekkor terjedt el Ázsiából: a lengyelek leigázására beözönlő orosz hadsereggel Lengyelországba, onnan Finn-, majd Németországba és Ausztrián át hozzánk. Ide a galíciai határszélen sószállítással foglalkozó ruszinok hurcolták be a járványt. A rohamos elterjedés az akkori gyarló egészségügyi be rendezések miatt rémületet és zavart idézett elő. Az orvostudomány sem volt tisztában a betegség kezelésével. A helytartótanács, melynek hatáskörébe a közegészségügy tartozott, intette a lakosságot „a meghüléstől, zárt levegőtől, nedves lakásoktól, testi és elmebeli meg eröltetéstől, rossz eledelektől, mértéktelenségtől, a kedv elhomályosodásától, hiányos ruházattól, éretlen, nyers gyümölcs, továbbá dinnye, szőlő, uborka, valamint kövér ételek, sózott halak, savanyú italok mértéktelen fogyasztásától. A járvány alatt mindenki tartózkodjék a szeszes italoktól”.⁴ Átlagban minden második megbetegedés halállal végződött és nyolc hónap alatt naponta átlag ezer beteg hunyt el kolerában. Az akkor még nem létező Kübekháza vidékén is pusztított ez a járvány. A szomszédos Kiszombor plébániakrónikája (Historia domus) — mint egykorú tudósítás — feljegyezte a betegségnek e vidéken észlelt tüneteit: rendkívül magas láz, hányás, erős fájdalmak, kesernyés közhíz; megemlíti továbbá az itteni gyógykezelési módot: főleg borst és gyömbért használtak.⁵ Mégis nyolc nap alatt csaknem százan pusztultak el e járványban. Kübekházán 1855-ben tört ki először a járvány. Itt akkora csapás volt ez, hogy részleteinek emlékei megmaradtak. 1855 augusztusában a pusztakeresztúri születésű Albert Andrásné Biró Teréz lakóhelyéről, Pusztakeresztúrról szülei látogatására Kübekházára jött. Itt hirtelen megbetegedett és miután a haldoklók szentségét felvette augusztus 28.-án huszonnyolc éves korában elhunyt. Másnap volt a temetése.⁶ A következő napon, augusztus 30.-án elhunyt nevezettnek húga: a szintén pusztakeresztúri születésű huszonhárom éves Szüts Istvánné Biró Viktória. (Ennek volt szálló vendége a 73. számú lakóházban, az előbb említett Albert Andrásné.) Augusztus 31.-én temették el. Ugyanezen a napon, augusztus 31.-én négyen hunytak el kolerában: a pusztakeresztúri születésű, huszonhárom éves Szirovitza Antalné Albert Anna, továbbá a majdáni születésű negyvenkét éves Kontsik Józsefné Vénusz Erzsébet, a magyar kanizsai születésű, ötven éves Koválik Józsefné Szalai Borbála, végül kishébi születésű, húsz éves Tóth György (Tóth Imre és Biró Bálint fia). Valamennyien szentséggel ellátva. Némelyeknél oly hirtelen lépett fel a ragály, hogy még szentségellátásban sem részesülhettek.⁷ Kübekházán ez alkalommal kolera-betegségből bekövetkezett utolsó haláleset november 1.-én fordult elő: a topolyai születésű, harminc éves Szekeres István, Káli Rozáliának férje. A Kübekháza területén fekvő Kishében még november 4.-én is szedte a járvány áldozatait. Ekkor hunyt el itt a sasillési születésű, hét éves Popity Ágnes. Szülei, Popity Péter és Szirovitza Anna Kishéb 1. szám alatt laktak. Másnap, a kübekházi plébániához tartozott Rábén

hunyt el a rábői születésű, nyolcvanhat éves Molnár János, majd november 9.-én ugyancsak Rábén a négy éves Varga Viktória. Ő volt e vidéken ekkor dühöngő kolera utolsó áldozata. Hálaadásul a járvány megszűntéért a község lakossága megfogadta, hogy október első keddjén („Szent Mihály napja után első kedden”) ünnepet tart és ezt nagymisével megüli.

Az 1855. évi kettős csapás legnagyobb nyomorba döntötte a kolerából menekült lakosokat. A nép saját mindennapi falatjáról sem tudott gondoskodni. Még lelki igényeit is le kellett fokoznia. Lelkipásztora mindaddig hiven kitartott a nép mellett a legnehezebb napokban és a lakossággal osztozott a balsorsban; most levonta a következtetést: ily körülmények közt neki már nem jut kenyér; leköszönt állásáról, nyugdíjba vonult és a kübekházi hívek ezután egyideig ismét átjártak a bébai templomba, mint 1853 előtt. A lakosok újból hozzáálltak a földműveléshez, terveket szőttek a község felvirágoztatására, éppen a lelkészlak építéséről tárgyaltak, midőn 1861-ben nagy jégeső semmisítette meg a termést.⁸ Alig ment ez feledésbe, az 1863. évben oly általános terméketlenség sújtotta a lakosságot, hogy ez az esztendő, évek múltán is, mint „szüksztendő” élt az akkori nemzedék emlékezetében. Még vetőmagja sem termett a lakosságnak, annál kevésbbé mindennapi kenyere. Oly leírhatatlan volt a nyomor, hogy a kormánynak kellett közbelépnie és a legszükségesebbel a lakosságot ellátni. A tavaszi vetőmag árát a következőképpen állapították meg: 1 pozsonyi mérő tengeri: 4 frt. 26 kr., árpa: 3 frt. 75 kr., zab: 1 frt. 80 kr.⁹ Alig múlt el ez a baj, ismét kettős szerencsétlenség érte a községet ugyanegy esztendőben. 1866 június 2.-án oly fagykár sújtotta, hogy a termés egyharmadát tönkretette. Annyira nyilvánvaló volt ez a szokatlan elemi kár, hogy a hatóságok adókedvezményben részesítették a kárt szenvedett lakosságot.

Ugyanez év (1866) őszén kitört a *második kolera-járvány*. Huszonkilenc áldozata volt. Szeptember 17.-én hunyt el kolerában a zombori születésű, negyven éves Nagy Sándorné Papp Erzsébet. Az utolsó (1866 november 20.) a marienfeldi születésű, hetvenhárom éves Fassbinder Ferencné Landler Erzsébet. A Kardos-családnak nyolc halottja volt. Előfordult, hogy egy vándor koldús a rábői temetőben elszundikált. Többé nem ébredt fel. Az arrajárók holtan találták meg és megállapíthatták, hogy a kolera oltotta ki életét. Személyazonosságát nem sikerült kideríteni. Ott helyben temették el.¹⁰ Öt év múlva, 1871-ben talajvíz fakadása tette tönkre a vetéseket. Ez a „fakadó-víz” vagy „földárja” — mint ahogyan ezt a különös vízkárt nevezték — 2-3 éven át pusztított. A községnek mintegy 2600 katasztrális hold szántóföldje állott víz alatt. A kárt 40.000 forintra becsülték. Ismét előállott az a helyzet, hogy még a vetőmag sem termett meg. Ezt is vásárolni kellett, csaknem 10.000 forint értékben. Ennek törlesztését, éppen az újból előtörő talajvíz miatt, csak 1874-ben kezdték meg. Az ismétlődő talajvíz miatt a község kérelmére a „Felsőtorontáli Ármentesítőtársulat” levezető-csatornákat ásott. E csatornában azonban kevés vizet sikerült levezettetnie, mert a szomszédos óbébai uradalom, saját földjei érde-

kében állítólag olykor megakadályozta a víz lefolyását. Egyébként a talajvíz veszélye 1873-ban alábbhagyott.

Ugyanakkor azonban kitört a *harmadik kolera-járvány*. Az első eseteket Ujszegeden, Szőregen és Ujszentivánon észlelték. Kübekházán július 14.-én ütött ki; ekkor volt az első haláleset. A szegedi kórházat annyira ellepték a betegek, hogy Szeged városa kénytelen volt közölni Torontálmegye törvényhatóságával: több kolerás beteget nem vehet fel. Kübekházán e harmadik járványnak harmincnyolc halottja volt. Első: a kübekházi születésű, tizennyolc éves Dekorsz Jánosné Frank Katalin (1873. július 14.) az utolsó: a szintén kübekházi születésű, két éves Csanádi András, Csanádi Menyhért és Mészáros Katalin fia (1873. szeptember 2). Ez időben a betegek szentségekkel való ellátását Gerliczky József lelkész végezte. 1873 augusztus 6.-án még ő temette el Bali Mihálynak szintén kolerában elhunyt pusztakeresztúri születésű, nyolcvanhat éves özvegyét, Gera Erzsébetet. Másnap már Gerliczky is kolerában szenvedett, úgyhogy e napon (1873. augusztus 7) Rácz Ferenc óbébai segédlelkész végezte a szintén kolerában elhunyt kiskorú Faragó Ferenc temetését. Ugyanezen a napon, negyvenhárom éves korában a szentségek ájtatos felvétele után elhunyt Gerliczky József. Temetését másnap, augusztus 8.-án Fodor Endre óbébai plébános végezte a lakosság rendkívül nagy részvéte mellett.

Négy év múlva, 1877-ben ismét *árvíz* fenyegette elnyeléssel a községet. Ekkor Deszk és Klárafalva közt áttörte a Maros a partot, Ezt a folyót 1858-ban szabályozták. A magas vízállás miatt már előzően „fakadó vizek” keletkeztek a Maroshoz közelebb eső területeken, így Kiszomboron is. A hatóságok nem gondoskodhattak a vizek levezetéséről. Ezért mindenki maga igyekezett a vizet saját földjéről távoltartani, mert attól kellett tartania, hogy ha a vizet ráereszti ingatlanára, onnan nem bír a víz visszafolyni. Kiszomboron már víz alatt állottak a Maroshoz közelebb eső területek. A Porgány-eret elrekesztették, a Marosból állandóan szivárgott a víz és növelte a belvizeket. Egész Felső-Torontálban veszélyes volt a helyzet.¹¹ Kübekházán a lakosok, saját erejükre támaszkodva, *körtöltést* emeltek a község körül. Szerencsére a víz nem jutott el addig. Ez a körtöltés övezte a községet, míg néhány évvel ezelőtt (1940) a Klárafalvára vezető műút építésére felhasználták.

Szegedet, mint ismeretes, 1879 március 12.-én öntötte el az árvíz. Ennek nem volt kihatása Kübekházára. A következő években azonban „*vadvizek*” pusztították a községet. Ez éppen tíz évre a talajvízkatasztrófa után, 1880—1882-ben ismétlődött meg. Ismét 2600 hold szántóföldet borított el a víz. Ez a bébai és a deszki határból áradt a községbe. E belvíz okozta kár éhínséggel fenyegetett.¹² Más községeket is sújtotta ez a csapás. Torontálmegye 350.000 forint kölcsönt vett fel, továbbá államsegéllyel és társadalmi gyűjtéssel iparkodtak a tönk szélére jutott lakosságot talpra állítani. A szegedi árvízre való tekintettel Torontálmegye csak a következő, azaz 1880. évben szándékozott megünnepelni az anyaországhoz csatlás száz éves jubileumát. A vármegyében bekövetkezett árvíz miatt az ünnepekre szánt költségek tetemes részét az árvízkáro-

sultaknak engedte át. Ezután a vízkár egy időre megszűnt. A község egyre gyarapodott és a környéken ma is az a hire, hogy „jómódú”. A mai nemzedék emlékezetében az a boldog tudat él, hogy Kübekházán a búza és tengeri termése hajdanában mindig „biztos” volt.

Mintha a világháború ezt is megváltoztatta volna. Az első világháború befejezése óta, 1918-tól kezdve ismét állandóan „talajvíz” miatt panaszskodik a lakosság. Ez egyre fokozódott, míg végre az 1941/1942. gazdasági évben elérte tetőpontját. Ha nem készültek volna fényképfelvételek, az akkori vízkárt alig lehetne elhiteni. Még a Kübekházáról kivezető újonnan épült műutat is elöntötte a víz, a község közelében néhány évvel ezelőtt (1937) emelt Rupaner-féle tanya-épületet teljesen víz vette körül. A községben az 1940, 1941 és 1942. évben tizennyolc lakóház dőlt össze, 154 pedig erősen megromlódott. A pincék teljesen megteltek vízzel. Alig maradt ház, mely ezt az árvizet meg nem sínylette. A búza-vetés a legtöbb területről teljesen kipusztult. A község határának 80%-a, vagyis 3487 kh. területe került víz alá. Voltak gazdák, akiknek az előző, 1940/41. gazdasági évi vízkár következtében vetőmagbúzáat készpénzben kellett megvásárolniuk az 1941/42. gazdasági évre és ebben az 1941/42. gazdasági évben 20—30 holdat vetettek be búzával, azonban az árvíz miatt egyetlen kalász búzatermésük sem volt. Emiatt kimaradt a takarmány egy része és ennek következménye lett az állatállomány csökkenése. Csakis a hatóságok szociális intézkedéseinek köszönhető, hogy a vízkár nem okozott katasztrófát. Már az előző, 1941/42. gazdasági évre is gondoskodtak vetőmagról. Ugyancsak az 1942/43. gazdasági évre is. A belvízkárosult lakóháztulajdonosok részére 137.980 P. kölcsönt és segélyt utaltak ki és csak ezzel vált lehetővé, hogy a károsultak lakóházait ismét felépíthették, illetve aláfalazással az összedőléstől megmenthették. Kübekháza és a kerület országgyűlési képviselője, vitéz Várady László dr., a Felsőtorontáli Ármentesítő-Társulat elnöke közel egymillió pengő segélyt eszközölt ki a kormánynál a csatornák mélyítésére. Kübekháza első évszázadát bezáró 1942/1943. gazdasági évben nem volt vízveszély, sőt az előző évek nagy belvizei után ismét szárazság következett s emiatt különösen a kapás-növények csak csekély termést hoztak. Lehetséges, hogy az erdők kiirtása is hozzájárul a rendellenes éghajlathoz, a nyári csapadékok kimaradásához. Még 1800 tájban ezt írták erről a vidékről; „erdői nevezetesek”.¹³ A Maros mentén a török hódoltság előtti korban erdőségek húzódtak végig. Ezek kivált állattenyésztés szempontjából voltak értékesek. Akkor a tengeri még nem volt itt ismeretes és a sertésenyésztés „makkoltatással” történt. Ez erdők kiirtásával keletkezett az az „erdőtalaj”, mely elnevezéssel még évtizedekkel ezelőtt gyakran találkozunk a szomszédos falvak történetében.¹⁴

A hatalmas csatornák kiépítése után a szárazság idején a lakosok mondogatták: „Most azt kellene kieszközölni, hogy ezek a csatornák nagy szárazság idején a Marosból vezessék vissza a vizet a száraz földekre!” Ilyen tervek, talán még ma is utópiáknak tűnnek fel. Pedig több, mint félszázaddal ezelőtt egy mérnök Torontál-vármegye belvízrendszerével kapcsolatban tervbe vette a Maros

vizének levezetését a Porgány-érbe. Ez Majdánon vezetett volna egy nyílt csatornába.¹⁵ A Maros iszapjáról azt állítjuk, hogy vetekszik a Niluséval és ezért vize öntözésre kiváló.

¹⁾ Kiss, Kiszombor története, Makó 1940, 70. ²⁾ Id. h. 71. ³⁾ Bálint Nagy István, Kolerajárványok Csanád vármegyében. (Csanád vármegyei Könyvtár) Makó, 1928, 104. ⁴⁾ Id. h. 8—9. — ⁵⁾ Kiss id. h. 70. — ⁶⁾ „habitationis suae loco Kübekházam ad invisendos parentes veniens, hic mortua est“. A kübekházi róm. kat. plébánia. Halottak könyvének (I. köt. 8 lap) bejegyzése. — ⁷⁾ „Ob repentinam mortem sine moribundorum sacramentis“. Halottak anyakönyvei I. köt. 11 lap. — ⁸⁾ 1861 június 2 — Kempf, 12 — ⁹⁾ Id. h. 22 — ¹⁰⁾ „Medicus quidam in filia Rábé pernoctans ibi inopinato in morbo cholera absque sacramentis mortuus et in coemeterio ejate sepultus est“. Halottak anyakönyve I. köt. 71 lap. — ¹¹⁾ Kiss, id. h. 115. — ¹²⁾ Kempf, 23. A szomszédos területeken is volt árvizkár. V. ö. Schreyer Viktor, Nagyszentmiklós traditio-nális monografiája. Nagyszentmiklós 1912, 96—97. — ¹³⁾ Vályi András, Magyarország leírása 1799. III. 675. — ¹⁴⁾ Kiss, id. h. 37—41. — ¹⁵⁾ Malina Gyula, Torontál megye belvízrendezéséről készített tervezet ismertetése 1884. (A szegedi Városi Múzeum könyvtárában.)

Közigazgatás

A község neve, mint az egykorú feljegyzésekből, főképpen az anyakönyvekből megállapítható, eleinte: *Kübeckháza* volt. Nemsokára áttértek a *Kübekháza* írásmódra és általában 1860 óta már csak ez a megjelölés használatos. Kübekházát alapításakor *Torontál*-vármegyébe kebelezték, majd átment e területet ért változásokon. A szabadságharc elvesztése után Torontál vármegyéjét megszüntették és Bács-, Temes- és Krassó-vármegyékkel együtt „Szerb Vajdaság és Temesi Bánság“ néven új tartománnyá alakították. E tartomány („császári királyi helytartóság“) székhelye Temesvár lett, élén katonai kormányzóval. E tartománynak egyik kerülete volt Torontál vármegye „Nagybecskereki kerület“ névvel. Ennek élén állott a kerületi főnök. („Kreisvorstand“). A kerületek járásokra voltak osztva élükön járásfőnökkel („Bezirksvorstand“). Élénken visszatükrözteti ezt a politikai beosztást az a „kötelező levél“, melyet a község 1853 szeptember 20.-án a plébániaalapítással kapcsolatban kiállított: „Szerb Vajdaságba s Temesi Bánságba kebelezett Kübekháza lakosai, stb.“¹ — Mint ismeretes, az 1860. évi októberi diploma visszaállította a vármegyerendszert. Torontál vármegyében azonban még egy esztendeig késett, míg a vármegyei kormányzatot helyreállították és ebbe Kübekházát is belekapcsolták. Nehány évre a szegedi árvíz után, 1883-ban felmerült a szegedi kir. biztosság részéről a terv, hogy az árvízcsapástól sújtott Szeged fejlesztése érdekében „Szeged megye“ névvel új vármegyéjét alakítsanak. Ehhez csatolták volna Kübekházát is. Ez a terv azonban idővel elhamvadt.²

A száz év folyamán Kübekháza községe több járáshoz tarto-

zott. Az abszolutizmus idejében a *nagyszentmiklósi* „kerület”-hez. Ez a magyarázata annak, hogy a kántortanító fizetésének szerződéses okmányát, — melyet aláírt a kübekházi jegyző, bíró, két esküdt és tíz képviselőtestületi tag — 1856. évi február hó 23.-án a nagyszentmiklósi „járási biztos” („Bezirks-Commissar”) erősítette meg. Ezután az *újszegedi*, helyesebben az *őbesenyői* járáshoz került. Az *őbesenyői* járásnak székhelye ugyanis egyideig Ujszeged volt. Az 1870-es évek óta a *törökkanizsai* járáshoz tartozott az első világháború végéig. — Láttuk, hogy Kübekháza község mai területén valamikor Kisbéba nevű helység állott fenn. Ez még 1891-ben „önálló adózó község” volt. Ez év május hó 2.-án tárgyalta Kübekháza község képviselőtestülete Kisbéba község kérelmét: Kisbéba község községi jellegével felhagyva, mint pusztai birtok közigazgatásilag Kübekháza községhez óhajt csatlakozni. — Miután Kübekháza képviselőtestülete egyhangúlag kimondotta, hogy ez ellen nem tesz kifogást,³ a vármegye törvényhatósága 1891-ben Kisbék addig „önálló adóközség”-et „puszta jelleggel Kübekháza községhez csatolta. Ez a kis „község” 1897-ben mindössze 11 házból állott. Nemsokára ez a néhány ház is elenyészett és manapság már kevesen emlékeznek Kisbék községre.

A világháború után 1918 novemberében bevonultak a szerbek; Trianon a Maros-Tisza-szögét, tehát Kübekházát is Jugoszláviához csatolta. Így volt ez az 1921. évi búcsúig, Szent István napjáig. Az előző napon (1921 augusztus 19) a szerb impérium e terület kilenc községét (Kiszombor, Ferencszállás, Klárafalva, Deszk, Szőreg, Ó- és Uj-Szentiván, Gyála, Kübekháza), köztük Kübekházát visszaadta Magyarországnak. Ettől kezdve itt húzódik el a trianoni határ. Ebben némi változás történt, mert néhány év múlva (1924) Óbóbát Jugoszlávia átengedte Romániának. Ettől fogva két határ — a jugoszláv és a román — vonul el a község mellett: a tiszta magyar Rábé község, mely egyházilag a kübekházi plébániának volt fiókegyháza, jugoszláv területhez, Béba pedig, honnan áthallatszik a harangszó, Romániához került.

Az anyaországhoz való visszacsatolás után, miután Torontál-vármegye legnagyobb területe Jugoszlávia és Románia közt oszlott meg, Torontál-vármegyének magyarországi részét, mint csonka vármegyét Csanád-vármegyéhez csatolták (1923 november 17). Így állott elő a csonka Aradmegye hozákapcsolásával: „Csanád-Arad-Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye”. Az anyaországhoz visszacsatolt területet új járássá alakították „torontáli” néven Kiszombor székhellyel. Azelőtt Kiszombor a nagyszentmiklósi járáshoz tartozott. A nagyszentmiklósi járás utolsó magyar főszolgabírája, Hadfy Károly Kiszomborba tette át székhelyét. Ide, a vármegye magyarországi csücskébe menekült, a vármegye tisztikarának egy részével, az ősi Torontál-vármegye utolsó magyar alispánja, Jankó Ágoston. Hadfy Károly nyugalomba vonulása után az orosz fogságból hazatért nagykászonyi Kászonyi Richárd dr. lett e járás főszolgabírája. Csanád-A.-T. vm. főispánjává történt kineveztetése után Szmolenszky László dr. került a járás élére, majd utóbbinak Beszterce-Naszód vármegye alispánjává történt kineveztetése után: lőgerpatonyai Hervay Kálmán dr.

Felmerült a kübeki lakosság körében átmenetileg az az óhaj, hogy a járás székhelyét a „torontáli“ elnevezés megtartásával Kiszomborról tegyék át Szőregre. Ezt azzal a körülménnyel indokolták, hogy a lecsatolás miatt Kiszomborra vezető egyetlen műúttól Kübekháza el van zárva, a „dülő-utak pedig télvíz idején oly feneketlen sárral és igen gyakran magas vízállással vannak borítva, hogy ezeken a közlekedés sokszor lehetetlen“, továbbá a Kübekháza—Szőreg közti műút kiépítése befejezéséhez közeledik és így Szőreg a kübekiek részéről könnyebben elérhető, mint Kiszombor. Ugyanakkor a képviselőtestület kijelentette, hogy a Szőregen járási székház céljára megvásárlandó épület vételárának a községre eső részletét készséggel vállalja.⁴ Ezt az állapotot azonban hamarosan megváltoztatták. Három hónap múlva azt kérelmezik, hogy a Szőregen vásárlandó épület költségeit inkább fordítsák a Kübekháza—Klárafalva közt (az úgynevezett „Gizi-kitérő“-ig) terbevelt műút kiépítésére. Ehhez Kübekháza község két vagon búzát ajánl fel.⁵

A község főjegyzői az említett visszacsatolás óta: *Poroszkay Zoltán*, *Tessling Miklós*, aki nyugdíjbavonulása előtt 40 éves szolgálati jubileumát ünnepelte a községben, majd 1943 december 1.-től *Balogh Kálmán*. Községi bírók ugyanezen idő alatt: *Tóth Mihály*, vitéz *Bodó András*, *Szirovicza Mátyás* és *Póth Antal*. A lakosság számarányának megfelelően a községi bíró magyarajkú, míg a törvénybíró rendszerint német. Igazságügyi szempontból Trianon óta a község Szegedhez tartozik. Az ottani járásbíróság az illetékes telekkönyvi hatósága.

A község felvirágoztatásán sokat fáradoztak képviselői. Trianon előtt a torontáli járás két kerülethez tartozott. Törökkanizsához tartoztak a következő községek: Kübekháza, Szőreg, Deszk, Ó- és Ujszentiván, Klárafalva és Gyála. A nagyszentmiklósi választókerülethez: Kiszombor és Ferencszállás. Közvetlenül Trianon után a torontáli születésű diósadi *Bodó János* gazdasági főtanácsos volt a képviselő, mégpedig egyhuzamban 15 éven át. Parlamenti beszédeiben testnevelési, népegészségügyi, agrár- és kultúrpolitikai kérdésekkel foglalkozott. Törvényhozási úton csereilletékmentességet sikerült biztosítania a visszahonosított gazdák részére. „Szűkebb megyéjének, Torontálnak felvirágoztatásában elévülhetetlen érdemei vannak, különösen iskolák, műutak építése, valamint négy község határának csatornáztatása révén.“⁶

A szintén torontáli származású vitéz *Bánsághy György* dr. egyhangú választással lett a község és a kerület országgyűlési képviselőjévé. A tőle alapított Magyar Jövő Szövetség hivatalos lapjának, a „Fáklya“ c. folyóiratnak volt szerkesztő-kiadója, továbbá dr. *Kocsondy Gyulával* szerkesztette és kiadta a *Torontáli Híradót*. A parlamentben a költségvetések során, továbbá a kishaszonbérletekkel és a földbirtokrendezéssel kapcsolatban szólalt fel. Kübekháza számos lakosának érdekében járt el, különösen a kettősbirtokosok ügyeiben. A jelenlegi képviselő vitéz *Várady László* dr. kormányfőtanácsos már eddig is, az előző fejezetben említett ármentesítési munkálatok felkarolásával beleírta nevét Kübekháza történetébe.

Torontálvármegye volt tisztikarának tagjai egyéb „torontáliak-

kal" megalakították a „*Torontáliai Egyesületét*“, melybe Kübekháza is bekapcsolódott. Az egyesület célja: a tagok között az együvértartozás érzetének és a Torontál vármegyéhez fűződő emlékek ápolása, kiváltképp pedig ezeknek a fiatalabb nemzedékre való átörökítése. Továbbá a tagok kulturális és társadalmi életének előmozdítása és egymás erkölcsi támogatása. Elnöke ma is *Jankó Ágoston*;⁷ választmányának tagjai, másokon kívül: a volt vármegyei tisztviselők. Idővel az Egyesület anyagi támogatás nyújtását is tervbe vette, nevezetesen a torontáli és temesi főiskolások továbbtanulásának előmozdítását. Ennek a gondterhes tevékenységnek lelke: az egyesület ügyvezető alelnöke: dr. *Szmolenszky József* székesfővárosi számszéki h. igazgató, Torontálvármegye volt másodfőjegyzője.⁸

Jegyzetek: ¹⁾ Egész terjedelmében közölve: *Kemf* 9—10. — ²⁾ Kübekháza község képviselőtestületi üléseiről és határozatairól felvett jegyzőkönyvek I. köt. 45 lap. 1883. III. 2. Ezentúl ily rövidítéssel idézve: Kvt. jkv. — ³⁾ Kvt. jkv. I. köt. 347—348. — 1891. V. 2. — ⁴⁾ Kvt. jkv. 1924. III. 8. — ⁵⁾ Kvt. jkv. 1924. I. 9. — ⁶⁾ *Vermes Ernő*, Csanád vármegye tíz évvel Trianon után. H. n. 1929. 32. — ⁷⁾ Tolna vm. ny. főispánja. — ⁸⁾ Társelnökök: nagykászony: *Kászonyi Rihárd* dr. Győr-Pozsony-Moson k. e. e. vm. főispánja és *Vinczehidv Ernő* dr., ny. min. tanácsos, Torontálvármegye v. főjegyzője. Utóbbinak köszönhetem az Egyesület működéséről szóló részletes tájékoztatást. Ezt azonban helyszűke miatt csak kivonatossan használhattam fel.

Egyház

Említettük, hogy Kübekháza lakosai a telepítés alkalmával római katolikusok voltak. Jelenleg is, az utóbbi évek állandó beszivárgásai ellenére, alig van nem-katolikus vallású lakosa. E fejezet tehát a katolikus egyházi viszonyokat tartja szem előtt.¹

Egyházi igazgatás szempontjából Kübekházát eleinte az óbébai plébániához csatolták. Óbéba a török hódoltságból mint lakatlan hely került ki. Később görög orthodox románok népesítették be Óbébat. Kincstári falu lett. Nyilvános árverésen gróf *Batthyány Ignác* erdélyi püspök vette meg 1781-ben az óbébai uradalmat, halála után a király a püspök fivérének és ezek utódainak adományozta. Ettől fogva költöztek be magyarok és németek. Az óbébai uradalomhoz Óbéba központon kívül Oroszlámos és Valkány községek, továbbá a keresztúri és kocsrháti puszták tartoztak. 1840-ben az uradalom feloszlott. Körülbelül Kübekháza alapítása idejében Batthyány József gróf a saját részét *Sina Simon* bárónak adta el. Az óbébai plébániát az ill. csanádi püspök beleegyezésével az említett Batthyány erdélyi püspök alapította. Abban az időben, midőn Kübekháza mint leányegyház Óbébához tartozott, *Bíró Fülöp* volt a plébános. Olaszországban mint táborigényes szolgált, onnan jött Óbébára, mégpedig kezdetben helyettesplébánosnak. A plébánosi javadalmat csak 1822-ben rendszerezítették és 1837-ben *Lonovics Jó-*

zsef csanádi püspök egyházlátogatásakor („canonica visitatio“) törvényesítették. 1830-ban árvíz öntötte el a mai Kübekháza és környékének területét, úgyhogy az óbébai plébános csak csónakon közelíthette meg fiókközségeit. Bíró plébános idejében, 1833-ban épült a régi alapokon a mostani óbébai templom. Ezt látogatták a kübekháziak imaházuk felépítése előtt.

Az első tíz évben Kübekházán nem volt külön iskolaépület, sem imaház, sem plébánia. 1853-ban felépült az iskola. Egyszersmind imaházul szolgált. Ekkor alapították a plébániát is. A plébánia javadalmazására a község 1853 szeptember 20.-án „kötelező-levél“ alakjában alapító-iratot szerekesztett.² A javadalmazási okiratot Csajághy Sándor csanádi püspök jóváhagyta. Az első lelkész: Czimeg József. A plébánia szegényes helyzetét visszatükröztetik az akkori korból származó tárgyak. Apránként, sok utánjárással és áldozatkészséggel szereztek be a legszükségesebb egyházi felszereléseket. A plébánia alapításával egyidőben az óbébai plébánia fiókközségei, Rábé és Kisbáb Kübekházához kerültek, mint leányegyházak. Ekkor, 1853-ban, a mai torontáli járás területén, sőt az egész Tisza-Maros-szögletben, ideszámítva Ujszegedet is, Kübekházán kívül még csak két plébánia állott fenn: Kiszombor és Szőreg. — Ószentivánon 1910-ben, Deszken 1924-ben, Ujszegeden 1932-ben, Ujszentivánon 1937-ben szervezték a plébániát. — Trianon előtt a kübekházi plébánia a „csanádi“ esperesi kerülethez tartozott. Ennek plébániái voltak: Kiszombor, Kübekháza, Nagyősz, Nagyszentmiklós, Csanád, Nyerő, Óbéba, Óbesenyő, Sárafalva és Szőreg. Trianon óta a kübekházi plébánia a torontáli esperességhez tartozik. Ennek területe megegyezik a torontáli járásával.

Az alapítás időpontjától kezdve (1853 november 11) vezetik itt az *anyakönyveket*. Ezek az ősök kutatása iránti érdeklődés és ezek kimutatásának kötelezettsége folytán kiváló jelentőségre emelkedtek. Azonban e gyakorlati szempontokon kívül, a tudomány előtt, főképpen a néprajz fellendítése óta, tekintélyben emelkedtek. A történetírás mindinkább a széles néprétegek múltjának feltárását tűzte ki feladatául és ezért az anyakönyvekben jeles forráscsoportot fedezett fel. Ezek nemcsak a családkutatáshoz nyújtanak anyagot, hanem különleges, fontos kútfői a népiség, népmozgalmak, betegségek, népi erkölcsök és szokások, művelődéstörténeti apróságok, társadalmi viszonyok, első sorban pedig a község történetének.³ Előzően, a község alapításától kezdve az anyakönyvi bejegyzéseket az óbébai plébánia végezte. Ez nem lehet ismeretes a mai kor nemzedéke, kivált azok előtt, kiknek ősei innen elköltözködtek. Még bonyolultabb a rábái születésűek származási okmányainak beszerzése. Rábé ma Jugoszláviában van, anyakönyvei 1853 előtt román lecsatolt területen, Óbéban. 1853-tól fogva Kübekházán, tehát Magyarországon. Megtörtént, hogy Rábén (Jugoszláviában) keresték magyarországi, innen távolra szakadt lakosok származási okmányait 1853—1896 közt és csak hosszas kerülő utakon jöttek rá arra, hogy ezeket itt belföldön. Kübekházán, egyszerű módon beszerezhetik. A szomszédos Oroszlámos és Majdán községeknek e vidékről elköltözött ivadékai sem sejtethetik, hogy nem jugoszláv, hanem román

lecsatolt területen (Óbébán) keressék származási okmányaikat. Viszont a *kisbébi* származási okmányok az 1853 utáni időszakból nem Óbébán, hanem Kübekházán találhatók.

Említettük, hogy az 1855. évi kolerajárvány alkalmával a község megfogadta, hogy október első keddjét *fogadalmi ünnep*ül üli meg. Kiváltképpen a közösségi szellemben nyilvánul a nép vallásos élete.⁴ A tömegjárványban Isten büntetését látta. E járványok emlékezetét csaknem minden vidéken fenntartották engesztelésül, vagy hálából emelt szobrok, búcsújárások, külön fogadalmi ünnepek. Alig van falu, melynek ne volnának ilyen helyi ünnepei. Ezek rendszert valamely nagy esemény, mint pestis, kolera, tüzvész, árvíz emlékezetét őrzik. Ilyenkor a nép fogadalmat tett az évforduló megünneplésére és az utódok ma is ragaszkodnak ezekhez a fogadalmi ünnepekhez. Tiszaföldvár református népe fogadott ünnepként megüli a katolikus Urnapját, mert egy szénagyújtógető házaspárt a vilálm valamikor ezen a napon sújtott agyon. Gyulán pünkösdkor három napig ünnepelnek az 1800. évi nagy jégverés emlékezetére. Ilyenkor feketében járnak és a templomban ájtatoskodnak. Szegeden az 1879. évi árvízről Gergelynapján emlékeznek meg.⁵ A makói református templom az 1781 szeptember 12.-én támadt tüzvész következtében a harangokkal, az egyházközség egyéb épületeivel, a templom és parochia-lakban levő ingóságokkal, ideszámítva az iratokat is, lángok martaléka lett. Ezt a napot — Szirbik Miklós prédikátor feljegyzései szerint — az egyházközség minden évben körülbelül az 1817. évig „megbőjtölte.”⁶ Arad város polgársága a pestis emlékezetére valláskülönbség nélkül Szentháromság szobor emelését határozta el és megfogadta, hogy évenként elzarándokol Mária-Radnára.⁷ Ennek a szellemnek gyümölcse Kübekháza község fogadalmi ünnepe.

A már említett „régí jó idők” sanyarú helyzete miatt, a község a pélébános javadalmazására vonatkozó, két évvel ezelőtt magára vállalt kötelezettségének nem tehetett eleget. Eleinte a vallás- és közoktatásügyi miniszterium a vallásalapból nyújtott segélyt,⁸ majd átmenetileg megszüntették a plébániát és ismét az óbébai parochiához csatolták. 1857 őszén újból betöltötték a plébániát. De már a következő évben a körülmények kényszerítő hatása alatt ismét betöltetlenül kellett hagyni két esztendeig. Ez idő alatt ismét Óbébára jártak a hívek templomba. 1860-ban Nagy István nyerte el a plébániát. Az ő idejében⁹ a község ezer forintért megvásárolta az uradalmi ispánlakot és azt átalakítva plébániaépületnek engedte át

A kiegészítés évében (1867) a csanádegyházmegyei hatóság megállapította az *istentiszteletek nyelvét*. Eszerint az egyházi év kezdetét, advent első vasárnapját véve kezdetnek, két vasárnap: magyar, a harmadik vasárnapon német az istentisztelet nyelve.¹⁰ Történetek kísérletek e szabályrendelet megváltoztatására, nevezetesen a németajkúak kérelmezték, hogy felváltva az egyik vasárnapon magyar, a másikon német legyen az istentisztelet nyelve.¹¹ Az egyházmegyei hatóság elé is került ez az ügy, azonban gondos mérlegelés alapján a hívek számarányához igazodva, az eredeti rendelkezés maradt érvényben.¹² Ezek az írásba foglalt rendelkezések minden vitás kér-

dést kiküszöbölnek és évek óta ebben a tekintetben teljes a nyugalom.

Templom ekkor még nem állott. Az istentiszteleteket ekkor is még az iskolaépületben tartották. Több, mint tíz év múlva került a sor a templomépítésre. 1879. augusztus 17.-én tették le az alapkövet. 1880 június 9.-én helyezték a toronyra a keresztet. A templom védőszentje: Szent István király. A védőszentet feltűntető főoltárképet Keszler János akadémiai festő készítette (360 forint). A védőszent ünnepén, Szent István napján (augusztus 20.) ünnepli a község búcsúját. Trianon előtt a legtöbb vendég a mai lecsatolt területekről érkezett. Később ezek a le nem csatolt területekre korlátozódtak, de a búcsúnapra való tekintettel, külön autóbusszjáratok bonyolították le a forgalmat. A jelenlegi második világháború ennek is korlátokat szabott és a manapság is a község legnagyobb külső keretek közt megült napjának ünnepségei távolról sem sejtetik azt a nevezetes szerepet, melyet azelőtt ez a nap a község életében játszott. Orgonához 1904-ben jutott a templom. Herzog Ferenc lelkész a temesvári m. kir. ispánság útján fordult ez ügyben a m. kir. földművelésügyi minisztériumhoz. A kincstár ispánsága a kérvény továbbbítását a telepések „váltságának“ kifizetésétől tette függővé. Ezt sikerült igazolni. Erre a temesvári m. kir. kincstári ispánság 1904 január 15.-én már ezt közölhette a kübekházi plébániával: „Múlt évi 115. sz. a . kelt becses átíratára van szerencsém értesíteni, hogy mivel az ottani telepések a múlt év folyamán 69.498 korona váltságot tényleg megfizették, az orgona árának folyósítása iránt a mai napon hason szám alatt az aradi jószágigazgatósághoz felterjesztést tettem“.¹³ Ez év június 3.-án már arról értesíthette a temesvári m. kir. ispánság a plébániát, hogy a m. kir. földművelésügyi minisztérium az orgona beszerzésére 2500 koronát folyósított.¹⁴ Ez fedezte az orgona teljes költségeit. Az orgonát a Wegenstein-féle temesvári „Első Délmagyarországi Orgonaépítő-Műintézet“ gyártotta. A község készséggel vállalta az orgona elhozatalát az oroszlámosi vasúti állomásról nyolc kocsin, valamint az üres ládáknak visszaszállítását ugyanarra a vasúti állomásra. Öt évi jótállást vállalt a cég. Az öt év elteltével pedig évi 20 koronáért az orgonának helyszínen megvizsgálását és jókarbantartását. A község viszont vállalta, hogy a célra az oroszlámosi vasúti állomásra kocsit bocsát rendelkezésre. Az orgonát még 1904-ben felállították. 344 sípja volt, ezek nagyrészt azonban ólomtartalmuk miatt az első világháború vége felé (1917 november 6.) hadi célokra vették igénybe. Azóta nem sikerült ezeket pótolni. A számos orgonasíp hiánya érezhető az orgona játékán.

Mintegy tíz alkalommal történt betörés a templomba. Biztosra vehető, hogy nem a község lakosai voltak a tettesek. 1898 május 1.-én a kehely tűnt el. Az ennek helyébe beszerzett 270 koronába került kehely 40 év alatt, az állandó használattal elkopott. Szent István évében, 1938-ban az azelőtt nemrég elhunyt Lengl Miklós vármegyebizottsági tag emlékére özvegye gyönyörű kelyhet ajándékozott a templomnak. Barth Ferenc egyházművész alkotása, úgynevezett „kongresszusi kehely“. 1935-ben a szentségtartó („monstrancia“) lopták el. Az akkor egyhangúan megválasztott képviselőnek vitéz Bánsághy György dr.-nak egyik első gesztusa volt a jelenleg

is használatban levő, új szentségtartó költségeinek felajánlása. (1935. március 15.) Egy hónap múlva (április 14.) már megérkezett az új szentségtartó. Lengl Péter 1892-ben saját telkén *úrnapi kápolnát* emelt. Ezt a példát a község követte és a többi három kápolnát, szintén téglából, a templom körüli köröndön felépítette. Az egyik kápolna elhelyezése nem volt szerencsés. Ezt a község „Szent István évében”, a Szent István-tér parkjának rendezése alkalmával megfelelő helyre, a tér egyik sarkára helyezte el.¹⁸

A bérmálás szentségét kilencszer szolgáltatták ki: 1. 1857 május 27. (548), 2. 1864 szeptember (374), 3. 1876 szeptember 21. (435), 4. 1897 május 22. (936), 5. 1811 szeptember 30. (560), 6. 1924 szeptember 7. (449), 7. 1928 június 5. (127), 8. 1935. május 22. (111) és 9. 1940 május 22 (245). Az első alkalommal *Csajághy* Sándor csanádi püspök, a harmadik és negyedik alkalommal *Németh* József felszentelt püspök, az utolsó öt alkalommal *Glattfelder* Gyula megyéspüspök. Az 1864-ben bérmáló főpap nevét, valamint a bérmálás napját nem jegyezte fel a Bérmáltak anyakönyve. Figyelemreméltó, hogy 21 év alatt (1876—1897) 936-ra szökött fel a bérmálandók száma. Később, 7 évi (1928—1935) időköz után csak 111 volt a bérmálkozók száma. Tehát aránylag kétharmaddal kevesebb volt a gyermekek száma. — *Népmissziókat* 1914-ben, 1928-ban és 1937-ben tartottak.

A plébánia alapítása (1853), tehát 90 év óta a 13-ik plébános működik itt. Nem tekintve azt a körülményt, hogy ez a sorozat is ismételten megszakadt amiatt, hogy ideiglenesen a plébániát mint fiókegyházat az óbébai plébániához kellett csatolni, átlag 6—7 évig működött itt egy-egy lelkipásztor. A templomépítő *Ehling* Ferenc 11 évet (1877—1888), *Herzog* Ferenc 18 évet (1889—1907), de a többiek közül egy sem töltött el itt még tíz évet sem. Más plébániákon régibb időkben általában évtizedeken keresztül megmaradtak a lelkipásztorok ugyanabban a községben és így teljes nemzedéknek lelki gondozását végezheték. A község multjának szempontjából az idő folyásával egyre értékesebbé válik a tőlük vezetett „*Historia domus*“ (A plébánia házi krónikája). Ennek idővel talán éppen ama részletei lesznek a legbecsesebbek, melyek a feljegyzés idejében a legcsekélyebb jelentőségűeknek tünnek fel. Nemcsak a szorosan vett hitéletre vonatkoznak, de az egész község multját tükröztetik vissza és különösen néprajzi anyagot gyűjtenek egybe. Rávilágítanak az egyes lelkipásztorok szándékaira és tervezgetéseire. Ezek, mint egyéb tervek, a körülmények változásai miatt gyakran füstbe mentek. Az egyik plébános például egy bizonyos évben április 14-én ezt írja: „Szentségimádás napja volt. Ma számoltam össze a húsvéti gyónókat. Öröndetes haladás a múlthoz képest. Ha Isten segít és erőm engedi, talán át tudom formálni az egész falut“. De már közvetlenül utána következő bejegyzés: „Április 28. — Beadtam pályázatomat az n.-i plébániára. Szeretném, ha N.-re kerülnék, mert ott van munkatársam, míg itt az egyedüllet a közelgő öregséggel nem sok jóval biztat.“ Félév múlva már új helyét foglalta el és így a kübekházi működéséhez fűzött reményeket itt-tartózkodásának rövidege miatt nem válthatta valóra. Különösen szembetűnőek a gyors plébános-változások az utolsó években. Midőn az időrendi sorrendben 13-ik lelkipásztor állását elfoglal-

ta, 3 hivatali elődje még életben volt, egy köztük működő 4-ik, Pálffy János pedig (1924 március 8.) idő előtt elhunyt. Javadalmazását készpénzben váltotta meg, a kincstári kegyadományi földet készpénzért adta haszonbérbe, a pénz értéke pedig annyira csökkent, hogy 1 havi jövedelme alig néhány kilogramm búzát ért. Az erre az ügyre vonatkozó hivatalos iratok, ideértve a bíróságiakat is, megerősíti a nép megállapítását: túlnyomóan anyagi gondok és a javadalom rendezetlenségével összefüggő izgalmak okozták Pálffy János korai és hirtelen elhunytát. A többi három eset, az innen való feltűnő gyors távozás magyarázata, azonban más lelkipásztori nehézségekben keresendő. Kizáróan anyagi előnyökkel vagy hátrányokkal nem indokolható, mert 1937-ig a hajdan természetben szolgáltatott, majd készpénzre átváltoztatott javadalmazáson kívül a mindenkori plébános a Földművelésügyi Minisztériumtól 20 katasztrális hold és 579 négyszögöl kincstári úgynevezett kegyadományi földet élvezett. Ezt időről-időre kedvezményes haszonbérbe nyerte el. A föld a szőregi határban, de Kübekházához egészen közel, a községtől körülbelül 1 kilométernyire terül el.²⁰ Adót nem kellett e földek után fizetni és a haszonbér oly csekély volt, hogy megfelelt e földeket egyébként terhelő adónak. A kedvezményes haszonbérletet is időről-időre, külön kérelem alapján a Földművelésügyi Minisztérium leszállította. Így történt ez az utolsó, az 1936/1937. gazdasági évben is. A község akkori országgyűlési képviselője, vitéz Bánsághy György dr. közbenjárására a Földművelésügyi Minisztérium csökkentette.²¹ E földeket a kincstár az említett gazdasági év végével minden kárpótlás nélkül visszavonta. Több kincstári kegyúri plébánia volt addig a csanádi egyházmegyében. Ezek kegyúri terheit a kincstár úgy váltotta meg, hogy az e vidéken elterülő kincstári földeket erre a célra átengedte.²² Ezekhez csatolták a kübekházi plébános kincstári kegyadományi földeit is.

Az egyházi élet itt kezdettől fogva erős szálakkal egybeforrt a politikai község életével. Nemcsak a plébános, kántor, és harangozó²³ javadalmazásával kapcsolatban, hanem más tekintetben is. A plébánia alapítása után következő évben, 1854-ben Szőreg felé vezető úton közadakozásból keresztet emeltek és ennek „örök időbeni jókarban tartását” a község mint erkölcsi testület vállalta magára.²⁴ A község ennek a kötelezettségnek mindenkor megfelelt. 1906-ban ez a kereszt elkorhadt. A községi képviselőtestület arra való hivatkozással, hogy ennek „örök időkre való fenntartási kötelezettsége a községet terheli”, egyhangúlag felhatalmazta a községi előjáróságot, hogy „e szétkorhadt és rombadőléssel fenyegető keresztet és tartozékait, a községhez méltó, csinos, tartós és nagyobb méretű minőségben állíttassa fel, mégpedig a tartósságra való tekintettel a keresztet téglalapba erősített kemény és olajos festékkel bevont tölgyfából, a feszületet rozsdamentes, aranyozással bevont öntött vasból, a védőrácsot pedig keményfa-oszlopokra erősített gyalult és festett lécekből.”²⁵ — A község fennállásának 50 éves jubileuma alkalmával a jubileumi ünnepségek költségeiből megtakarított 62 forint és 75 krajcár hovaforditása ügyében a községi képviselőtestület úgy határozott, hogy ezen az összege — esetleg más adományokkal kiegészítve, — a templom előtt „egy kőkereszt állíttassék fel és ezt a kőkeresztet örök időkig a község

fogja gondozni.²⁶ — Ha a község anyagi helyzete nem is győzte az egyházi épületek nagyobb tataroztatását, készséggel bocsátotta rendelkezésre a szükséges fuvarokat, vagy fuvarváltság címén járult hozzá az épületjavítási munkálatokhoz. 1911-ben 400 koronát szavazott meg erre a célra.²⁷ A község vette pártfogásába a templom karbantartására és csinosítására célzó munkálatokra a jótékony adományok gyűjtését. Így történt 1920-ban. A hasznavehetetlen templomi ablakok pótlására gyűjtést rendeztek. Ez kielégítő eredménnyel járt, miután a helybeli takarékpénztár jó példát mutatott. A gyűjtés eredményéről beszámoltak a községi képviselőtestület gyűlésén, erre a képviselőtestület „határozatilag kimondotta, hogy a készletben levő és esetleg még ezután adományozandó magánhozzájárulás beszámításával fenmaradó fedezetlen összeget az 1921. évi közkölség terhére megszavazza“, az ezzel az üggyel foglalkozó bizottságot kölcsön felvételére utasítja, „mely kölcsönt a község az 1921. évi közkölség beszedése után fogja visszafizetni.“²⁸ — Évekkel ezelőtt még az „ostyasütésáltalány“-t is felvették a község költségvetésébe.²⁹ — Midőn az egész ország területén megszervezték az egyházközségeket, ezt Kübekháza szintén a politikai község képviselőtestülete vette a kezébe. Akkor a csanádi püspök még Temesvárott, a püspöki helynökség Makón székelt. Makóra volt szükséges 2 tagnak kiküldése. Ezt a községi képviselőtestület intézte.³⁰ — Évtizedeken át a mindenkori plébános úgy látszik minden ellenérték nélkül élvezte a több, mint 20 kh. területtel bíró kincstári kegyadományi földet. Híre járt annak, hogy az 1923. szeptember 30-án lejáráó gazdasági év végével a földmivelésügyi minisztérium megvonja ennek haszonélvezetét.³¹ Ez ügy megtárgyalása után a községi képviselőtestület egyhangúlag a következő véghatározatot hozta: A községi képviselőtestület határozatilag kimondja, hogy a helybeli plébánostól elvont 20 kh. földet a község a kincstártól haszonbérbe veszi, a haszonbért a községi pénztárból fizeti és ezt a földet a plébános további használatára bocsájtja. Ha pedig a kincstár ezt a 20 hold földet a plébánosnak adná haszonbérbe, a haszonbért a plébános helyett a község fizeti a kincstárnak.³² — Az első világháborúban igénybevett harangok beszerzését a községi képviselőtestület vállalta magára. A gyűjtés után hiányzó összeget, sőt a harangszentelési ünnepély költségeit is viselte.³³ — A következő évben (1924) a községi képviselőtestületi gyűlésen tárgyalják a bérnálás külső ünnepségeinek előkészületeit.³⁴

A régi magyarok a *templomépület*-et is „egyház“-nak hívták. Ezt bizonyítják a templomépületekről vett helynevek.³⁶ Nemcsak a torontáli járásban, de az egész Maros-Tisza-szögben, sőt a távolabbi, hasonló létszámmal bíró községekben sincs sem külső, sem belső méreteit tekintve a kübekházihoz fogható hatalmas templom. A legutóbb felfedezett freskóival hírnevében méltán gyarapodott kiszombori, továbbá a gotikus, gyönyörű *deszki* templom kápolnaszerű kisebb épületek a kübekházi monumentális templomhoz viszonyítva: mindkettőt bele lehetne állítani a kübekházi templomba. Ennek férőhelye mindkettőnek férőhelyét egymaga felülmúlja. A Kübekházáról, a templom körüli Szent István-térről autóbuszra szálló utasnak kétségkívül feltűnik az út mentén kimagasló dombon

épült *szőregi*, majd az *újszegedi* új templom. Utóbbi szintén kápolna-szerű egyház a kübekházi templomhoz képest; a szőreginek hajója pedig félakkorának látszik, mint a kübeki templomé. Még feltűnőbb ez az aránytalanság, ha a *hívek* számát vesszük figyelembe. Kiszombornak csaknem két és félszer, Szőregnek és Újszegednek majdnem kétszer annyi katolikus lakosa van, mint Kübekházának; Deszknék szintén jóval több. Mikor a kincstár ezt a hatalmas templomot emelte, kétségkívül számításba vette a község fejlődését, lakosainak természetes gyarapodását. Ez azonban nem következett be. 1880 december 31.-én 1707 volt a lakosok száma, 1890 december 31.-én: 1964. Csaknem félszázad múlva, 1937-ben körülbelül ugyanennyi: 1984. A legutóbbi népszámlálás szerint: 2004. A születések és halálozások számából megállapítható, hogy az utolsó években észlelhető gyarapodás a beköltözések eredménye. Még a templomhoz tartozó hívők számánál is aránytalanabb a *templomfenntartásnak anyagi helyzete*. Annak idején a templom, mint említettük, a földmivelésügyi kormány költségén épült. Hozzájárult az adakozásról közismert Bonnáz Sándor csanádi püspök, továbbá a község is. Utóbbi első sorban a fuvarral és kézi napszámmal, továbbá a már évekkel azelőtt templomépítés céljára lekötött 20 hold szántóföld-ingatlan eddigi bevételeinek átengedésével. A templom felépítése után e 20 hold jövedelmét a község 10 évre lekötötte a templom belső berendezésére, azután a 20 holdból 10 hold visszaszállott a községre, 10 holdat pedig véglegesen átengedett a templom- és plébánialak fenntartására.³⁷ E 10 hold föld jövedelme azonban nem volt elegendő az említett épületek karbantartására. Ezért már egy emberöltő múlva, 1911–1912-ben a földmivelésügyi miniszterium az aradi m. kir. jószágigazgatóság és a nagybecskereki m. kir. államépítészeti hivatal útján gondoskodott az itteni templom és plébániaépület tatarozásáról. Az 1911. évi április 6.-án szabályszerűen megtartott árlejtés alkalmával Pap József makói vállalkozó nyerte el a munkákat. Ezeket a nagybecskereki m. kir. államépítészeti hivatal ellenőrizte. Utóbbi nevében 1911 május 26.-án „Munkaátadási jegyzőkönyv”-et vettek fel. Ezt az említett vállalkozó és Kiss János kir. segédmérnök írták alá és a nagybecskereki kir. mérnök a felülvizsgálás alkalmával láttamozta.³⁸ A „Felülvizsgálati jegyzőkönyv”-et 1911 november 10.-én írta alá a nagybecskereki m. kir. államépítészeti hivatal nevében a nagybecskereki kir. mérnök.³⁹ A földmivelésügyi kormány a templom- és plébániaépület tataroztatása költségeire ez alkalommal több részletben 11.800 korona segélyt juttatott. Az első világháború előtt ez tekintélyes összeg volt. Az „Utfelülvizsgálati bizonylat”-ot a nagybecskereki m. kir. államépítészeti hivatal 1913 január 20.-án állította ki, mire a vállalkozó visszanyerte biztosítékát (óvadékát).⁴⁰

A község — mely a lakosság vallását tekintve, az itteni római katolikus egyházközséggel azonos — mindent megtett a 10 hold templomföld okszerű gazdálkodására; legutóbb a község több évre szőlőművelés céljára adta haszonbérbe. De ez sem volt sikeres. A szőlő kipusztult, a haszonbérlet a bérlettől elállottak és az új bérbeadás alkalmával nem sikerült többet elérni, mint az 1941 október 1.-jén kezdődő gazdasági évtől fogva 6 évre holdankint évi 2 méter-

mázsa búza haszonbért. ⁴¹ Az adó azonban, ideértve a magas ármentesítési járulékot, holdankint átlag 1 métermázsa búza ára. Így az adó elütés után a tiszta haszonbér holdankint átlag 1 métermázsa, a 10 hold után tehát átlag 10 métermázsa búza ára. Ez az összeg távolról sem elegendő az említett egyházi épületek karbantartására. Nem befolyásolja a haszonbér értékét a búza árának esetleges emelkedése, mert ugyanannyival emelkednek a tatarozási költségek. A trianoni határ miatt megszűnt az aradi állami jószágigazgatóság, továbbá 1937-ben az e vidéken elterülő kincstári földek más célra való átengedésével megszűnt az ezek kezelésére kirendelt m. kir. kincstári telepkezelőség (Református-Kovácsháza, Csanádmegye). Ilyen módon Kübekháza telepés községnek a földművelésügyi minisztériumhoz fűződő ezek a szálai elszakadtak. Önmagára hagyatkozva nincs anyagi eszköze a lakosok számára hozott túlméretezett épület karbantartására, amint annak idején, saját erejére támaszkodva, nem emelt volna ilyen emlékszerű templomot. A község teljesen vagyontalan. Ez annál szembetűnőbb, mert a szomszédos Kiszombornak több száz hold kiváló minőségű birtoka van jelenleg a METESz („Mezőgazdasági Termelők Egyesült Szövetkezete”) kedvező haszonbérletében. Ezenkívül Kiszomboron az egyházi épületek fenntartásának terhei több ezer holdas kegyúri ingatlanon nyugszanak. A deszki templom fenntartására 27 hold ingatlan szolgál. A szőregit kizáróan a kincstár, mint kegyúr tartotta fenn. Az itteni kincstári földek megszüntetésekor (1937) pedig intézményesen biztosították az ottani egyházi épületek karbantartását. Kübekházának aránylag csekély a határa. Míg Kiszombor területe: 11.423 hold, Deszk községe: 9.150, Szőregé: 7.611, addig Kübekháza területe: 4.359 kh. Mindezek figyelembevételével a község 1941 október 10.-én kérvényt nyújtott be a földművelésügyi minisztériumhoz tatarozási segélyért. Ezt a kérvényt az illetékes csanádi püspöki hatóság meleg ajánlással továbbította. ⁴² Azonban a minisztérium a kérelmet „költségvetési fedezet hiányában” nem teljesítette. ⁴³ A következő, 1942. év végén a község ismét szorgalmazta a püspöki hatóság útján a templom tatarozását. Onnan azonban a következő utasítás érkezett: „A templom fenntartásához szükséges földművelésügyi minisztériumi segély engedélyezését az egyházi főhatóság készséggel mozditja elő, de ezt megelőzően fel kell kérniök a kerület országgyűlési képviselőjét: érdeklődjék személyesen a minisztérium illetékes ügyosztályánál, vajjon rendelkezik-e a minisztérium erre a célra elegendő fedezettel, vagy sem, mert különben minden közbenjárás hiábavaló erőfeszítés lenne”. ⁴⁴ Jelenlegi háborús idők nem alkalmasak a tatarozási segély sürgetésére. A kormány más hasonló esetekben gondoskodott ily épületek megmentéséről. A kiszombori templom tatarozásához 1910-ben 48.000 korona államsegélyt folyósított, míg a kegyúraság 14.000, a község pedig fuvar- és kézinzapszám megváltása címen 4000 koronát. ⁴⁵ A kincstárnak a községgel szemben egy évszázadon át tanúsított megértő támogatását ismerve, remélhető, hogy a háborús nehézségek elmúltával, a földművelésügyi minisztérium áldozatkészségéből emelt és azóta szintén ennek jelentékeny költségén tatarozott és ezért méltán nemzeti va-

gyonnak tekinthető kúbekházi templomépületet a kincstár nem engedti kitenni a pusztulás veszélyének.⁴⁶

JEGYZETEK. ¹⁾ Éppen újabban jelent meg egy kiváló módszertani munka a plébániatörténetirásról. (*Vanyó Tihamér, A plébániatörténetírás módszertana. Pannonthalma, 1941.*) Ugyanez a mű (45—46 lap) állapítja meg, hogy a mai napig a legnagyobb plébániatörténeti munka a *csanádegyházmegyei plébániákról* szól, jóllehet az (*Szentkláray Jenő. A csanádegyházmegyei plébániák története. Temesvár 1898.*) csak a betűrendben vett első 30 plébánia (Aga-Csanád) és ezek fiókegyházainak történetét foglalja magában. Egy plébánia történetéből e sorok írója is közölt részletet. (A verseci esperesség betöltése 1743-ban. Részlet a csanádegyházmegyei plébániák történetéből. Temesvár 1916.) Ilyen részlet volna a kúbekházi plébánia története is. Emelítettük, hogy Kúbekházán a források leginkább a plébánia múltjáról maradtak fenn. Mindeme körülmények ellenére a jelen fejezet nem szándékozik a plébánia történetével behatóbban foglalkozni, hanem a többi fejezethez hasonlóan, a címben feltüntetett tárgyat röviden ismertetni. — ²⁾ Teljes terjedelmében közölve: *Kempf*, 9—10. Ennek bevezetősorait idéztük a „Közigazgatás” című fejezetben. — ³⁾ *Vanyó*, id. m. 23. — ⁴⁾ *Bálint Sándor, Népünk ünnepei.* Bp. 1938, 28. — ⁵⁾ *Bálint, Az esztendő néprajza.* Bp. 1943, 75. — ⁶⁾ Makó városának közönséges és az abban levő reformata ekleziájának különös leírása, *Szibrik Miklós* prédikátor által. Sajtó alá rendezte *Eperjessy Kálmán.* Csanádvarmegyei Könyvtár. Makó, 1926, 88. — ⁷⁾ *Bálint, Népünk* 26. — ⁸⁾ VKM. 14.319/1855 (vallásalap). — ⁹⁾ 1865. *Kempf* 12. — ¹⁰⁾ Egész terjedelmében közölve: *Emlékkönyv* 12—13. — ¹¹⁾ A községi képviselőtestületi gyűléseken is tárgyalták ezt az ügyet. (Kvt. jkv. 1889. X. 8. — I. köt. 237 l.) — ¹²⁾ Temesvári püspöki levéltár: 86/1890. sz., 1621/1896 sz. — ¹³⁾ *Kempf*, 14—19. — ¹⁴⁾ Id. h. 14. — ¹⁵⁾ *Bálint, Népünk* 12. — A harangok beszerzését gyűjtés útján a község vállalta magára. V. ö. 1923. I. 31, IV. 9, V. 4, VI. 26 kvt. jkv. — ¹⁶⁾ Temesvári m. kir. kincstári ispánság 229/1904. — ¹⁷⁾ Temesvári m. kir. ispánság 2006/1904. A m. kir. Földmívelésügyi minisztérium száma: 37.188. — V. — 1./1904. V. ö. a temesvári m. kir. ispánság 2609/1904. — A FM. 70.465/1904. sz. rendelettel útasította a temesvári m. kir. adóhivatalt az összeg kiutaltására. — ¹⁸⁾ 41 kgy. 2989. klg./1937. — (1937. VIII. 12. kvt. jkv.) — ¹⁹⁾ A zárójelben tett számok a bérmiáltak számát jelentik. — ²⁰⁾ 2672, 4800, 4801 kat. hr. sz. — ²¹⁾ FM. 119.322. VII. 2/1937. sz. — ²²⁾ FM. 119.679. VIII. 2/1937. sz. VKM. 2370. I. ü. o./1937. sz. — ²³⁾ Azelőtt gyakran foglalkoztatta a községi képviselőtestületet a „községi” harangozó járandósága. Ezt 1904-ben 8 métermázsa búzában és fél öl tűzifában határozták meg. Ez „a községi költségvetés közigazgatási részének I. címe alatt mint állandó illetmény irányzandó és a község pénzarából fizetendő”. (1904. VIII. 26. kvt. jkv. — V. ö. 1906. VI. 11, 1906. IX. 7., 1907. IV. 27. kvt. jkv.) 1923-ban minden házaspártól fizetendő 3 liter búzában állapították meg. Ugyancsak búza-árban rögzítették a temetési harangoztatási díjakat (1923. V. 26. kvt. jkv.) 1933-ban ennek kétszeresére emelték a díjazást: „a harangozóknak Kúbekháza területén lakó minden házaspár évi 6 liter búzát köteles fizetni”. (1933. VIII. 16. kvt. jkv. 12 kgy. 2342 klg. 1933.) — ²⁴⁾ 1854. évi október 29.-én kelt okirat. — ²⁵⁾ Kvt. jkv. 1906. XII. 13. — ²⁶⁾ Kvt. jkv. 1894. VI. 20. — ²⁷⁾ Kvt. jkv. 1911. II. 18. — ²⁸⁾ Kvt. jkv. 1920. XI. 11. — ²⁹⁾ Kvt. jkv. 1904. VII. 26. — ³⁰⁾ Egyhangúlag a következő határozatot hozta: A község a kiküldötteknek a kálárafalvi vasúti állomásra („Gizi-kitérő”) és vissza ingyen

fuvart bocsát rendelkezésére, továbbá megteríti a vasúti jegyek árát és fejenként 200 koronai napidíjat utalványoz a község pénztárából. Kvt. jkv. 1923. II. 15. — ³¹) FM. 33.883/II. B. 1923. sz. — ³²) Kvt. jkv. 1923. IX. 21. — ³³) „Harangok beszerzésére 2 tagi küldetlik Budapestre. Uti- és napidíjköltségei a községi pénztárból utalványoztattnak“. (1923. I. 31. kvt. jkv.) „A harang szállítása idején fizetendő részlet a községi pénztárnak előre nem látott kiadásaiból fedezendő, a többi tartozás pedig, ha az adományokból nem folyik be, pótköltségvetés útján a községi pótdókból fedezendő“. (1923. IV. 9. kvt. jkv.) „A harangszenteli ünnepély költségeit a községi képviselőtestület megszavazza és elrendeli, hogy a harangkötelek idejekorán bevasároltassanak“. (1923. V. 4. kvt. jkv.) Egyhangú véghatározat: A község által rendelt harangi vételára hátraléka címen fedezetlenül fennálló tartozás kifizetésére községi kölcsönveendő fel. Ez a határozat sürgősségre való tekintettel felsőbb jóváhagyás bevárása előtt is végrehajtható. (1923. V. 26. kvt. jkv.) Elhatározzák a püspökfogadás előkészítésére 3 bizottság alakítását, úgy szintén „a bandériumlovaglásban résztvevő legények (ezek élén külön „bandérium-bizottság“ állott) megvendégelését „a nap öröme“. (1924. IX. kvt. jkv.) — ³⁴) Egyhangú véghatározattal kimondják: „A püspök úr fogadására az előjárásnak a községi pénztár terhére egymillió korona erejéig hitel szavaztatik meg. Felhatalmaztatik az előjárás, hogy szükség esetén ezt a hitelt túlléphesse, azonban ez esetre utólagos jóváhagyást kell kérnie. A plébános úr részére szintén egymillió segély szavaztatik meg a községi háztartási pénztár terhére, mely összeg kezéhez fizetendő és erről elszámolást adni nem tartozik. Indokolás: a képviselőtestület belátja, hogy költség nélkül fogadás nem lehetséges. A plébános úr pedig oly szűk viszonyok közt van, hogy a község szükségesnek látja segítségére lenni. (1923. IX. 28. kvt. jkv.) — ³⁵) Így a csanádi egyházmegyében: *Bodanya-egyház* (a mai Gorsa pusztá közelében), *Csorvás-egyháza* (Orosházától délnyugatra), *Dál-egyház* (Malkótól keletre, a dái csárda környékén), *Derek-egyház* (Nagyalak mellett a ma is létező Derekegyház dűlőben), *Domon-egyház* (a mai Dombegyházától északra), *Egyházas-Kér* (Tiszaszentmiklós és Pádé közt), *Egyházas-Szöllős* (Egrestől nyugatra a Maros partján), *Fejéregyház* (a Tisza mentén, a mai Félégyház vagy Firegyház nevű pusztá helyén, továbbá a Maros mentén, Sáratalva mellett), *Gellért-egyház* (a mai Békésmegyeri Földvár vidékén), *Hód-egyház* (Hodics-Jazova helyén), *Kerek-egyház* (a Maros-Aranika-közsön, Németszentpéter és Fönalak közt), *Sekrestyés-egyház* (Kaszaperek környékén), *Sóstó-egyháza* (Orosházától délnyugatra a ma is meglevő Sóstó helyén), *Szeme-egyháza* (Malkótól északra), *Szentelt-egyháza* (a mai Mokrin helyén), *Szilas-egyháza* (a mai Pusztaföldvár mellett), *Veresegyház* (három is volt a csanádi egyházmegyében: Egres mellett, továbbá Mokrin mellett és Kaszaperek vidékén.). — ³⁷) A vonatkozó „alapítványi okirat“ teljes terjedelmében közölve: Emlékkönyv 15—16. — ³⁸) M. Kir. Államépítészeti Hivatal, Nagybecskerek: 1404/I.1911. — ³⁹) M. Kir. Jósággazgatóság, Arad: 9.271/1912. sz. — 13.787/1912. sz. 22.474/1912. sz. — ⁴⁰) A vonatkozó iratok a csanádi püspöki hatóság útján közöltettek a kübekházi plébániával. Ezek tehát Temesváron is megvannak. Egyes iratok jelenleg eredeti példányokban is a plébánia irattárban őriztetnek. Így a tatározásokra vonatkozó tervrajzok. (M. Kir. Államépítészeti Hivatal: 226/I. 1911.), a költségvetések (id. h. 869/I. 1911.), továbbá: Építési napló a kübekházi róm. kat. templom és parochia átalakítási és helyreállítási munkálataihoz (id. h. 509/I.1911.), a nagybecskereki államépítészeti hivatal műszaki tanácsának és mérnökeinek utazási számlái,

stb. — ⁴¹⁾ Csanádi Püspöki Hatóság: 2978/1941. sz. — ⁴²⁾ Id. h. 2979/1941. —
⁴³⁾ FM. 276.168/VII. B. fő. o. 2. ü. a. — 1941. — ⁴⁴⁾ Csan. Püsp. 3359/1942. sz.
 — ⁴⁵⁾ Kiss, id. h. 88. — ⁴⁶⁾ E dolgozat már sajtó alatt volt, midőn a nép, nevezetesen a Máriatársulat köréből mozgalom indult meg a templom tataroztatása, külső meszeltetése és festése céljából a 100 éves jubileummal kapcsolatban. A Társulat megtakarított filléreit (300 Pengőt) ajánlotta fel e célra. Ebbe bekapcsolódott a németajkúak vallásos társulata (150 Pengővel). Hamarosan szűkebb bizottság alakult meg a községi képviselőtestület bevonásával. A Máriatársulat két lelkes tagja és egy községi esküdt gyűjtőívvel házról házra jártak és egy hét alatt együtt volt 6000 Pengő.

Iskola

Kezdetben a gyermekek oktatását iskolaépület hiányában az e célra bérbevett házakban ideiglenes tanerő végezte. Megtörtént, hogy *dohányszárító-pajtában* volt az „iskola”. Így tartott ez a telepítés első évtizedében. 1853-ban a plébánia alapításával egyidőben felállították az iskolaépületet. Ez imaházul is szolgált. Ennek költségeihez Biró Fülöp óbébai plébános 150 forinttal járult hozzá. Ez az összeg annak idején, 1853-ban megfelelt egy községi tisztviselő egész évi fizetésének. Mint említettük, ekkor az óbéai plébános látta el a kübekháziak lelki szükségleteit. Az iskola, mint másutt is *hitfelekezeti* volt. Első tanítója: Vall József.¹ 1853-ban Hunyár József. A tanítói javadalmazás újjászervezése alakalmával a tanítót kötelezték a kántori teendők elvégzésére arra az esetre, ha a templom felépül.² Az 1868. évi 38. t. c. alapján a katolikus hitfelekezeti iskolát községi iskolává alakították át. 1882-ig 1 tanerő tanította az iskolásgyermekeket; 1 tanteremben 4 osztály átlag 250—280 iskolásgyermekeket. Mégpedig két nyelven. 1882. év nyarán felépült a második iskolaépület és ekkor 2 tanerő tanította a tanulóifjakat. Ezek száma 360—400 volt. A tanulók nagy számára való tekintettel már 1889-ben megkísérelte a község a 3. tanerő részére államsegély kieszközlését, de az egyelőre nem sikerült. Végre 1892-ben az állam 2 tanerő fizetését vállalta magára és így az iskola 4-tanerős lett.

Az 1899. évben a község elhatározta az iskola *államosítását*. Ugyanakkor azonban a községi képviselőtestület tagjai kifejezik ezt az óhajukat: „Tekintve, hogy a község lakosai kizárólag római katolikusok, a kinevezendő tanítók vagy tanítónők római katolikusok legyenek, mert a lakosok vallásos meggyőződésükben sértve éreznék magukat, ha gyermekeik az eddig szokásos iskolai imádságtól elvonatnának”.³ Az 1902 szeptemberében kezdődő tanévvel az iskolát *államosították*. A vallás- és közoktatásügyi miniszterium „Kübekháza községben a községi képviselőtestületnek 1899. évi március 20.-án 27, továbbá 1900. évi július hó 22.-én 35/883 és 1900. évi szeptember 19.-én 49/964. sz. a. hozott s törvényhatósági jóváhagyással ellátott képviselőtestületi határozataiban megajánlott hozzájárulásokat elfogadva az 1868. évi XXXVIII. t. c. 80. §-a alapján az 1902. évi szeptember hó 1.-től kezdődőleg magyar tannyelvű áll. elemi

népiskolát állított.⁴ A miniszterium id. rendelete értelmében az annak idején a községi iskoláknál működő tanerőket átvette állami szolgálatba és megengedte, hogy egy róm. kat. vallású tanító a róm. kat. egyház kántori teendőit az egyháztól nyerendő külön díjazásért helyben a tanórákon kívül elvégezhesse és kijelentette: „a jövőben pedig mindig alkalmazok egy róm. kat. vallású tanítót, aki a kántori teendőket a fentebbi feltételek alatt elvégezhesse. A tanítókat vallásukra nézve a lakosság vallási megoszlásának arányában fogom kinevezni és gondom lesz rá, hogy németül tudó tanítók neveztessenek ki. A német írásnak és olvasásnak a 3. osztálytól kezdve felfelé vagyis mikorra a tanulók a magyar nyelvben már kellő jártasságot szereztek, a német anyanyelvű tanulók részére mint rendkívüli tantárgynak oktatását megengedem“. A tanerők nemcsak ennek a rendeletnek tettek eleget, hanem a lehetőség szerint már az első osztálytól kezdve tartottak németül beszéd- és értelemgyakorlatokat. Az utóbbi években a vonatkozó miniszteri rendelet értelmében az úgynevezett c-tipushoz tartozott az iskola. — 1937-ben még 1 tanerővel gyarapodott, úgyhogy ezentúl az iskola 5-tanerős lett. Így az 1. 2. 3. és 4. osztályt külön-külön tanerő tanította és csak az 5—6 osztály volt osztatlan. 1938 április 12.-én megtörtént az iskolai felsőbb hatóság hozzájárulásával az osztatlan német tagozat megszervezése. A tanerők száma nem emelkedett és így ismét az első és fél-második, a fél-második és a harmadik stb. összevont osztályok lettek, a német tagozat pedig teljesen osztatlan.

A nyolc-osztály bevezetése után megszervezték a 6-ik tanítói állást és ezt be is töltötték. A mostani világháborúban beállott tanító-hiány miatt ismét csak 5 tanerő működik. Ezek közt a következőképpen oszlanak meg az egyes osztályok: 1. I—II. osztály, 2. III—IV. osztály, 3. V—VI. osztály, 4. VII—VIII. osztály, végül 5. I—VIII. osztályú osztatlan német tagozat.

Az iskola padjai mutatják, hogy a németek száma fogy. A kübekházi születésű magyaroknál sem kedvezőbb a helyzet. Miért van mégis aránylag annyi magyar gyermek az iskolában? Ezek jobbra bevándorolt szülők gyermekei. A beköltözés a magyarázata annak, hogy Kübekházán aránylag több az iskolásgyermek, mint a szomszédos Deszk, sőt Szőreg községekben. Deszknak több a magyar lakossága, Szőregen csak kétszer annyi a magyar, mint Kübekháza összlakossága. (A deszki és a szőregi szerb lakosság, illetve iskolásgyermekek számára nem lehet e tekintetben hivatkozni, mert azok saját külön hitfelekezeti iskoláikat látogatják.) És mégis, a deszki és a szőregi állami iskolában az utóbbi években alig íratkozott be több tanuló, mint a kübekházi iskolába. (Szőregnél ezt részben az a körülmény magyarázza, hogy közel van a városhoz és a népiskola felsőbb osztályai helyett inkább Szegeden más iskolát látogatnak.) Eszerint bármennyire különösnek hangzik, mégis tény: a kübekházi iskola magyar tagozatába többnyire nem kübekházi születésű szülők gyermekei járnak.⁵ Így mindkét tagozatban a tanítás nagy erőmegfeszítést követel. A magyar tagozatban az ide-oda vándorló gyermekanyag, a német tagozatban pedig, ahol ez a hullámlás nem észlelhető, elég nehézség, e tagozat teljes osztatlansága: 1 tanterem-

ben, 1 tanerő vezetése alatt I—VIII. osztály. Ennek ellenére a szülők és érdeklődők minden évvégi vizsga alkalmával örömmel tapasztalhatták, hogy mindkét tagozat a legkiválóbb sikert aratta. Ugyanezt állapították meg az illetékes hatóságok. E sikerült vizsgák távolról sem szemléltetik azt a fáradságos munkát, melyet a tantesület tagjai mindkét tagozatban végeztek és végeznek.

Állami óvoda építéséhez a kincstár 10 ezer koronát utalt ki.⁶ Jelenleg 2 óvónő vezetése alatt áll. Az óvodával kapcsolatban a szükséghez képest napközi otthon működik, kivált a nyári hónapokban. Azelőtt a német gyermekek is ezt az állami óvodát látogatták. Ujabban, főleg nyáron, külön német óvodát tartanak fenn. Az állami óvoda, valamint a német időközi óvoda mindenkor kitűnő eredményt mutatott fel.

Mint említettük, a földmivelésügyi kormány minden évben juttat az itteni iskola tanulói részére értékes ajándékkönyveket. Ez az évenként megismétlődő könyvajándék az a fonál, mely Kübekháza telepés községet még mindig odafűzi a földmivelésügyi miniszteriumhoz.

JEGYZETEK. ¹⁾ 1844. XII. 1.-én kelt okirat. — ²⁾ A nagyszentmiklósi Bezirskskommisariat 1856. II. 23.-án kelt irata. — ³⁾ Ktv. jkv. 1899. II. 20. — ⁴⁾ VKM. Budapest 1901. X. 16.-án 16.702/1901. sz. a. kelt szervezési rendelete. — ⁵⁾ V. ö. a „Lakosság” c. fejezetet. — ⁶⁾ FM. 45.888/VI.—1904. sz. a. — Ktv. jkv. 1903. XII. 23., 1904. VII. 26., 1904. XII. 2., 1904. XII. 22.

Falukép

Közigazgatási beosztásánál fogva Kübekháza lakosai általában Torontál-vármegye gócpontjai felé törekednek, vagyis nem annyira a vármegye mostani székhelye, Makó, vagy az innen legközelebbeső város, Szeged felé, hanem inkább a Marostól délre. Idővel kielégítő műútjai vezettek a szomszédos községbe, Óbárára. Gyakran felkeresték a kübekiek az ottani látogatott piacot. Műút vezetett a járás székhelyére, Törökkanizsára, továbbá Nagyszentmiklósrá. Nem érintette közvetlenül, de közvetve mégis előmozdította a közlekedést az 1867-ben épült *szeged-temesvári vasútvonal*, az 1880-ban készült makói *Maroshid*, továbbá az 1882-ben életbelépett ACSEV („Arad-Csanádi Egyesült Vasút”), jelenleg SzECSEV („Szeged-Csanádi Egyesült Vasút”). — Vasúti állomása a községnek jelenleg sincs és a legközelebbi elég távol van. Kétszer is tervbevették Kübekháza közvetlen bekapcsolását a vasúti hálózatba. 1867. előtt azt tervezték, hogy a szeged-temesvári vasútvonal Kübekházán vezessen keresztül. Ezzel szándékoztak az akkor még alig 23 éves telepés-községet fellendíteni. E vasútvonal állomásai lettek volna: Szeged, Új-szeged, Szőreg, Kübekháza-Óbéba, Rábé, Oroszlámos, Egyházaskér stb. Az óbébai uradalom gazdatisztjei aggodalmukat fejezték ki földesuruk, Sina báró előtt, — ki állandóan Bécsben tartózkodott és

nagyritkán jött le birtokára, — hogy e terv szerint a vasútvonal kettészelné az uradalmat és ez nem előnyös. Kübeki szó hagyomány azt tartja, hogy az uradalmi tiszték azért akadályozták meg e vasútvonalat, mert nem óhajtották azt, hogy a földesúr könnyűszerrel, vonaton érhesse el az uradalom központját. Így akarták lehetetlenné tenni a meglepetésszerű látogatásokat. Így ezután is rá volt utalva, hogy kocsit küldjenek érte Oroszlámosra vagy Szegedre. Azt is rebesgetik, hogy ilyenkor parancsot kaptak a parádéskocsisok, hogy lehetőleg tegyék kellemetlenné, esetleg kerülésekkel hosszadalmassá a kocsitazást, vagyis vegyék el a kedvét az uraságnak a gyakoribb leutazásoktól. Ez sikerült. Alig látták a bárót az itteni birtokon. Megfelel-e ez az előadás a valóságnak vagy csak a nép élénk képzeletének szüleménye, ma már nehezen dönthető el. Tény, hogy a vasútvonalat a következőképpen vezették: Szeged, Újszeged, Szőreg, Rábé, Oroszlámos stb. vagyis nem hasította ketté az uradalmat, de ennek áldozatává lett Kübekházának a vasútvonalba kapcsolása. — Az első világháború kitörése előtt újból felmerült Kübekházának vasúti hálózatba bekapcsolásának terve.¹ Eszerint az új vasútvonalnak a következő állomásai lettek volna: Szőreg, Óbéba-Kübekháza, Pusztakeresztúr, Keglevichháza, Nagyszentmiklós. Óbéba és Kübekháza 1 közös vasúti állomással. Már minden előkészület megtörtént, midőn közbejött az első világháború (1914—1918), majd Trianon. — Kevés községet érintett oly érzékenyen Trianon, mint Kübekházát. Azóta két országhatár halad el mellette. Járatlan idegen észre sem veszi, mikor lépi át a román vagy jugoszláv határt, mert semmiféle természetes határ nincs és az itt-ott kikandikáló határkövek alig irányítják az ezeket nem ismerő szemeket. Teljes határmenti község lett ennek minden hátrányával. Mióta Óbébát Jugoszláviától Romániához csatolták (1924), azóta a román határkövek egy részének felírásai idejüket multák: ezek még most is a jugoszláv és nem a román határt jelölik.

Télviz idején alig lehetett kimozdulni Kübekről a Trianon utáni első években. Dél felé országok határai, Szeged és Makó felé pedig műutak hiányai akadályozták az utazást. Többlovas szekerek a kátyúba rekedtek és legfeljebb lóháton lehetett Szegedre vagy máshova bevonulni. 1926-ban elkészült — jórészt diósadi Bodó János országgyűlési képviselő közbenjárására — a *műút Kübekháza és Szőreg közt*², majd Szeged szabad királyi város autobusjárót indított meg, úgyhogy Kübekházán közvetlenül a mostani második világháború kitörése előtt nem nagyon érezték a vasúti állomás hiányát. A második világháború ebben a tekintetben olyan következményekkel járt, mely más községeket nem sújtott ennyire. Az autobusjárót kénytelek voltak csökkenteni — csak délelőtt közlekedik, vásár- és ünnepnapokon teljesen szünetel, — továbbá éppen az autobusjárót csökkentése és egyéb okokból a megmaradt járatokon annyian óhajtanak utazni, hogy számosan lemaradnak. Jelenleg a jegyet is jegyre adják, azaz előző napon kell a felszállásra jogosító jegyet váltani és e jegy alapján osztják ki a menetjegyet. A túlszufaltság következtében sokan lemaradnak. Még kellemetlenebb, ha az utas ugyanaz ok miatt Szegedről nem tud autó-

busszal hazatérni. Annál szembetűnőbb a vasútbabekapcsolás hiánya, mert minden más torontáli község (Kiszombor, Ferencszállás, Klárafalva, Deszk, Szőreg, Ószentiván, Újszentiván) vasútvonal mentén terül el, némelynek, mint Kiszombornak, Szőregnek 2 vasútállomása, sőt Szőregnek, Ószentivánnak, Újszentivánnak 2 vasútvonala van. Egy pillantás Csanád-Arad-Torontálvármegyék térképére megvilágítja ezt a határmenti földrajzi helyzetet, de nem szemlélteti ennek érezhető hátrányait. Mint említettük, Trianon előtt Óbébán át vezetett jó műút Kiszomborra és onnan Makóra, Nagyszentmiklósrá. Ezek az utak a lecsatolással megszűntek Kübekháza számára. — A szegedi (helyesebben: Kübekháza—Szőreg) műút után Kübekháznak második nagy előny volt a *Kübekháza—Klárafalva bekötő-műút* elkészítése 1940-ben.³ Az ezután következő árvizes esztendők amúgy is sovány termése e műút nélkül a határban veszett volna. Hálásan emlékezik vissza a lakosság nagykászonyi Kászonyi Richárd dr. a vármegye akkori (jelenleg Győr—Pozsony—Moson vármegyék) főispánjára, mert közbenjárásának tulajdonítják az út elkészítését. — A vasúti állomás hiányán kívül a mostani háborús viszonyok éreztetik csak igazán a lakossággal a *villanyvilágítás hiányának* hátrányait. Azelőtt ezt nem észlelték. Volt petróleum és lámpaüveg. A szomszédos torontáli községek, pl. a szerényebb Klárafalva vagy Ferencszállás lakói sem sejtették: mit jelent a kizáróan petróleumvilágításra szorulóknak a jegyre fukaron kiszolgáltattott petroleummal gazdálkodni és lámpaüveget beszerezni. Még Szegeden is az üvegüzletek bejáratánál ezt a felírást kell olvasniok az ily cikkekért beutazó lakosoknak: „Lámpaüveg nincs!” A villanyvilágítás bevezetésére az intézkedés évekkel ezelőtt megtörtént, az engedélyokirat is megvan csak a háborús helyzet, az anyagihiány késlelteti a villany bevezetését.⁴ — Kétszázhusz évvel ezelőtt, 1723-ban nevezetes „*pósta-állomás*“ állott Kübekháza helyén. Akkor, a Temesi Bánság időszakában, mint ismeretes, ez a terület közvetlenül a bécsi udvari haditanács, majd az udvari kamara kormányzata alatt állott és itteni közvetlen hatósága a temesvári kormányshéz volt. Kübekházán kersztül vitték a bécsi postát Temesvárra és viszont. 1725-ben, az itteni árvíz miatt, nemcsak nem továbbították Temesvárra a bécsi postát, hanem a postának és a postásnak is nyoma veszett. Utóbbiról azt gyanították, hogy a vízbe fulladt és ezért megindították a vizsgálatot.⁵ Később ez a postaforgalom megszűnt. Majd a vasút bonyolította le a postaforgalmat. 1901. június 5-én nyílt meg a kübekházi önálló postahivatal. Azelőtt „utolsó postá”-ja: Óbéba, távirda- és vasútállomása: Oroszlámos volt. Ezentúl (1901) is Óbébáról, majd Trianon után a távolabbeső Újszentivánról hozták a postaküldeményeket. 1943. augusztus 15-ike óta Klárafalváról, mégpedig mint azelőtt: kerékpáron. Talán semmi sem fejezi ki oly szemmelláthatóan a falusi életnek bekapcsolását a nagyvilágba, mint a megnövekedett postaforgalom. Emberöltővel ezelőtt kényelmesen lebonyolították a közeli Óbébával. Ma a nagyforgalom és a távolabbeső vasuti állomás, továbbá a kerkékpárgummi beszerzésének nehézsége miatt, a postaügy intézése nem

csekély akadályokba ütközik. A kübeki telefonállomások száma: 8, rádiókészülékeké: 44 (Házak száma: 537).

Takaros községükre a lakosok büszkék. És méltán. Szabályszerűen épült. Említettük: a község alapításakor, tehát 100 évvel ezelőtt mérnökök jelölték ki a község közepén a *templom* helyét és attól szabályszerűen az utcákat. Közepén, a templom körül állanak a középületek: *községháza, iskolák, óvoda, plébánia*; itt van a *postahivatal*; éppen a centenárium évében, 1943-ban kezdték meg közvetlenül a községháza mellett a *községi orvos* természetbeni lakásának és rendelőjének építését. A tér egyik saroképülete: a *Hangya-Népház*, műkedvelő előadások és táncmulatságok számára alkalmas nagytermével, továbbá a Gazdakörnek kisebb befogadó-képességgel, zártabb körű előadásokra alkalmas helyiségével. Szemközt a sarkon: a *Szeged-Csongrádi Takarékpénztár* fiókja. 1892-ben alakult meg a Kübekházi Takarékpénztár Szövetkezet; ebből fejlődött a Kübekházi Takarékpénztár, majd 1924 óta a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár érdekközösségi („affiliált”) intézete. Helyébe lépett 1943. november 30-án a jelenlegi pénztintézet. Ennek jogelődje tette lehetővé a lakosoknak, hogy a báró Gerliczy-féle deszki birtok tagosításakor (1928) kölcsönpénzen földet vásárolhassanak. Jelenleg a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár fiókja az egyetlen pénztintézet a községben, miután a „Kübekházi Hitelintézet, mint OKH (Országos Központi Hitelintézet) tagja” 1936-ban megszűnt. — *Járdákkal* a község közterei és középületei már több évtizeddel ezelőtt el voltak látva. Az 1900-as években került sor a még hiányzó járdák kiépítésére.⁶ A templom körül elterülő „*Szent István-tér*” parkját éppen Szent István évében, 1938-ban csinosították:⁷ fák nyesésével, az utak rendbehozásával, padok elhelyezésével. A *fő-utca* házai előtt is ebben az időben, az előljáróság kezdeményezésére és az akkori főszolgabíró, dr. Szmolenszky László hathatós támogatásával előkereteket létesített a lakosság. — A község közepén levő szabályos nagy tér, a főutca szélessége lehetővé teszi ezt a díszítést. Azonban a legtávolabbi *utcák* is teljesen szabályosak, nyílegyenesek, párhuzamosak. Ezért a község belterülete aránylag nem nagy, jóllehet a házakhoz átlag fél, vagy negyed katasztrális hold belsőség tartozik. Ennél kisebb terület ritka és többnyire 1 házhely kettédarabolásából keletkezett. Az utcák neveket viselnek. A főutcával párhuzamos: az Erzsébet-utca, Temető-utca, a másik oldalon: Árpád-utca, Kossuth-utca, Petőfi-utca. A főutcat keresztül szeli: a Hunyady-utca, a Kálvária-utca, a másik oldalon: Király-utca, Mátyás-utca. — Különös súlyt vet a történetirodalom a *dülő*-nevekre, ezekben — mint említettük — gyakran elpusztult helységek nevei lappanganak.⁸ Legtöbb esetben a dülőnevek változatlanul szállnak át nemzedékről nemzedékre.⁹ Másrészt e nevekből nem szabad túlmerész következtetéseket vonni. A kübekházi lakosok előtt is ismeretes a „*Királydomb*”, a kiszombori határban. Azt tartja a néphit, hogy Vak Béla király pihenőhelye volt. Azonban helyesen jegyzi meg Kiszombor monografusa: Hogyan tudhatta a 17. században ideköltözött idegen, hogy mi történt itt a 12. században?¹⁰ Itt röviden csak esetleges későbbi kutatások kiindulópontjául, megemlítjük Kübek-

háza határrészeit: *Budzsák, Búgecs, Feketerét, Hathalom, Kaszáló, Keszég-ér, Kettős-kút, Pótalek* (pót-kertek a község közelében), *Szelistye, Tó*, szabatosabban: *Kübeki tó* (mert van „Deszki tó“ is), Utóbbin a Keszégér és Kaszáló dülők egy részét értik.

A temető ápolásából általában a nép lelkületének finomságára szoktak következtetni. Elhunytjaik sírhelyeire az ősmagyarok gondot fordítottak. Csanád vezér a Kübekháza környékén vívott ütközetben elesett hősök tetemeit szekéren szállíttatta székhelyére, Marosvárra és ott az annak idején még az egyház körül elterülő temetőben, „cinterem“-ben („coemeterium“) helyezték el illő pompával; majd a Csanád-nemzetség Kübekháza közelében, a mai Majdánban külön monostort emeltetett a nemzetség tagjainak temetkezőhelyéül. Kübekháza lakossága is kezdettől fogva gondozta temetőjét. Említettük, hogy a község alapításakor fakeszttel jelölték meg azt a telket, melyet temetőnek szántak. Midőn a nagy sorscsapások ideje mulófélben volt, megtakarított filléreiken a temető közepén „kálváriaheggyel egybekötött kápolná“-t építettek (Buchholz Antal és neje, Müller Borbála), továbbá alkalmas helyen, szintén a temető közepe táján keresztet emeltek (Günther Henrik és neje, Mathias Magdolna), ezenkívül 14 család egy-egy keresztúti „stációt“ helyezett el. Feisztthammel Jakab és neje, Wagner Katalin az első világháborúban hősi halált halt fiuk emlékére a régi s már dűledező kápolna helyén új kápolnát építettek. Mindenkör külön temetőbizottság gondoskodott a temetőről, jelenleg is. Ez a bizottság szedi be a külön sírhelyek árait és ezt az összeget a temető karbantartására fordítja. Az egyházmegyei hatóság is mindig érdeklődött a temető iránt, 1891. május 23-án elismerését nyilvánította a hívek áldozatkészségéért és a legutóbbi bérmlás alkalmával (1940 május 22.) móri Glattfelder Gyula csanádi püspök is megtekintette a temetőt. Öntözés céljából az utóbbi években vízvvezetékét szereltek fel a temetőben.¹¹

Nagy befolyással vannak a gazdasági, kulturális és erkölcsi tényezők egy község egészségügyének alakulására. Ezért eddig az egészségügyet általában ezek függvényének tekintették. Az egészségügynek azonban, nevezetesen a táplálkozásnak, lakásnak, ruházkodásnak, a betegségekkel szemben megnyilatkozó ellenállóképességnek oly fontos szerepe van a közösség életének kialakulásában, hogy az egészségügyet újabban méltán önálló közösségalkító tényezőnek minősítik.¹² Kétségtől a megfelelő ivóvíz hiánya is hozzájárult a régebbi idők járványainak terjedéséhez. Kübekházán az 1900-as években fúrták az *ártézikútakat*.¹³ Jelenleg több, mint 10 ártézikútja bőségesen ellátja a községet vízzel. Néhány évvel az ártézi-kutak elkészülte után a földművelésügyi minisztérium *műkut-at* furatott a község határában.¹⁴ Egészségügyi szempontból Trianon előtt a község az óbéai körorvos körzetéhez tartozott; Óbébán kívül a Jugoszláviához csatolt Majdán és Rábé is. 1921 októberében foglalta el az újonnan szervezett községi orvosi állást dr. Magyar Dezső. Éppen a centenárium végén, 1943 őszén távozott el városi orvosi minőségben Csengelére. Huszonkét éves orvosi működése a „megelőzés“ („prophylaxis“) jegyében telt el. Főcélja a

betegségek gyógyítása mellett a betegségek megelőzése volt. Ezen a téren különösen a tüdőbaj és a csecsemőhalandóság leküzdésében ért el számbavehető eredményeket. A csecsemőhalandóság a 22 év előtti 26%-ról 4%-ra csökkent. A fertőző betegségek, melyek azelőtt járványszerűek voltak, mint has-tífusz, kanyaró, vörheny, utóbbi időben csak elvétve, szórványosan fordultak elő. A kiütéses tífusz ellen való védekezés terén a cigányok és szegényházi lakók hetenkint ellenőrző vizsgálatának eredménye, hogy ruhatetű csak elvétve, kiütéses tífusz pedig egyáltalában nem fordult elő. A lakosság szegényebb rétegének gyermekeinél ritkán előforduló rühesség és fejtetvesség az állandó ellenőrzés és azonnal megindított gyógykezelés eredményeképpen teljesen megszűnt. A községi orvos hivatalos munkaköre kizáróan Kübekházára terjed ki, tehát átlag 2000 lakos jut az 1 orvosra. Orvosi kezelés nélkül általában nem fordul elő haláleset. Kuruzslók nincsenek. Az orvos kézi gyógyszerzárral rendelkezik. Külön gyógyszerár nincs. Két szülésznő van a községben: 1 községi és 1 magán. Védőnő 1935 óta jár ki a községbe. Az orvos rendszeresen egészségügyi előadásokat tartott, kivált a tüdőbetegség és a gyermekhalandóság megakadályozása érdekében¹⁵

A lakosság művelésének szolgálatában állanak a különféle gazdasági és egyéb ismeretterjesztő, úgynevezett iskolán kívüli *nép-művelési előadások*. Az 1937. és az 1943. években 4—6 hetes háztartási „főző”-tanfolyamokon átlag 30—30-an vettek részt. Az 1939—40 tanévben a szegedi Klauzál Gábor gimnázium tanári karának 4 tagja, Gallé László jelenlegi óbecsei gimnáziumi igazgató vezetésével előadássorozatot tartott itt. Gazdasági előadásokat nemcsak a Csanádvármegyei Gazdasági Egyesület kiküldöttei, hanem szegediek is tartottak, többek közt dr. Kogutowitz Károly, a szegedi egyetem volt rektora. A lakosság mindenkor élénk érdeklődéssel hallgatja ezeket. Az 1940. évben szükségesnek mutatkozott analfabétatanfolyam rendezése mintegy 20 résztvevő számára. Megállapították, hogy ezek közül egyetlenegy sem nevelkedett Kübekházán, ahol az iskolalátogatás kielégítő, hanem távolabbi tanyákon nőttek fel és mint béresek kerültek Kübekházára s a szőregi tanyákra. — Mozgósínház 1943 ősz óta van a községben.

Egyesületek a következők: Kübekházi *Gazdakör*, Kübekházi *Vadvédő és Vadásztársulat*, továbbá: Kübekházi Önkéntes *Tűzoltóegylet*. Utóbbinak tagjai nemrég kiegészítették felszerelésüket és izléses, új egyenruhát nyertek. 1938 szeptember 25-én a torontáli járás területén működő valamennyi önkéntes tűzoltó-egyesület az itteni Szent István-téren tartotta járási tűzoltó-versenyét. A kübekházi tűzoltó-egyesület is nyertes lett. Ezután dr. Szmolenszky László főszolgabíró lelkes beszéd keretében átadta Pinnel Péter helybeni tűzoltó parancsnoknak 25 évi működése alkalmával a királyi díszérmet. Akkor még nem volt háború és így természetes, hogy az egykorú krónikás ezzel fejezhette be az ünnepség leírását: „Este tánc a Hangya nagytermében.” — A német lakosok azelőtt többnyire tagjai voltak a Magyarországi Német Népművelődési Egyletnek („Ungarländischer Deutscher Volksbildungsverein”); a bécsi

döntés (1940. augusztus 30.) óta többnyire a Volksbund-ba léptek. — 1939-ben megalakult az Országos Tűzharcos Szövetség kübekházi csoportja,¹⁶ 1942-ben a Szövetkezeti-liga. Más községek monográfiáinak megállapítása Kübekházára is vonatkozik: „Egyletekben nincs hiány!”¹⁷ — Ifjúsági egyesületek: az 1937-ben megalakult KALOT („Katolikus Legényegyletek Országos Tagozata”) és a szintén 1937 óta fennálló KALÁSZ (Katolikus Agrárleányok Országos Szövetsége”). — A község valamennyi ifja, éppúgy mint más helységeiben is, 1924 óta: *levente*. Nem érdektelen, hogy az intézmény eszméjének egyik főharcosa a község egykori országgyűlési képviselője, diósadi Bodó János volt. Annak idején „Levente” címmel külön folyóiratot is szerkesztett. A leventeegyletnek sportpályája, lövöldéje, továbbá 1943 óta megfelelő otthona van. — A *leányleventemozgalmat* országszerte csak 1943 őszén szabályozta törvény. Kübekházán 1942-ben alakult meg. — Szorosan vett valóságos társulatok: Jézus Szive Társulat („Herz Jesu Verein”), Mária-Társulat, Misszió-Társulat, Hivatásgondozás Műve. Ezek részint régibb, részint újabb alapításúak. A tagok buzgó kitartással működnek, anyagi áldozatokat hoznak. Mint más hasonló lélekszámmal bíró községekben, itt is általában ugyanazok tagjai valamennyi társulatnak, tehát e társulatok nagyobb vagy kisebb számának a gyakorlatban nincs különösebb jelentősége.¹⁸

Népjóléti intézmények kezdetben nem voltak, de a községet ért számos csapás, árvíz, kolera alkalmával a hatóságok mindenkor segítségére siettek a lakosságnak. A község az 1900-as évek óta *szegényházat* tart fenn.¹⁹ Ugyanekkor részvénytársaság alakult meg *ártézi fürdő* létesítésére. A fürdő építését a főtéren levő park *ártézi kutja* mellett tervezték és ebből a kútból vezették volna a vizet a fürdőbe. A közérdekre való tekintettel a községi képviselőtestület készséggel hozzájárult ehhez. Teljesen díjtalanul átengedte a telket és az ártézi kút vizét, csupán azt a feltételt kötötte ki, hogy a nyári hónapok szombajain este 7 órától 10 óráig engedessék meg a szegényebsorsú lakosoknak 6 fillér fürdési díj fejében a fürdő használata, „hogy ezáltal a szegényebsorsú lakosoknak is módjában álljon a közfürdőt egészségi és tisztasági szempontból használni.” A közfürdő ugyan nem valósult meg, de rávilágít a községi képviselőtestület szociális érzékére, mely több mint tíz évvel az első világháború kitörése előtt már *filléres népfürdő* gondolatával foglalkozott.²⁰ — 1910-ben 20 mezőgazdasági *munkásház* épült a Mátyás utcában. Az első világháború után a földreform útján 169 családfő kapott összesen 310 kat. holdat a báró Gerliczy-féle birtokból a deszki határban. Az OFB (Országos Földbirtokrendezési) törvény értelmében 1924-ben 22 kat. hold földön mintegy 100 új telepet létesítettek. Azóta is ennek neve: *Újtelep* vagy *Újjalú*. Egyébként: *Szulópart*. Manapság az a hiedelem terjedt el, hogy valami kiszáradt patak, Szuló partja ez a terület és ezért feljegyzésre érdemes, hogy ez tévedés. Szuló nem patak-, hanem család-név. — A Szuló-család Szegeden lakott és tulajdonosa volt e területnek. Ezt „part”-nak hívták, mert magas fekvésénél fogva ez volt a község „legpartosabb” része. Ez beigazolódott a legutóbbi évek-

ben: alig bántotta az árvíz. — Bölcs hozzáértéssel és szerencsés tapintattal vezették keresztül a községnek ezt a megnagyobbítását. A község központjához közel esik ez az „új telep”. Ennek utcái is szabályosak, bár a község egyéb utcáival összehasonlítva, keskenyebbek. Itt is rendesek a házak, jól gondozottak, kivétel nélkül cseréppel fedettek, a házak környéke és belseje példásan tiszta. Jól lehet itt laknak a szerényebb sorsú lakosok (vagy talán éppen ezért): Ujtelepen csendül fel a legtöbb gyermekkacaj, itt ragyog a legtöbb gyermekmosoly. — A község 4 vitéze (v. Bodó András, v. Gera András, v. Hódi Ferenc, v. Széll Antal) 15—15 holdból álló *vitézi telket* nyert. — Három ONCsA (Országos Nemzeti Családvédő Alap) ház épült. Ezek a Klárafalva felé vezető műút mentén sorakoznak egymás mellé. — Éppen a jelenlegi világháborúval kapcsolatban a község *napközi otthont* tart fenn, legalább az év egyes szakáiban az óvoda helyiségében. Itt sok gyermeket részesítenek ellátásban, míg szüleik ettől a gondtól mentesülten munkát vállalhatnak. — Minden évben különös bensőséges ünnepély keretében többnyire az itteni búcsú, Szent István-napján, osztják ki a *sokgyermekes családok* közt a segélyeket.

JEGYZETEK. ¹⁾ Kvt. jkv. 1910. III. 16. — ²⁾ Kvt. jkv. 1921. X. 16., 1922. IV. 21., 1922. VIII. 29. — ³⁾ Már 1924-ben megindultak az erre vonatkozó tárgyalások. Kvt. jkv. 1924. III. 8. — ⁴⁾ 1927 óta behatóan foglalkozott a községi képviselőtestület a villanyvillágítás bevezetésével. Kvt. jkv. 1927. X. 7. — ⁵⁾ A temesvári kormányzék utasítására a csanádi tiszttartónak 1725. VI. 5. (Baróti. I. 249). — ⁶⁾ A községi képviselőtestület kimondotta, hogy a magánosok tartoznak házaik és beltelkeik mellett gyalogjárdát szabályszerűen kiépíteni. Akik ezt két év alatt elmulasztják, azok terhére a községi elöljáróság készítetteti el a járdákat. (Kvt. jkv. 1910. VI. 6.). — ⁷⁾ Kvt. jkv. 1938. IV. 7. — ⁸⁾ Beschorner Hans, Handbuch der deutschen Flurnamenliteratur bis zum Ende 1926. Frankfurt a. Main. 1928. — ⁹⁾ Weidlein János, Dülönév és telepítéstörténet. Magyar Nyelv 32. évf. 1—2. sz. — ¹⁰⁾ Kiss, Kiszombor tört. 53 l. 140 jz. — ¹¹⁾ Kvt. jkv. 1938. V. 28., VIII. 10., XII. 27 és 1939. II. 13. — ¹²⁾ Ujszászy, id. m. 17—18. — ¹³⁾ Kvt. jkv. 1900. XII. 24., 1902. VI. 19. — ¹⁴⁾ A m. kir. Orsz. Vízépítési Igazgatóság 490/1905. sz. a. felhívja a községet, hogy jelölje meg a műkút helyét és azokat a feltételeket, melyeket magára vállal. A község a szükséges fuvarokat bocsátotta rendelkezésre. — A Bevezetésben említettük, hogy a kincstár 3000 koronával járult hozzá a költségekhez. (Kvt. jkv. 1905. X. 25.). — ¹⁵⁾ Dr. Magyar Dezső községi orvos úr szíves közlése. V. ö. kvt. jkv. 1919. VI. 17., 1919. VI. 17., 1922. II. 9. 1943. X. 31. — ¹⁶⁾ Ennek díszgyűlése alkalmával (1939. IV. 23.) adta át dr. Szmolenszky László főszolgabíró a 15 éven át községi bírói tisztelet viselő vitéz Bodó Andrásnak a magyar bronz-érdemkeresztet. — ¹⁷⁾ Kiss, id. m. 95. — ¹⁸⁾ „Érdemes volna felvetni a kérdést: nem túlsok-e egyesületeink száma? Kisebb egyházközségekben tombol az egyesületek száma vézna taglétszámmal s ha végigbongésszük a tagnévsort, rádöbbenünk, hogy nagyjából ugyanazok vannak az egyesületekben”. Egyházi Lapok Bp. 1943. 351 lap. — ¹⁹⁾ 1902. II. 14.-én határozták el a szegényház felállítását. (Kvt. jkv. — ²⁰⁾ Kvt. jkv. 1902. VI. 19.

Lakosság

Régebben csak szórványosan, néhány tudós érdeklődött a nép iránt. Tanulmányozták beszédét, (nyelvjárásokat), dalait (népdal-népzene), a néptáncokat, a nép művészetet ruházatától (népviselei) egészen házépítéséig és egyéb szokásait, (népszokások). Manapság egész sor falukutató, szociografiai és néprajzi tudományos és népszerűsítő munka, továbbá folyóiratokban és hírlapokban megjelenő értekezés és cikk foglalkozik a néppel.¹ Tudományos művekben a „nép” alatt általában azokat a lakosokat értik, kik nem jártak középiskolába. Tehát a különbség nem annyira a műveltségben, mint inkább a képesítésben, iskolai végzettségben rejlik. Kübekháza lakosai az elmúlt évtizedekben általában nem látogattak középiskolát és így az itteni lakosság zöme, e meghatározás szerint a „nép” fogalma alá tartozik. Valójában csak akkor értjük meg a nép lelkületét, ha a néppel együtt tudunk érezni és vele együtt átéljük a jó és rossz napokat, kivált az utóbbiakat. Másképp ítélkezünk, ha újságból olvassuk, hogy valamelyik vidéket árvíz öntötte el és másképp, ha ezt átértük az ottani néppel, de úgy, hogy annak kárát önmagunkon tapasztaltuk. Nem lehet a nép ismerete nélkül a népről igazságos ítéletet mondani. A népben lappangó nemes tulajdonságok általában nem oly feltűnőek, mint esetleges gyarlóságai.

A lefolyt évszázad első felében, különösen az alapítás patriarális időszakában, mikor az iskola-helyiség még a dohányzártó-pajta volt, az itteni nép műveltsége és képzettsége veleszületett természetű, józan eszében, az úgynevezett parasztságban, a természettel közvetlen kapcsolatban álló életmódjában és a hagyományokban gyökerezett. Követte a magával hozott szokásokat és ezeket itt meghonosította. Ezeket a szokásokat a második nemzedék állandósította. Műveltség és tudás szempontjából az iskolát látogatott és írni-olvasni nem tudó lakosok közt alig volt más különbség, mint hogy utóbbiak írni-olvasni tudtak. Ezt a fogyatékkosságot annak idején nem tartották megbélyegzőnek, mert az írni-olvasni nem tudónak „hagyományos tudása” azonos volt az írástudóéval. Akkor sem annyira az iskola padjaiban szerezte a nép ismereteinek javát, mikor nem a dohányzártó-pajtában jártak „iskolába”. Tudását továbbra is első sorban az életből, az apáról fiúra szálló hagyományokból merítette. Ismerte a legapróbb részletekig háziállatait, a talaj minőségét, a fákat, a füveket, madarakat, bogarakat és azok tulajdonságait, hasznát és kárát, tudott építeni, szerszámokat készíteni, földet művelni, állatokat tenyészteni, embert-állatot gyógyítani; értett a meséléshez, daloláshoz, időjósoláshoz, táncoláshoz, szövéshez, fonáshoz, varráshoz és főzéshez. Ezek nem megvetésre méltó ismeretek. Zilahy Lajos mondja: „Mit tud a mai átlag-ember? Autót vezetni sokkal kisebb tudomány, mint lovagolni. Golyós-puskával könnyebb elejteni a gémet, mint nyilvesszővel”.² Később az iskola tökéletesítésével sem értékelte sokra a nép a felülről leszálló műveltséget, mert ebből számára csak az maradt meg, amit hagyományos ismeretkörébe célszerűen bele tudott illeszteni. Kübekháza eszerint kis zárt társadalmat

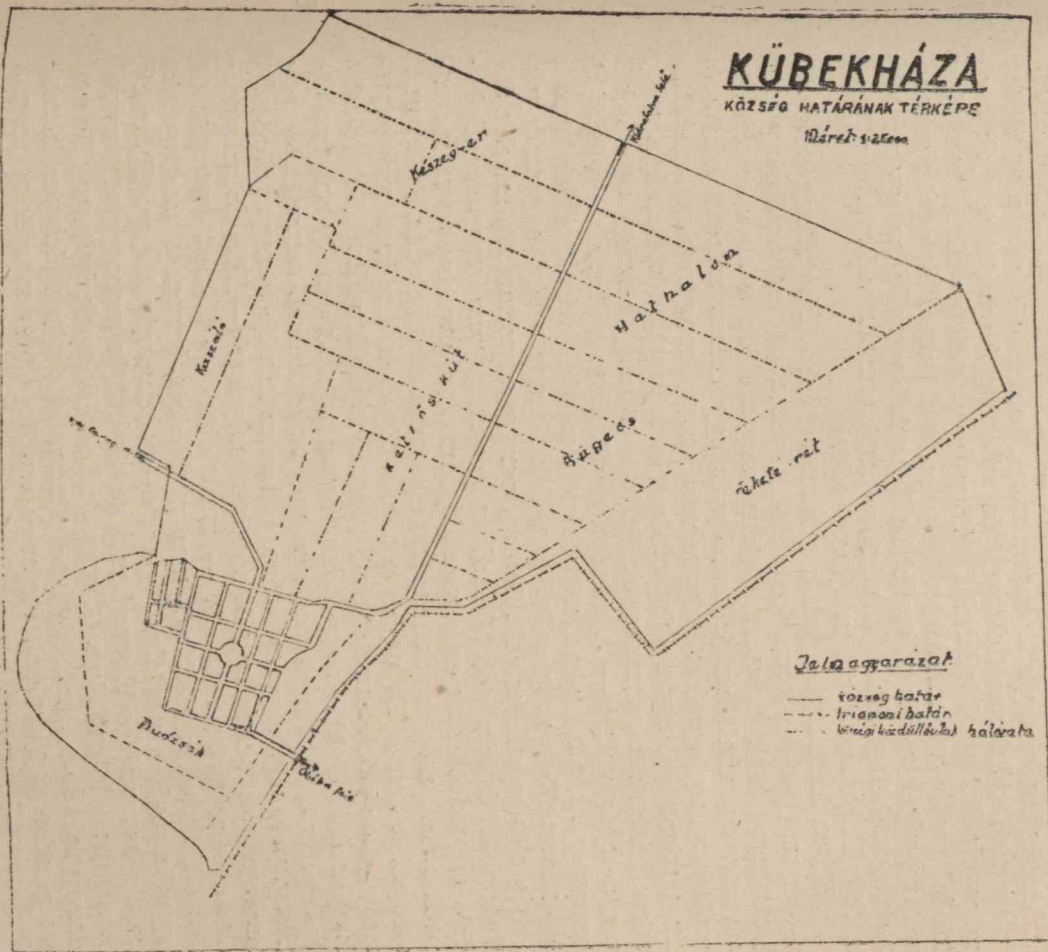
alkotott. Ezt régi szokások és előítéletek, egyszóval a hagyomány, kormányozták. A kétnyelvűség ellenére oly képet mutatott a község, mint valami nagyranőtt család. Ezen belül mindenkinek joga volt a másik életét ellenőrizni, de mindenki fellebbezés nélkül el is fogadta a község ítéletét.³ A lakosság az öregek példáját, a munkának, a családi és közéletnek kialakult formáit, önmagára nézve kötelezőnek érezte.⁴ Volt íratlan szabálya. Ez a kívülállók és a mai nemzedék előtt talán érthetetlennek, sőt kegyetlennek tűnik fel, de tulajdonképpen ez adta az erőt, ez nem engedte széthullni a közösséget.⁵ Szinte öntudatlanul beleilleszkedett a lakosság a kialakult hagyományos rendbe. Ezt a szokások minden parancsszónál mélyebben belevésték a lelkébe.⁶ A magyaroknál a szegedvidéki, a németeknél a bánáti német tájszólás honosodott meg.

Kübekházán döntő tényező volt a föld, a vele kapcsolatos munka és tőle való függés, az otthonnak ezzel való szoros kapcsolata. Mindenegybes lakos ismerte itt a földet a birtokfelosztás egyes részleteig és ismerték egymást. Eleinte dohánytermeléssel, majd ennek felhagyása óta többnyire mezőgazdasággal foglalkoznak. Az egyes birtokrészek szétszórtnak fekszenek. Nagy és középbirtok nincs. Kezdetben 1 numerus, azaz 16 holdból álló telek 5 helyen feküdt. Idővel ez még felaprózódott. Egy 20 holdas gazdának átlag 10 tagban terül el a birtoka. Aránylag csekély a község határa (4359 kh.) Ez a magyarázata annak, hogy a br. Gerliczy-féle deszki földek tagosításakor (1928) abból többen vásároltak. Nemcsak a deszki határban fekvő *kukutyini* dűlőben, hanem a Kübekháza községig elnyúló, sőt ezt egészen bekerítő szőregi határban, a *Kisrét* dűlőben is szereztek már azelőtt ingatlant. „Kübekháza mint erkölcsi testület teljesen szegény. Ingatlan vagyona nincsen. A községi pótagóból befolyó összegekből a kübekházi szükségletek nem nyerhetnek kielégülést“, — állapították meg már évekkel ezelőtt.⁷ Hátrányos a község gazdasági fejlődésére, hogy az említett kukutyini és kiseréti ingatlanok nem Kübekházának, hanem a szomszédos községeknek adóznak.⁸ A szántóföldingatlanok aránylag messze esnek a községtől. A lakosok mind belterületen laknak. Tanyagazdálkodás alig van. Ezért az igáslóállomány aránytalanul magasabb, mint a szarvasmarháké. A lakosság iparkodott az *állattenyésztést* fejleszteni. Minden áldozatot meghozott, hogy a br. Gerliczy-féle földbirtok tagosításakor *legelőt* szerezzen. Elhatározták, hogy mintegy 400 holdas legelőt vásárolnak. Ezt a képviselőtestületi határozatot ezzel indokolták: „Állattenyésztés fejlesztése szempontjából erre a legelőre feltétlenül szükség van“. Az alkut is nyélbeütötték. Az úgynevezett kisdeszki legelőből 230 kh.-t, a brádai legelőből 157 kh. és 1359 négyszöglet vásároltak, összesen tehát 387 kh. és 1359 négyszöglet, holdankint 550 P-ért, a teljes vételár eszerint: 213.318 P. — Mindkét területre együttvéve 3 kh. és 1400 négyszögöl útrész jut, ennek vételára: 215.450 P. A szerződés Szegeden 1928. IX. 11-én kelt. Ezt a vételt a felsőbb hatóságok nem hagyták jóvá, mert csak kölcsönrel lehetett volna lebonyolítani. A rákövetkező árzuhanások és kamatláb-emelkedések azt mutatták, hogy ez az elővigyázatosság indokolt volt: a községet nagy csapástól mentette meg.⁹ — A szántóföld értéke az utóbbi évtizedek-

KÜBEKHÁZA

KÖZSÉG HATÁRÁNAK TÉRKÉPE

12.1.12. 1:2500

ben nagyfokú változásokon ment át. Ez részben egyesek anyagi megkárosodását vonta maga után. A br. Gerliczy-féle föld tagosításakor (1928) a föld ára kat. holdankint 1500—1800 P. közt mozgott. Akkor a búza ára: 32 Pengő volt. Akik hitelre földet vásároltak, márpedig a legtöbben így vettek e földekből, e búzaár mellett néhány év alatt letörlesztették volna tartozásukat. De a búzaár rendkívül csökkent. A község határa tagosításának vannak barátai, de talán még többen, kik nem látják ennek előnyeit és az eddigi helyzetet tartják kívánatosnak. Ezt azzal indokolják, hogy tanyaépületek hiányában, nincs különös célja a tagosításnak. A termést a Futura és egyéb gabonavásárló-cégek veszik át, továbbá a Béba felé vezető úton egy mintegy 50 vagon befogadására alkalmas gőzmalom. Ez valamikor a lakosokból álló szövetkezet tulajdona volt.¹⁰

Külön kellene tárgyalni, a lakosság behatóbb jellemzése céljából, a magyar- és német-ajkúakat. Ilyen részletes tanulmány nem lehet feladatunk és ezért röviden megemlítjük a következőket. A *magyarokra* általában jellemző volt egy német származású tudós szellemes megjegyzése: Nagyon megfogott a magyar nép hamisítatlan jámborsága, őszinte úrtisztelete és keresetlen vidámsága, mely nekem, német néptársaimnak szinte kapzsi józansága után sokat mondó újság volt.¹¹ — A *németekre* általában ráillettek a délvidéki, (temesközi, bánáti) német népről szóló megállapítások: A letelepedés első időszakában még erőteljesen éltek benne a régi hagyományok. Vallásos és becsületes volt. Bölcs józansága visszatartotta minden ábrándozástól és túlzástól. Mindaddig, míg maga nem ismerte közelebbről a helyzetet és az embereket, bizalmatlan, óvatos volt mindenkivel szemben, még azokkal is, kik hivatásukból kifolyóan bizalommal közeledtek hozzá. Ez ugyan a falusi néplélek általános megnyilatkozása, de e vidék németiségénél különösen előtérbe lépett. Erkölcös, tiszta családi életét az apai tekintély tisztelete s a mély vallásos érzés hatotta át. E tekintetben sem volt tapasztalható semmiféle érzélgősség, puhaság, vagy csélcsapság, hanem inkább bizonyos ridegség, keménység, határozottság és hűvös komolyság.¹² — Kübekháza lakossága az első évtizedek alatt — mint láttuk — állandó szorongások közt élt. Ez ellen általában nem zúgolódott, hanem a sorscsapások kegyetlenségét a néplélek gyermeketeg bizalmával ellensúlyozta.¹³ Amit a szomszédos Kiszombor lakosságáról ír monografusa, szórul szóra illik a kübekiekre. A nagy kolerajárványok keltette félelem, de még inkább a „szaladás“, mely mindenkit egyenlőképpen kifosztott minden ingóságából, úgyhogy csupán életét menthette meg a „szaladással“ testvéri érzést ültetett a lelkekbe, egységes fejlődési útra terelte a lakosságot. Bár szegény volt, de szegénységében megnyugvó, megelégedett.¹⁴ A közös szerencsétlenségek közös elviselése a két-nyelvű lakosságban az összetartozás érzését fejlesztette, bár vegyesházasságok a régiebb évtizedekben — mint említettük — nem voltak szokásban. Ezek elvétele csak az újabb évtizedekben fordultak elő. A legutóbbi években, a bécsi döntés és az ezzel kapcsolatos német népi szervezkedés óta ismét szünetelnek.

Gazdag élmények forrása volt a lakosság számára a vallás. A búcsú napja, magyaroknál-németeknél egyaránt nemcsak a lelki újjá-

születésnek, hanem a fiatalok összekerülésének is alkalma volt. Ré-
gibb időkben ritkábbak voltak a zajos mulatságok, többnyire csak
farsang és a két búcsú idején. Részben az volt a rendeltetésük, hogy
az ismerkedést, a házasság útját előkészítették.¹⁵ Mindkét alkalommal
a néplélek „derűs komolysága” nyilatkozik meg. A „magyar búcsú”-
ról már megemlékeztünk. A németek három napon át tartották bú-
csújukat. Ez visszaemlékeztet arra a korra, midőn autóbusz és egyéb
közlekedési eszközök ismeretlenek voltak és nem tartották érdekes-
nek 1 napos vendégségbe útnak indulni. Még közvetlenül Trianon
előtt az évnek talán legkimagaslóbb eseménye a két búcsú: a jelen-
leg lecsatolt területek lakosai itt találkoztak a két kübeki búcsún.
Ezek az utóbbi negyedszázadban a határmenti helyzet miatt sokat
vesztettek külső diszeikből. A németek Erzsébet-nap előtti vasárna-
pon, vagy ha ez vasárnapra esik, akkor ezen a napon (november 19.)
ünneplik búcsújukat. („Kirchweihe“). Legnagyobb örömmel fogadták
az erre a napra a szomszéd községekből seregestől érkező vendégeket.
Ellátták őket minden jóval. Azt tartották: „Sok vendég, nagy tiszt-
esség”. („Viel Gaest', viel Ehr'“). Rendszerint meg is telt a ház
vendégekkel. Már egy héttel előbb a lakosság közt nagy a sürgés-for-
gás. Minden házban meszelés, mázolás, súrolás, mosás, vasalás, sütés-
főzés és takarítás. — A búcsút megelőző napon, tehát szombaton
délután a legények (Kirchweih-Burschen) dobszóval és a rezesbanda
zenéjének kíséretével a templom előtt felállítják a búcsú-fát (Kirch-
weih-Baum, Mai-Baum). Másnap, vasárnap (Kirchweih-Sonntag)
reggel a búcsúfára felszerelik a búcsú-kalapot és kendőt (Kirchweih-
Hut und Tuch). A nagymisére testületileg bevonulnak a templomba.
Délután — ismét a rezesbanda hangjai mellett — a templom körüli
Szent István-téren nagy népsokaság jelenlétében kisorsolják a bú-
csú-kalapot és kendőt, majd elárverezik a „búcsú”-bokrétát (Kirch-
weich-Strauss, Vorstrauss). — A búcsú tréfás eseménye a búcsú-
kos megnyerése. Ezt a vendéglő tekepályája közelében közszemlére
megkötözik. A búcsú harmadnapján, kedd délután a tekejáték ered-
ményéből megállapítják: ki lett a kos nyertese. (Der Kirchweih-Bock
wird „ausgekegelt“). Három napig vígadoznak. Szerdán a reggeli
harangszókor befejezik a táncot, majd virradatkor a legények a
gyászinduló hangjai mellett „eltemetik” a búcsúfát. — Valamennyi
népszokás közt a német búcsú megünneplése maradt meg a legto-
kéletesebb alakjában és a németek betelepődése óta alig változott.
Mint a néplélek minden cselekményét és megnyilvánulását, ezt is
keresztény gondolatok szövik át. E népszokás templomi szoros kap-
csolatát szemlélteti az ünnep elnevezése (Kirchweihe), a búcsúfának
elhelyezése a templom közelében, a búcsút rendező ifjúság (Kirch-
weipaare) testületi részvétele az ünnepi nagymisén, a rozmarin-
bokréta elárverezését megelőző beszédet (Kirchweihspruch) bevezető
keresztény köszöntés. (Gelobt sei Jesus Christus!). Kétségtől az
ünnep egyik alapgondolata: hálaadás a termény betakarításáért,
azaz arató-ünnep. (Erntefest, Ernte-Dankfest). Midőn az őszi ter-
ményeket betakarította, a tengerit a szellős kotárkába elhelyezték
és az őszi szántás bevégeződött, akkor ünneplik ezt a búcsút. 'Kidom-

borodik arató-ünnep jellege különösen olyan német községekben, hol a templom védőszentje (pl. Szent József) napjának megtartásán kívül (Kirchenfest, Kirchenpatron-Fest, Pfarr-Kirchweihe) még külön őszi búcsút (Kirchweihe) ünnepelnek.

Eleven kapcsolatban állottak a nagy ünnepkörök a lakosság hétköznapi életével és foglalkozásával. Sajátos fénnel és színben jelentek meg az ünnepek a lakosok életében; módosították, átalakították mindennapi szokásaikat, ruhájukat, életüket, viselkedésüket. A népszokások tarka koszorúja vette körül az ünnepköröket, kivirágozva énekekben, mondókában, játékokban.¹⁶ A szorosan vett vallási ünnepeken kívül a népnek megvoltak a maga „jeles napjai”. Ezek többnyire az egyházi évbe kapcsolódtak. E „jeles napok”-nak szintén hagyományörző jelentőségük volt. Ezekben megnyilvánult a népnek a természettel, az évszakok változásaival való meghitt kapcsolata. — Valamikor Kübekházán is nyilvántartották *Luca*-napját (december 13). Ma már elmosódott annak emléke, hogy évszázadokkal ezelőtt, a Gergely-féle naptár behozatala (1582) előtt ez volt az esztendő legrövidebb napja, vagyis a téli napfordulat kezdete. Ma is mondják Kübekházán: amilyen a Luca és karácsony közt eltelt 12 nap időjárása, olyan lesz a következő év tizenkét hónapjáé.¹⁷ *Mátyást* „Jégtörő”-nek tartják. Napja február 24.-re esik. Hajdan szokásos volt Mátyás apostolt vértanúsága eszközével, bárdal ábrázolni. A néphit az idő enyhülését, a hó olvadását hozta kapcsolatban az apostollal: megkönnyörül az embereken, bárdjával megtöri a jeget és elúzi a hideget. — *Gergely* napja azért maradt meg a lakosság jelentős emlékezetében, mert a Gergely-féle naptár előtt erre a napra (március 12) esett a tavaszi napéjegyenlőség. — Annak idején, midőn nem a hónap elsejét emlegették mint határidőt, Kübeken is nagyjelentőségű volt *Szent-György* napja, sőt talán az évnek egyik legfontosabb határnapja. Az előző fejezetekben láttuk, hogy 900 évvel ezelőtt virágzott e vidéken „Sárkányölő Szent György” kultusza: az oroszlámosi monostor védőszentje volt. A tűzoltók külön megünnepezték patrónusuk, *Szent Flórián* napját. — A leghangulatosabb és a mai napig fennmaradt népszokás: az adventi *betlehemezés*. Ismeretes, hogy ősidőkben ez a templomi szertartásokhoz tartozott. Kübekházán most is a templomból indul ki a betlehemezés. Valamelyik rorátén sajátos öltözetükben megjelennek a betlehemezők és onnan indulnak útjukra. Fiúgyermekek járnak házról-házra és hirdetik a Megváltó születését. E szavakkal kérnek engedélyt: „Tetszik-e az angyali vígasság?”¹⁸ — Magyaroknál-németeknél egyaránt szokás volt a nyári napfordulat megünneplése. Országszerte ismert szokás: *Szent Iván* tüzeinek gyújtása és átugrálása. Mint ismeretes, június 24.-re esik Keresztelő Szent János (Iván) napja. Keresztelő Szent Jánost e vidéken a középkorban különösen tisztelték: a mai Újszentiván helységben az egyház védőszentje Keresztelő Szent János volt. Már a régi kor írói észrevették, hogy a Megváltó születése a téli, a Megváltó előhírnökének születése pedig a nyári napfordulat idejére esik. Karácsony akkor van, midőn a nap nőni kezd, Keresztelő Szent János születésének napja pedig akkor van, midőn a nap fogyni kezd.¹⁹ Kübekházán a németek

újabbán felelevenítették a nyári és téli napfordulat („Sonnenwend“) megünneplését. Ugyancsak a németek állítanak fel évenként májusát a templom elé május elsejére. — Kübekháza is ráillettek a következő megállapítások: A *vasárnapot* mélységes áhítattal várta mindenki. A vasárnapi reménységek mellett rossz álommá törpültek a hétköznapiak. A szombat délutánt ünnepi készülődés töltötte be. Már szombat este kezdődött az ünnep. A hétköznapiak fizikai élete helyébe, vasárnap a lélek élete lépett: a vallás és a művészet. A népi vallásosság minden mozzanata vasárnap történt. A népi művészetnek minden jelentékeny teljesítménye ünnephez fűződött. Vasárnap vették fel a szebb ruhát, vasárnap daloltak és muzsikáltak, vasárnap nyitották ki az úgynevezett „tisztá“ szobát. A játékok kizárólagos ideje is az ünnep volt.²⁰ — Az előző nemzedék még a hétköznapiak szürke darócát is a népszokások aranyszálaival hímizte ki.²¹

A kübeki lakosság, magyar és német egyaránt, általában megbízható és talpig becsületes volt. A bennszülöttek most is azok. Otthagyták éjjel a határban mezőgazdasági felszereléseiket és soha nem tűnt el azokból semmi sem. Mint annyi más, ez is megváltozott. Utóbbi időben előfordultak élelmiszerlopások. Valószínűleg nem kübekházi születésű lakosok követték el ezeket, valamint kétségtelen, hogy a már említett templombetörések sem származnak eredeti kübekházi lakosoktól. 1943 októberében történt a következő eset. Egy kübekházi gazdához szegődött egy lecsatolt területről átszökött béres. Alig volt egyideig gazdájánál, utóbbi egy reggelen befogatott szekérébe és azzal előreküldte a bérest szántóföldjére, „én majd kerékpáron hamarosan utól fogom érni.“ Mit sem sejtve, kerékpáron követte a bérest, de azzal nem találkozott sem útközben, sem szántóföldjén. Eltűnt mint a kámför. Vele együtt gazdája új szekere, három lova, két boronája és vetőgépe. Jelentést tett a megkárosult az itteni hatóságoknál, de kétségtelen, hogy a béres a határon átszökött román vagy jugoszláv területre.

Amit eddig elmondtunk a nép tudásáról, hagyományhoz ragaszkodásáról, közösségi szelleméről, testvéries érzületéről, továbbá a magyarok „hamisíthatatlan jámborságáról, őszinte úrtiszteletéről, keresetlen vidámságáról“, a németeket jellemző szorgalomról és józanságról, végül a különféle népszokásokról és mindkétnyelvű lakosság közmondásba illő megbízhatóságáról és becsületességéről, — amik nagy általánosságban más hasonló összetételű községekben is megtalálhatók, — mindezek inkább csak a multa vonatkoznak. Mintha megváltozott volna az utóbbi évtizedek alatt a falukép. Sokan utánozzák a városi lakosságot és távolról sem sejtik, hogy — egyes falukutatók megállapítása szerint — „hitvány üveggyöngyökre cserélik be csodálatos fényű gyémántjukat, az ősi kultúrformát.“²² Ezt a változást némelyek azzal magyarázzák, hogy a lakosság szükségletei és igényei túlnőttek a hagyományos kereteken és az egyszerűbb létbiztosítás helyébe az igényesebb élet, más társadalmi helyzet elérésének óhaja lépett. Vannak, kik a földművesállapottól a látszólag kevesebb munkával és több kényelemmel kecsegtető más foglalkozások felé törekednek.²³ Általánosan lappangó

helytelen előítélet: a tanulással, iskolázottsággal, műveltséggel össze nem egyeztethető a földművelés, vagy bármiféle testi munka.²⁴ Míg némelyek fájlalják a falusi kultúrának ezt a pusztulását, mások ebben az átalakulási folyamatban örömmel a társadalom erőinek új rendeződési lehetőségét vélik felfedezni.²⁵ — Kübekháza faluképének megváltoztatásához különösen hozzájárul az első világháború óta feltűnő nagy arányokat öltött állandó beszivárgás. Ezt megdönthetetlenül szemléltetik az anyakönyvekből készült statisztikai kimutatások száraz számadatai. Ezeket a táblázatokat nem szándékozunk részletesebb magyarázatokkal támogatni, annál kevésbé, mert a szegedvidéki népmozgalmi adatok országszerte ismeretesekek.²⁶ Ehhez a kübekháziak nem nyújtanak újszerű megállapításokat, csak megerősítik a szegedvidékit. Álljanak itt egymás mellett egyes kiragadott példák. Az első számoszlop az éveket, a második a születések, a harmadik a halálozások számát tünteti fel.²⁷

Év	Születések	Halálozások	Év	Születések	Halálozások
1854	116	38	1902	80	44
1857	113	62	1906	91	57
1859	114	52	1909	94	56
1860	118	48	1910	83	48
1861	112	73	1912	97	48
1862	112	55	1914	81	40
1865	113	47	1916	34	52
1869	124	63	1918	27	65
1870	108	50	1923	33	33
1876	125	71	1929	46	42
1877	123	60	1931	41	37
1880	141	67	1934	33	37
1881	133	67	1938	36	30
1883	145	71	1939	25	29
1884	144	69	1940	27	24
1886	146	69	1941	31	30
1891	131	86	1942	31	31
1899	102	70	1943	23	26

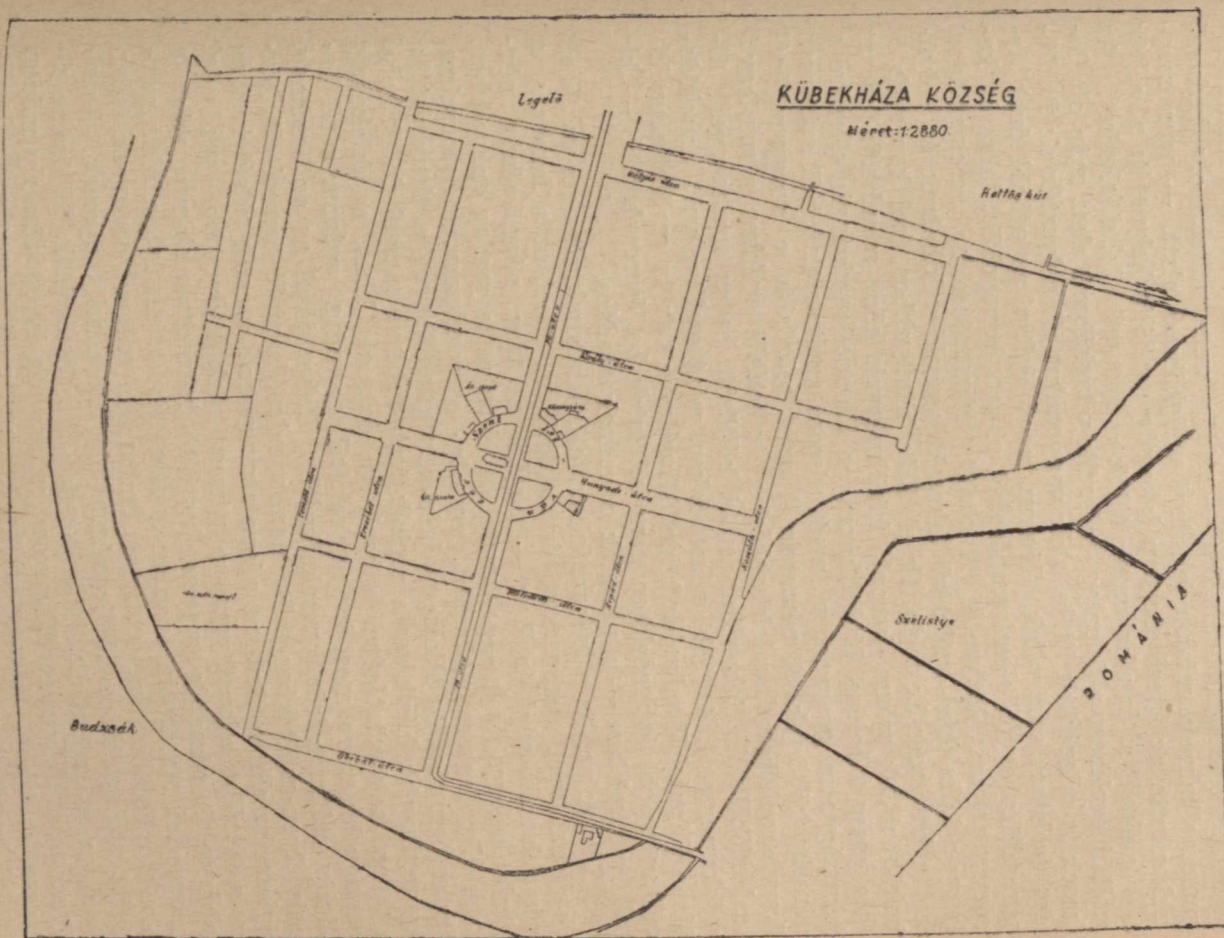
Hogy a halálozások száma, az utolsó évet kivéve, nem haladja meg a születések számát, azt a bevándorlás idézte elő. Bármennyire is furcsán hangzik: az újszülöttek szülei többnyire nem kübekházi születésűek. Ezt bizonyítják az utóbbi évek kimutatásai. Az első számsor az éveket, a második a születések számát, a harmadik a kübekházi születésű szülők számát jelöli.²⁸

1939	25	19
1940	27	19
1941	31	19
1942	31	25
1943	23	17

Vegyük figyelembe, hogy kétszer annyi a szülők (apa és anya), mint az újszülöttek száma, pl. az 1943. évben 23 újszülöttre esik 46 szülő.²⁹ Ezek közül csak 17 volt kübekházi születésű. Eszerint a szülőknek csak egyharmada született Kübekházán, kétharmada beköltözött. E szegénysorsú bevándorlók a legbelsőbb talajhoz kötő gyökértől egyelőre meg vannak fosztva és ez a sívár, se-

KÜBEKHÁZA KÖZSÉG

Neret: 12880.

hová nem tartozás megváltoztatni készül a község kedvező arculatát. — Ezelőtt általában a szegények kerestek új otthont vagy inkább átmeneti tartózkodási helyet Kübekházán és ez a körülmény a második világháború előtt, — midőn nem voltak oly kedvező munkaalkalmak, mint a jelenlegi világháború alatt, — igen megnehezítette az itteni szegény lakosság szociális helyzetét: növelték a lakásinséget és elhalászták tőlük a kereseti lehetőségeket. Az utóbbi években, a jelenlegi második világháború alatt már oly lakosok is telepedtek itt le, akik vagyonukat itt helyezték el: itt földet és házat vásároltak, élénken megvilágítva az utóbbi évek árvizeitől és egyéb elemi csapásaitól sújtott bennszülött lakosság kerseres anyagi helyzetét. A közölt kimutatásokból az is világos, hogy a kübekházi születésű lakosok lassankint kihálnak és helyüket a bevándorlók foglalják el. Más községekben, hol kevesebb a beköltözöttek száma, hasonló körülmények közt, szembetűnőbb az őslakosság kihalása. Kübekházán ez állandó beszivárgás ellenére a lakosság nem gyarapodott, mert viszont az itteniek közül számosan városba költöztek. A németeknél ez a beözönlés a magyarokénál összehasonlíthatatlanul kisebbfokú. Az utóbbi években a mintegy 5 családfőből álló Schaeffler-család költözött be az aradmegyei Almáskamarásról. A többi német lakos, mint említve volt, annakidején a Bánságból telepedett ide. Mivel németek az említettekén kívül az utóbbi évtizedekben nem költöztek be, észrevehetőbb — kivált az iskolában — a németek számának apadása.

Kár volna, ha a kübekházi születésű lakosoknak nem volnának leszármazottjai a következő évszázadokban. Mert ez a lakosság, a már felsorolt népi értékek — népdal, néptánc, népművészet, népviselet, népszokások — elpusztulása ellenére is gazdag erényekben. Ezek közt legszembetűnőbb: tisztaság- és rendszeretete, szorgalma, tisztességtudása és főképpen békeszeretete. Ragyog a tisztaságtól a legszegényebb házikó is, a szobák tiszta-fehérré meszeltek. Mihelyt a tavasz beköszöntésével a határban dolgozni lehet, az őslakosság legnagyobb része most is, napkeltétől napestig, egészen a tél beálltáig vidáman künn munkálkodik. Ehhez járul az az összhang, mely ilyen mértékben talán nem minden, hasonló összetételű községben észlelhető. Számra nézve a magyarok vannak túlsúlyban, de ezt a túlsúlyt ellensúlyozza a németajkúak kedvezőbb gazdasági helyzete. A németek vagyona legalább háromszor akkora, mint a magyaroké. Az utóbbi években a németiség az országban talán mindenütt erősebben szervezkedett kulturális igényei érvényesítésére. Ez itt is megtörtént. Külön német tagozatú iskolát nyertek. Ezenkívül, mint említettük, külön egyletekbe tömörültek, külön helyiségekben szórakoznak. Bizonyos érzékenységek kifejlődése ily módon el nem kerülhető. A magyarajkúak nem értették meg ezt a hirtelen különválást, mivel azelőtt apraja-nagyja velük együtt szórakozott és vigadott. A németek szintén talán némi kielégületlenséget éreznek, mert törekvéseik aránylag nem valósultak meg oly gyors ütemben, mint ezt óhajtották. Mindamellettt jelenleg az első század végén és a második század küszöbén a községben ebben a tekintetben is megértés, béke, nyugalom és összhang uralkodik.

JEGYZETEK. ¹ Karsai Géza, A vallásos néprajz fellendülése. Pannónia 1937, 3. — ² Ünnepi Corvin-émlékbeszéd (1944. február 24.) — ³ Györffy István, A néphagyomány és a nemzeti művelődés. (A Magyar Táj és Népismeret Könyvtára). Bp. 1939, 46, 20. — ⁴ Bálint Sándor, A parasztság életrendje (Kluy, a Művelődés Könyvtára 9. kötetéből) Bp., 1943, 201. — ⁵ Sprenger M. Mercedes, Egyházi és népművelés. Erdélyi Tudósító (Kolozsvár), 1943, 158. — ⁶ Bálint, id. h. — ⁷ Barna János, id. m. 337. — ⁸ A községi képviselő-testület már 1927. VIII. 10-én kérelmezte az 1151 kh. területtel bíró Kisrét dűlőnek a kübelkházi határhoz csatollását, mert ez 135 kübelkházi lakosnak ingatlana. (Kvt. jkv.) — ⁹ Kvt. jkv. 1928. III. 24., V. 17., V. 19., VIII. 6, IX, 12. — ¹⁰ Kvt. jkv. 1906. IX. 7. — ¹¹ Schütz Antal, Életem. Bp. 1942, 186. — V. ö. a szegedvidéki népre vonatkozóan: Kálmány Lajos, Szeged népe I—III. Arad—Szeged 1881—1893. U. ö., Koszorúk az Alföld vadvirágaiából. I—II. Arad 1877, Kovács János, Szeged és népe. Szeged, 1901, Szűcs Mihály, Szeged mezőgazdasága. Szeged, 1914. — ¹² „Die Getreuen“ (Berlin) 1933, Heft 3—4. Néprajzi szempontból a bánáti németsegre tett megállapítások ráillenek a kübelkházi német lakosokra, mert ezek kivétel nélkül a Bánátból származnak. V. ö. Straubinger J., Die Schwaben im Banat. Hamburg, 1923. Hagel Johann Religiöse Volkskunde aus dem Banat. Jahrbuch der kath. auslanddeutschen Missionen. 1936/37. 81—112. U. az: Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums. Breslau, 1933, 1. 242 sköv. Bell, Banat, Dresden 1926, 122 s. köv. Zur Charakteristik des Banater schwaebischen Volkes. Banater Monatshefte. Temesvár 1934, 329 s. köv. — Vonások a délmagyarországi sváb szokások köréből. Tört. Adattár Csanád-egyházmegye hajdanához és jelenéhez. Bp. 1874, IV. 54—61, 92—94, 117—122. Szentkláray Jenő, Torontáli sváb szokások (Rudolf trónörökös könyvében), 1876. — ¹³ Bálint Sándor, id. m. 294—295. — ¹⁴ Kiszombor tört. 73. — ¹⁵ Bálint, id. h. 205, 214. — ¹⁶ Erd. Tud. 1943, 157. — ¹⁷ Bálint, id. h. 228—229. — ¹⁸ id. h. és u. a. Népünk ünnepei 92. — ¹⁹ „Ut humiliaretur homo, hodie natus est Joannes, quo incipiunt decrescere dies; ut exaltetur Deus, eo die natus est Christus, quo incipiunt crescere dies“. (Aug.) — ²⁰ Erdei Ferenc, A makói parasztság társadalomrajza. (Csanád-egyházmegyei Könyvtár) Makó 1934., 60. — ²¹ Erd. Tud. id. h. — ²² V. ö. Györffy, id. m. 31, Ujszász Kálmán, id. m. 22. — ²³ Erdei, id. h. 38—39. V. ö. U. az, A magyar paraszttársadalom. (A Bp. Kir. M. Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karának Magyaraságtudományi Intézete), Bp. é. n. 65—67. Ortutay Gyula, Magyar népismeret. Bp. 1937, 40, 75. — ²⁴ Erdei, A makói parasztság 44. — A falusi élet mai átalakulásának lélektani feltételeire és irányaira v. ö. Tomori Viola, A parasztság szemléletének alakulása, Szeged, (Közlemények a szegedi Ferencz József Tudományegyetem Pedagógiai-Lélektani Intézetéből, 4. szám) Szeged. 1935. — ²⁵ Ortutay, id. h. 73—74. — ²⁶ V. ö. Joó Imre, Csanád—Arad—Torontál vármegyék 10 évi népmozgalmi adatai. Makó 1931. (Csanád vm. Könyvtár), 7, 69. — ²⁷ Trianonig a rábéli születések és halálozások is bennfoglaltatnak. A szám-arány megállapításánál ez a körülmény nincs kihatással. — ²⁸ Születtek a községen kívül, a szegedi klinikán kübelkházi lakosok gyermekei, mint 1943-ban: Bihari Tamás és Harmat István. De ugyanebben az évben ugyanannyi, sőt még több kübeli lakos halt meg a makói és a szegedi kórházakban. — ²⁹ Az egyre ritkuló törvénytelen születések-nél csak az anya nevét tüntetik fel az anyakönyvek. Ilyen esetben tehát 1 újszülöttre 1 szülő esik.

Befejezés

Kübekháza úgynevezett *telepesközség*. Falukutatók ezek lakosait általában így jellemzik: Egyszer valahonnan fölkerelkedett a nép bátrabbja és vállalkozóbbja s elindult az új hazába. S az új haza idegenségében és az új föld urának kiszámíthatatlan erőivel szemben csak az erős és a kitartó tudott meggyökerezni. Mozgalmasabb és versengőbb itt az élet, mint akármilyen más faluban és a gyarapodásnak és küzdelmes erőfeszítésnek a nyoma van minden magatartáson. Falusi zártságában is feszíti itt a falu kereteit az élet, ha pedig alkalom nyílik rá, akkor ki is tör belőle. Akár volt kiváltságuk az első telepéseknek, akár nem, mozgása van a telepese falu életének, s nem reked meg olyan könnyen akár természeti, akár társadalmi akadály előtt. Az erős falu világa ez. Van ereje, hogy a falut tágítsa és gazdagítsa s arra is, hogy a falut másfajta életterületté átalakítsa.¹ — Ez áll Kübekházára is. A kezdetben dohánytermelő falu átalakult más életterületté. — Nem törte meg a sok sorscsapás e nép fiát. Kübekháza fennállása századik évének közeledtével árvíz borította a határt. Alig tűnt el az ár, már künn volt a határban ekéjével és vidáman húzta a barázdát. Buzáját teljesen elsöpörte az árvíz, most tengerit vetett. De ezt különös férgek rágták ki. Az első tengerivetést újból fel kellett szántani és másodszor kellett vetni. Alig termett. Jött az ősz és vígan újból nekiment ekéjével. „Mit vet jó ember?“ „Buzát!“ „De tavaly elmosta egész termését az ár!“ Nagyot nézett és körülbelül ezt mondta: „Ember küzdj és bízva bízzál!“

Kübekháza lakossága számára a történelmi mult nem nyomtalan enyészet és sír, hanem hazajáró kísértet. Magával vonja multjának vas- és rózsáláncait. Multja beleszolgál jelenébe és abban alakítótenyezővé vált. Ösztönszerűen megérezte a lakosság a jubileumkor, hogy nagy feladatok előtt csak a történelmi multtal való szövetségben lehet úrrá jelenén és munkálkodhatik reménnyel jövőjén. Megtanította a község multja a lakosságot arra, hogy szenvedés és pusztulás felett is mindig győz az elpusztíthatatlan élniakarás. Felvértezetten állja ezért a jelen viszontagságait és biztos diadalérzéssel néz elébe a győzelmes holnapnak.²

¹ Erdei Ferenc, Magyar falu (Bp.) 87.

² Schütz Antal, Isten a történelemben. Bp. 1940, 16, 51—52, 77, 310.

Inhalt

Diese Arbeit, „Die hundertjährige Gemeinde K bekh za“ behandelt folgende Abschnitte: *Einleitung*, — *Verschollene Ortschaften auf dem Gebiete der heutigen Gemeinde* — Führer Csan d — Gründung von Oroszl mos — Die Ortschaften Baroml k, B b, Sz zegyh z — Einwohner im Gebiete der heutigen Gemeinde K bekh za in der T nkenwelt — Posthaus nach der Rückeroberung — Ob ba und Kisbéba. — Budzs k. — *Gründung und Namensgeber von K bekh za*: Aeramisches Gut — Ansiedlung von Tabakpfl nzer — Umfang und Austeilung der Grundstücke — Grundabl sung — Name und Herkunft der ersten Ansiedler — Karl Friedrich Freiherr Kübeck von K bau — Die „alten, guten Zeiten“: — Wolkenbruch (1845) — Flucht (1848–49) — Überschwemmung und Chol ra (1855) — „Notjahr“ (1863) — Frostschaden (1866) — Zweite Cholera-Epidemie (1866) — Hochwasser, Grundwasser-Schaden (1871–73) — Dritte Cholera-Epidemie (1873) — Überschwemmung (1877) — Hochwasser (1880–82) — Seit 1913 Grundwasser — Überschwemmung im Wirtschaftsjahr 1941/42. — D rre im Wirtschaftsjahr 1942/43. — *Verwaltung*: In der Gespannschaft (Kornitat) Toront l — „Serbische Vojvodina und Temesvarer Banat“ — Plan der Gespannschaft Szeged — Im Bezirke von Nagysz ntmikl s, Obeseny  und T r kkanizsa — Einverleibung der Gemeinde Kisb b — Nach Trianon (Einverleibung in den Bezirk Toront l mit dem Sitze K szm bor und in die Gespannschaft Csan d-Arad-Toront l) — Oberstuhlrichter, Gemeinde-Obernotare und Gemeinde-Richter — Abgeordnete — Verein der Toront ler — *Kirche*: Filialgemeinde der Pfarre von Ob ba — Pfarrgr ndung — Matrikel — Gemeinde-Votivfeiertag — Sprache des Gottesdienstes — Kirchenbau und Einrichtung (Orgel) — Einbrüche in die Kirche; Ersatze (neuer Messkelch, Montranz) — Fronleichnamskapellen — Firmungen — Volksmissionen — Seelsorger — Inniger Verband zwischen der politischen und Kirchen-Gemeinde — Kirchengebäude (Masz, materielle Grundlage der Instandhaltung) — *Schule*: Mit einer Lehrkraft — Konfessionelle Schule — Gemeindeschule — Zuwachs der Lehrkräfte — Verstaatlichung — Deren Bedingungen — Deutsche Abteilung — Zahlenverhältnis der Schüler — Kindergarten — *Dorfbild*: Verkehr - Landstrassen vor Trianon — Plaene für den Eisenbahnbau — Landstrassen nach Trianon: (K bekh za-Sz reg — K bekh za-K larafalva) — Beleuchtung — Post — Weichbild der Gemeinde (Bürgersteig, Platz, Gassen). — Flur-Grenzen — Friedhof — Gesundheitspflege (Gemeindearzt-Stelle, Artesische Brunnen) — Volksbildung — Vereine (Landwirts-, Jagd-, Feuerwehr-, Frontkämpfer-Verein, Jugendvereine, Levente, Religiöse Vereine) — Volkswohlfahrt (Armenhaus, Plan zur Errichtung eines Volksbades — Arbeiter-Häuser — OFB — „Vitéz“-Grundstücke, ONCsA, Tagesheim für Kinder) — *Einwohnerschaft*: Bezeichnende Eigenschaften in Vergangenheit — Beschäftigung (Ackerbau, Viehzucht) — Materielle Lage (Schwankung der Feldpreise) — Eigenarten der ungarischen und der deutschen Bewohner — Volksgebr uche — Ehrlichkeit — Am Wendepunkte — Die Bevölkerungsbewegung betreffende Angaben — *Heutiger Zustand* — *Schluss*.

Auszug

Bereits im Mittelalter bestanden *Ortschaften im Weichbilde der heutigen Gemeinde Kübekháza*. Aus der Türkenzeit wurden die Namen der Bewohner durch die türkischen Steuerbücher („Defter“) überliefert. Nach der Türkenherrschaft kam dies Gebiet in den Besitz des Aerar. Der Postverkehr zwischen Wien und dem Banat führte durch dieses Gebiet und — wie dies aus der Landkarte des Grafen Mercy ersichtlich — stand ungefaehr an der Stelle der heutigen Gemeinde ein „Posthaus“. — 1844 wurde durch das Aerar die Gemeinde gegründet, welche ihren Namen nach dem damaligen Wiener Kameral-Praesidenten *Karl Friedrich Freiherrn Kübeck von Kübau* erhielt: *Kübeckháza*, nach einigen Jahren: *Kübekháza*. Die ersten Ansiedler waren Ungarn, doch bald kamen dazu Deutsche. (Dieser deutsche Ausweis haelt die ungarische Sprache nicht beherrschenden deutschen Leser vor Augen und berücksichtigt besonders die deutsche Bewohnerschaft von Kübekháza). Diese stammen aus den Nachbargemeinden des Banats. Die angeführten Familiennamen und Ursprungsortschaften wurden aus den Matrikelbüchern entnommen. Anfangs beschaeftigten sich die Ansiedler mit dem Tabakpflanzen, nach Einführung des Tabakmonopols hauptsaechlich mit Ackerbau und Viehzucht. — Manches mussten sie von Schicksalsschlaegen, besonders von Wassergefahr erleiden, so dass die „alten Zeiten“ nicht eben als „gute“ bezeichnet werden können. Vor dem ersten Weltkrieg hörten die Wasserjahre auf, doch nachher folgten sie wieder und im Wirtschaftsjahr 1941/1942 war der Wasserstand so hoch, dass 80% der Fläche des Gemeindegebietes überschwemmt war. — Was die *Verwaltung* anbelangt, so teilte die Gemeinde das Schicksal dieses Gebietes. Nach dem Umsturz (1918) besetzten die Serben dieses Gebiet, doch am 20. August 1920. zogen sie aus. Eine Nachbargemeinde Beba, kam zu Rumänien, eine andere, Rábé, zu Jugoslawien. Somit liegt Kübekháza in einer Ecke von drei Landesgrenzen. — Als *Kirchengemeinde* gehörte Kübekháza ein Jahrzehnt hindurch zur Pfarre von Béba. Die Einwohner von Kübekháza waren ursprünglich ausschliesslich katholisch. Trotz der Einwanderung gibt es auch heutzutage kaum andere als Katholiken. Die Deutschen sind ausnahmslos Katholiken. Im Jahre 1853 wurde die Pfarre gegründet, die monumentale Kirche 1880 durch das Aerar mit Unterstützung des Bischofs Alexander Bonnaz. und der Gemeinde Kübekháza erbaut. Die Sprache des

Gottesdienstes wurde festgelegt und dies dient auch jetzt als Richtschnur. „Die Kirche war die einzige Stütze des völkischen Lebens“ — Die *Schule* war ursprünglich eine katholische (sog. „konfessionelle“) Bekenntnisschule. 1868 wurde daraus eine Gemeindeschule. 1901 wurde sie verstaatlicht. Besonders in den ersten Jahrzehnten wurde auf die deutsche Sprache Gewicht gelegt. Doch auch nach der Verstaatlichung wurde die deutsche Sprache unterrichtet. Seit 1938 besteht eine deutsche Abteilung. Religionsunterricht wurde immer in der Muttersprache erteilt. — Bei Gründung der Gemeinde wurde der Platz der Kirche mit einem Kreuze bezeichnet, wie auch die Richtung der Gassen bestimmt. Um die Kirche herum stehen in Kreisform die öffentlichen Gebaeude, die Gassen sind gerade, die Haeuser sauber, somit macht das *Dorfbild* den Eindruck einer schmucken Gemeinde. — Für den deutschen *Bewohner* aus der Ansiedlungszeit trifft die allgemeine Charakterisierung des Banater „Schwaben“ zu: „Im ersten Jahrhundert seines Hierseins lebten in ihm die alten Traditionen noch sehr kraeftig, er ist kirchlich-fromm und ehrlich bis in die Knochen. Eine kluge Nüchternheit haelt ihn vor aller Schwaermerei und Übertreibung zurück und laesst ihn prüfend, berechnend, misstrauisch allem Unbekannten, selbstredend auch Menschen gegenüber sein, die sich ihm, wengleich auch beruflich, voll Vertrauen naehern, bis er selbst die Sache oder den Menschen genauer kennengelernt hat. Dies ist wohl die allgemeine baeuerliche Seelenhaltung, im Banat herrscht diese Besonderheit aber ganz stark vor. Sein Familienleben ist sauber, sehr züchtig, von der Autoritaet des Vaters stark beherrscht und getragen von einem tiefen religiösen Grundgedanken. Auch ist hier keine Sentimentalitaet, Weichheit oder Flattrigkeit, sondern etwas herbes, hartes, unbedingtes und kühl-ernstes zu sehen.“ Die Zahl der Nachkommen der Urbewohner verringert sich. Dies ist bei den Deutschen deshalb auffallender, weil von Seiten der Deutschen seit der ersten Ansiedlung — die Familie Schaeffler aus Almáskamarás abgerechnet — keine weiteren Einwanderungen stattfanden. Die Zahlen der Geburten und Todesfaelle wurden durch Ausweise veranschaulicht. Unter den deutschen Volksgebräuechen treten besonders die in althergebrachten Formen alljaehr^{lich} gefeierten „Kirchweihe“-n hervor.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS — — — — —	3
HELYSÉGEK KÜBEKHÁZA TERÜLETÉN. Ajtony uralma — Csanád vezér — Oroszlámos alapítása — Baromilak, Béb — Százegyház — Lakosság a mai Kübekháza helyén a török világban — Postaállomás a visszafoglalás után — Óbéba és Kisbéba — Budzsák — — — — —	6
KÜBEKHÁZA ALAPÍTÁSA ÉS NEVADÓJÁ. Kincstári birtok — Do-hánytermelő telepítése — Telkek nagysága és kiosztása — Örökváltáság — Első telepesek neve és származása — Bárá Kübeck Károly Frigyes	12
A „REGI, JÓ IDŐK”. Felhőszakadás (1845) — Menekülés (1848—49) — Árvíz és kolera (1855) — „Szűkesztendő” (1863) — Fagykár (1866) — Második kolerajárvány (1866) — „Árvíz”, „Földárja” (1871—73) — Harmadik kolerajárvány (1873) — Árvíz (1877) — „Vadvizek (1880—82) — 1918 óta „tallajvíz” — Az 1941/42. gazdasági év — Aszálykár (1942/43). — —	18
KÖZIGAZGATÁS. Torontálmegyében — A „Szerb Vajdaság- és Temesi Bánság”-ban — Szegedmegye tervé — A nagyszentmiklósi, óbékányi és törökkanizsai járásban — Kisbék község bekebelezése — Trianon után (a torontáli járásban a Csanád-A.-T. vm.-be bekebelezése) — Főszolgabírák, községi főjegyzők és községi bírók — Országgyűlési képviselők — Torontáliak Egyesülete — — — — —	23
EGYHÁZ. Óbéba fiókegyháza — Plébániaalapítás — Anyakönyvek — Községi fogadalmi ünnep — Istentiszteletek nyelve — Templomépítés és berendezés: (orgona) — Betörések a templomba; pótlások (új kehely, szentségtartó) — Urnapi kápolnák — Bérnálás, népmiszió — Plébánosok — A politikai és egyházközség egybeforrása — Templomépület (méretei, fenntartásának anyagi alapjai). — — — — —	26
ISKOLA. Dohányszárító pajtában — Egytanerős — Hittfelekezeti — Községi — Tanerők számának növekedése — Államosítás — Ennek feltételei — Német tagozat — Tanulók számaránya — Óvoda — — —	37
FALUKÉP. Közlekedés — Trianon előtti úthálózat — Vasútépítési tervek — Utak Trianon után: Kübekháza-Szőreg — Kübekháza-Klára-falva — Világítás — Posta — Belterület (járdák, tér, utcák) — Dűlők — Temető — Egészségügy, (orvosi állás szervezése, ártézi kutak, műkút) — Iskolán kívüli népművelés — Egyesületek (Gazdakör, Vadász-, Tűzoltó-, Tűzharcos-Egyesület, Kalot, Kalász, Levente, Vallásos társulatok) — Népjólét (Szegényház, Népfürdő-tervezet, Munkásházak, OFB, Vitézi telkek, ONCSA, Napközi-otthon) — — — — —	39
LAKOSSÁG. Jellemzése a multban — Foglalkozása (földmivelés, állattenyésztés) — Anyagi helyzet (föld-ár-hullámozás) — A magyar és német lakosság sajátosságai — Népszokások — Becsületessége — Fordulóponton — Népmozgalom — Mai helyzet — — — — —	47
BEFEJEZÉS — — — — —	50
INHALT-AUSZUG (Német tartalmi kivonat) — — — — —	59

